

POLITIHØGSKOLEN

**BORTOM RIMLIGT TVIVEL
ETT POLISIÄRT ARBETSSÄTT**

Marie Karlsson

ERFARINGSBASERT MASTER I ETTERFORSKNING

Kull 2016

Anonymitet

Observera att samtliga personer som medverkat i studien, som inte nämns med namn i rapporten, har lovats anonymitet. Även om alla uttalanden är avidentifierade är det viktigt att du som tar del av vad som framkommit också respekterar den anonymitet som är utlovad.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	1
1.1. Den här studien och dess forskningsfrågor	3
1.1.1. Syfte och frågeställningar	4
1.1.2. Disposition	4
1.1.3. Avgränsning	5
1.1.4. Brottsutredare och metodik - två definitioner	6
1.2. Teoretisk bakgrund	7
1.2.1. Från modell till praktiskt arbetssätt	7
1.2.2. Medvetenhet om risker i beslutsfattandet	10
1.2.3. Att reducera risker och hantera rimligt tvivel	11
1.2.4. Brottsutredningens syfte	16
1.3. Praktisk bakgrund	17
1.3.1. Polisens metodstöd för utredningar av grova våldsbrott (PUG)	18
1.3.2. En handbok och en handledning	20
1.3.3. Sammanfattningsvis	21
2. METOD	22
2.1. Implementeringen av hypotesmetodiken	24
2.2. Genomförande av enkäter	30
2.2.1. Analys av enkäter	32
2.3. Genomförande av gruppintervjuer	33
2.3.1. Analys av gruppintervjuer	33
2.4. Genomförande av case-övning	34
2.4.1. Analys av case-övning	34
2.5. Etiska dilemman och begränsningar i studien	35
2.5.1. Etiska överväganden	35
2.5.2. Övriga begränsningar i studien	36

3. RESULTAT	38
3.1. Erfarenhet av brottsutredande arbete	38
3.2. Hur utredningsarbetet drivs framåt	39
3.3. Hypotesmetodiken upplevdes som bra	44
3.4. Användes i ett fåtal ärenden	48
3.5. Förklaringar till det låga användandet	49
3.5.1. Låg användning, låg upplevd direkt nytta	51
3.5.2. Låg användning, hög upplevd direkt nytta	54
3.5.3. Hög användning, hög upplevd direkt nytta	61
3.5.4. Hög användning, låg upplevd direkt nytta	63
3.6. Liten mätbar förbättring efter implementeringen av hypotesmetodiken	65
3.6.1. Medvetenhet om risker, motstrategier och att praktiskt hantera beviskravet	65
3.6.2. Förmågan att generera hypoteser	67
4. AVSLUTANDE DISKUSSION	68
4.1. Att inte bli fartblind och fördomsfull	68
4.1.1. Implementeringen	69
4.1.2. Hypotesmetodiken bidrar till ett mer strukturerat och rättssäkert arbetssätt	69
4.1.3 Att dela tyst kunskap	70
4.1.4. En vidarutveckling av PUG	71
4.1.5. Små förbättringar i jämförelse med andra liknande studier	71
4.1.6. Att arbeta flera är ingen garanti för rättsäkerhet	73
4.1.7. Ledningens stöd och krav	74
4.1.8. En nationell utredningsmodell	74
4.2. Att vara en del i professionaliseringen av polisen	75
4.3. Hur går vi vidare?	76

REFERENSER	79
BILAGA 1 - FÖRSTA OCH ANDRA ENKÄTEN	88
BILAGA 2 - INTERVJUGUIDE: GRUPPINTERVJU ETT	89
BILAGA 3 - INTERVJUGUIDE: GRUPPINTERVJU TVÅ	91
BILAGA 4 - NSD:S GODKÄNNANDE	92

FIGUR- OCH TABELLFÖRTECKNING

Figur 1:	<i>Utredningsstjärnan</i>	8
Figur 2:	<i>Utredningsspiralen</i>	14
Figur 3:	<i>Översiktsbild över studiens genomförande</i>	22
Figur 4:	<i>Förundersökningsplanen, en mall</i>	26
Figur 5:	<i>Krysskontrollmatris</i>	27
Figur 6:	<i>Exempel på en krysskontrollmatris i ett försvinnande</i>	28
Figur 7:	<i>En projektmodell för förundersökningens organisering inom polisen</i>	29
Figur 8:	<i>Så beskriver brottsutredare hur en förundersökning leds</i>	39
Figur 9:	<i>Brottsutredarens främsta arbetsuppgifter i förundersökningen, 127 angivna arbetsuppgifter uppdelade i fyra kategorier</i>	41
Figur 10:	<i>Antal ärenden som varje deltagare säger sig ha testat hypotesmetodiken i</i>	48
Figur 11:	<i>Utredarna beskrivningar kategoriserat i fyra sätt att tänka kring hypotesmetodiken</i>	50
Figur 12:	<i>Effekten av träningen i abduktiv logik mätt i förmågan att generera hypoteser</i>	67
Tabell 1:	<i>Erfarenhet av arbete i förundersökningar</i>	36
Tabell 2:	<i>Antal brottsutredare som angett arbetsuppgifter i vardera kategorin</i>	42
Tabell 3:	<i>Exempel på arbetsuppgifter som kategoriserats in i de fyra kategorierna</i>	43
Tabell 4:	<i>Utredarnas citat fördelade på de fyra typsituationerna</i>	51
Tabell 5:	<i>Resultatet av enkätundersökningarna</i>	66

1. INLEDNING

Ivar Fahsing ringer mig, engagerat säger han att jag måste lyssna till vad chefsåklagare Niclas Wargren säger på presskonferensen i Karlstad (MSN Nöje, 2018). Fahsing är min huvudhandledare och han har varit en drivande kraft i processerna när den norska Polisen infört ett arbetssätt som innebär att arbeta falsifierande i brottsutredningar jämte att identifiera och testa alternativa hypoteser. Ett arbetssätt som har fångat mitt intresse. Det är den 27 mars 2018 och Wargren läser ur sina papper. Han berättar att bröderna Robin och Christian inte längre är misstänkta för brott i den återupptagna utredningen i det uppmärksammade "Kevin-fallet" (Josefsson, 2017; Kudo, 2018). Bröderna har under de senaste 20 åren ansetts vara skyldiga till mord på deras fyraåriga kompis Kevin. Fallet prövades aldrig i domstol eftersom Robin och Christian bara var fem och sju år gamla och därför inte kunde dömas för något brott.

Wargrens uppgift har inte varit att granska utredningen, han menar emellertid att utredningen har varit ambitiös och att den har haft goda ambitioner. Trots att det inte är hans uppgift tar Wargren upp vad han har sett som brister i utredningen. För den som har följt Kevin-fallet skulle man kunna tro att bristerna i utredningen handlar om de kritiserade barnförhören (Korkman, 2018; Sköld, Urisman Otto, & af Kleen, 2017) eller kritik mot någon enskild person. Det Wargren kritiserar är emellertid slutsatserna. Wargren säger att:

“Sättet man analyserat eller rättsare uttryckt avsaknad av analys”.

Wargren menar att bevisvärderingen måste göras omsorgsfullt. Han uttrycker det på följande sätt:

“vara nogsam med bevisvärderingen ... fråga sig vilket värde bevisen har och hur de förhåller sig till övrigt som framkommit i utredningen.”

Som polisforskare, och före detta brottsutredare har Fahsing på många lektioner och i samtal förklarat att det som sitter mellan våra öron är som en conclusion-jumping machine. Fahsing

menar med det att vår hjärna hoppar över väsentlig och ibland avgörande information när den fattar beslut. Vår hjärna har en oerhörd kapacitet men också begränsningar. Den tar genvägar, hoppar över väsentliga delar och försöker dra snabba slutsatser även i komplicerade frågor. En förmåga som för vardagens alla små beslut är helt livsnödvändig, men när det gäller att utreda brott behöver vi ha ett mer formaliserat arbetssätt som garanterar rättssäkerhet (Fahsing, 2016).

Det är när det gäller bevisvärdering som min andra handledare Mark Klamberg, universitetslektor och docent i folkrätt kommer till min hjälp. Han har bland annat undersökt hur bevisvärdering genomförs i internationella rättegångar och förespråkar angreppssättet med alternativa hypoteser (Klamberg, 2013, 2015). Av Mark får jag karta och kompass i juridiska bevisvärderingsmetoder, det vill säga det som Wargren anser saknas i Kevin-utredningen från 1998.

Idag är det 20 år sedan Kevin-utredningen genomfördes och frågan blir hur best practice inom polisen ha förändrats och utvecklats. Det vill säga vår kunskap, vår förmåga och våra rutiner. Som brottsutredare inom svensk polis vill jag känna mig trygg med och förvissad om att den brottsutredande verksamheten använder och utvecklar metoder och metodiska arbetssätt som garanterar en så rättssäker, effektiv och resultatfokuserad hantering som möjligt.

Tankar, idéer, en filosofisk grund och praktiskt information kring ett arbetssätt som fokuserar just på rättssäkerhet, effektivitet och ett korrekt resultat har jag fått med mig, framförallt under min utbildning på Polishögskolan i Oslo. Den litteratur som presenterats har gett mig en djupare förståelse för metodiken i en polisiär kontext. I boken "Om at opdage" (Hald & Rønne, 2013) presenterar en rad forskare olika infallsvinklar. Infallsvinklar som också beskrivits i artiklar om polisforskning (Carson, 2007) och artiklar som belyser metodiken och dess grund både från ett juridiskt perspektiv (Aall, 2015; Klamberg, 2011; Kolflaath, 2015) och från ett rättspsykologiskt håll (Ask & Alison, 2010). Norsk polis använder arbetssättet som sammanfattas i en lärobok som används inom den norska grundutbildningen till polis (Bjerknes & Fahsing, 2018). Under samma tid som den här studien pågått har arbetsmetodiken också introducerats för polis och åklagarväsende på Island (National Lead Investigating Officer Development Programme, 2018).

Metodikens grundtanke handlar om att försöka falsifiera brottsmisstankar genom att tidigt identifiera hypoteser som förutsätter oskuld och aktivt försöka hitta bevis som kan stödja alla hypoteser som är aktuella i brottsutredningen. Brottsmisstanken är huvudhypotes och den antar att den som misstänks för brott är skyldig. Om misstanken om skuld till slut blir den hypotes som får mest stöd i bevisningen och det inte framkommer något stöd för de friande hypoteserna har både oskuldspresumtionen upprätthållits och brottsmisstanken stärkts. Arbetssättet ger polisen praktiska verktyg för att systematiskt genomföra en bred brottsutredning där bevisningen noggrant värderas och testas. Hypoteserna ska skrivas ner och bevisningen testas mot hypoteserna i krysskontrollmatriser. Matriserna blir en visualisering av hur brottsmisstanken, friande hypoteser, spår och annan bevisning förhåller sig till andra fakta som kommit fram i brottsutredningen. Se exempel i kapitel 2.1. Metodiken handlar om att, samtidigt som bevisning som stödjer brottsmisstanken samlas in, metodiskt leta och testa friande och alternativa hypoteser och spår. På så sätt utsätts huvudhypotesen för falsifiering. Det här är en utredningsmetodik som berör brottsutrednings kärna. På så sätt blir den användbar i alla typer av brottsutredningar och vid brottspaning eller olyckor där det inledningsvis inte går att avgöra om det rör sig om ett brott eller inte. Det här arbetssättet kan vara ett sätt att i brottsutredningar praktiskt kunna genomföra den analys som Wargren verkar efterfråga. Jag förstår också det Wargren säger bättre än jag hade gjort utan kunskap om metodiken.

1.1. Den här studien och dess forskningsfrågor

Som polisanställd brottsutredare har jag genomgått utbildningar för brottsutredare, i utredningsmetodik, förhörsteknik och barnförhørsutbildning. Jag har där fått till mig viktiga juridiska och utredningstekniska delar. En lärdom som går i linje med metodiken att testa alternativa hypoteser är att det lärts ut att berättelsen från den som misstänks för brott ska tas in i utredningen så tidigt som möjligt. Skälet har varit att utreda den misstänktes friande invändningar noggrant. Däremot har jag inte fått med mig ett enhetligt strukturerat, skriftligt arbetssätt där falsifiering av brottsmisstanken, identifiering och att testa alternativa hypoteser syftar till en resultatfokuserad, skyndsam och rättssäker förundersökning. Nu finns den kunskapen, beprövad och som en viktig arbetsmetodik i ett annat lands polisorganisation, men så vitt jag vet ännu inte i Sverige.

1.1.1. Syfte och frågeställningar

Jag som brottsutredare och mastersstudent blir intresserad av förutsättningarna för att använda hypotesmetodiken i Sverige. Mitt huvudsyfte med den här studien är därför just det: Att pröva metodiken inom svensk polis. De frågeställningar jag ska undersöka är följande:

- Finns det en gemensam utredningsmetodik för polis och åklagare i Sverige eller kan vi skapa en sådan?
- Kan hypotesmetodiken fungera inom polisen i Sverige?
- Överensstämmer svenska brottsutredares sätt att se på sitt arbete med hypotesmetodikens intentioner om brottsutredarens roll i brottsutredningen?
- Hur skulle svenska brottsutredare uppleva användningen av metodiken?
- På vilket sätt skulle hypotesmetodiken upplevas användbar?
- Vilka brister skulle bli tydliga och vilka problem skulle metodiken skapa för de sfärer metodiken kan komma att beröra?
- Finns det andra metoder som upplevs bättre?
- Om brottsutredare arbetar utifrån hypotesmetodiken, skulle deras förmåga att se risker, hitta motstrategier, praktiskt operationalisera beviskravet och tänka abduktivt påverkas?

För att få svar på dessa frågeställningar behöver jag fullt ut förstå hypotesmetodiken, läsa in mig på svenska riktlinjer för det brottsutredande arbetet och därefter praktiskt pröva och utvärdera hypotesmetodiken i Sverige.

1.1.2. Disposition

Uppsatsen följer en logisk akademisk struktur med inledning, metod, resultat och diskussion. Ovan i detta kapitel 1 har en bakgrund till varför jag valt just det ämnet jag skriver om presenterats jämte vad jag vill ta reda på. Hädanefter följer de val jag gjort för att avgränsa mitt forskningsområde och en definition av begreppen brottsutredare och metodik. De två därpå följande delarna av kapitlet är dels en teoretisk bakgrund om de teorier och den forskning som ligger till grund för hypotesmetodiken. Dels görs i den praktiska bakgrunden ett försök att förstå hur metodiken harmoniserar eller disharmoniserar med ett polisiärt metodstöd, en handbok och en handledning för polisen.

I kapitel 2 redogör jag för mina val av forskningsmetoder. Först redovisas hur implementeringen av metodiken praktiskt genomfördes och vad deltagarna i testgruppen har fått till sig i form av praktiska redskap och teori utöver presentationen i kapitel 1. Därefter presenteras genomförande och analys av utvärderingens enkäter, gruppintervjuer och case-övning, följt av en diskussion kring etiska överväganden och studiens begränsningar.

I kapitel 3 redovisas utvärderingens resultat. Det handlar om bakgrundsvariabler i form av deltagarnas erfarenhet av brottsutredande arbete och deras uppfattning om sin egen roll i brottsutredningen. Resultatet från gruppintervjuerna redovisas för att ge en förståelse för hur metodiken fungerar i det praktiska arbetet. Underliggande förklaringar till att testgruppen trots deras positiva upplevelse av hypotesmetodiken använde den i få ärenden redovisas därefter. I kapitlets sista del redovisas de skillnader som kunde ses mellan testgruppen och kontrollgrupperna före och efter att hypotesmetodiken hade implementerats.

I diskussionen i kapitel 4 summeras svaren på forskningsfrågorna med reflexioner om polisens professionalisering och vägen framåt.

1.1.3. Avgränsning

Studien gör ingen ansats att utveckla den teoretiska grunden som hypotesmetodiken vilar på. Uppsatsen vill snarare beskriva, klargöra, förstå och förklara metodiken, dess teoretiska bakgrund och praktiska användning. Statistiska beräkningar på de underlag som tagits fram har också utelämnats. Detta för att både antalet deltagare kan bli kritiskt lågt och författarens statistiska kunskaper kan skapa begränsningar. Vare sig geografisk placering eller typ av brottsutredningar har tagits med som bakgrundsvariabler då det skulle ha kunnat avslöja deltagarnas identitet i rapporten. För att avidentifiera deltagarna så långt det är möjligt har också kön utelämnats. Kön har inte heller varit en för studien intressant variabel.

I den praktiska bakgrunden till uppsatsen har ett begränsat antal dokument gått igenom. För att få veta om eller hur utvecklingen av den hypotestestande metodiken påverkat dokument som styr den svenska polisens brottsutredande arbete har jag letat dokument som kan vara betydelsefulla. Målet har varit att hitta dokument som berör den generella förundersökningsprocessen med strategier för både små och stora ärenden liksom enhetliga modeller som tar sig an just detta. Jag har då sökt på begrepp som falsifiering, hypoteser och

alternativa förklaringar samt försökt identifiera, hitta, analysera och förstå dokumenten utifrån tankesättet bakom hypotesmetodiken. De dokument jag tittat närmare på är Polisens nationella utredningsdirektiv (PNU), en kunskapsportal på polisens intranät (Intrapolis) med material som ska stödja medarbetarna i utredningsarbetet. Någon total genomgång av alla dokument i PNU har inte gjorts utan de dokument som valts ut är Polisens metodstöd för utredning av grova våldsbrott (PUG), (Polisen, 2014), den handbok som berör utredningen av försvunna personer (EFP), (Polisen, 2016) och handledning för förhör med barn och vuxna med osynliga funktionsnedsättningar (Polisen & Åklagarmyndigheten, 2018). I många fall är handböcker och handledningar svåra att förstå utan tillhörande utbildning där strategier och tankar bakom stödet förklaras. Att göra en mer fullständig genomgång av PNU hade krävt personliga kontakter med samtliga ansvariga för dokumenten för att inte missa väsentlig information. PUG har i sin helhet gjorts igenom för att få en förståelse för dess innehåll. Ingemar Isaksson, som 2002-2003 var med i projektledningen när metodstödet PUG togs fram och även medverkat i senare revisioner, har också intervjuats. Stödanteckningar gjordes under intervjun. Därtill har frågor under studiens gång ställts till personer som arbetar och utbildar utifrån PUG eller som gått PUG-utbildning. Ansvarig för PNU Bengt Stenman, för PUG Johan Gustavsson och för EFP Anders Benberg har i telefonsamtal förklarat att dokumenten är fria att använda och har även lämnat viktig information kring dokumenten. Handledningen om förhör med barn och vuxna med osynliga funktionsnedsättningar är offentlig och finns att ladda ner på nätet.

1.1.4. Brottsutredare och metodik - två definitioner

Benämningen brottsutredare används i den här studien som en benämning för den första polis som kommer till en brottsplats, olycka eller liknande samt för den utredare som är med tills förundersökningen redovisas och är behjälplig under åtal och rättegång. Även förundersökningsledarens arbete kan innefattas i det som benämns som brottsutredande arbete.

Jag har valt att kalla hypotesmetodiken för just en metodik eftersom den i det brottsutredande arbetet kan innehålla polisens alla verktyg, tekniker och metoder.

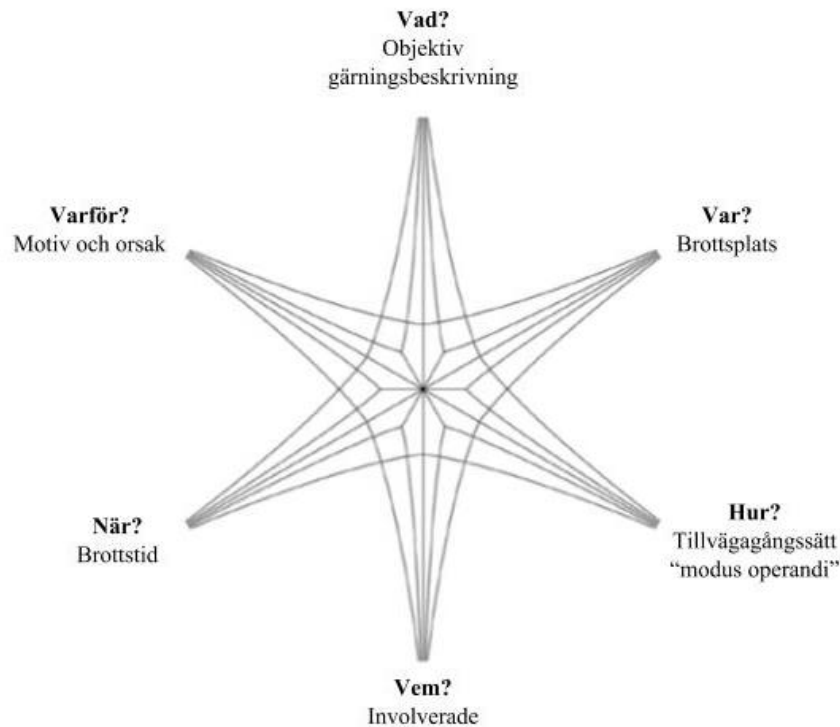
1.2. Teoretisk bakgrund

Den teoretiska bakgrunden till metodiken är tvärvetenskaplig med en juridisk, filosofisk och psykologisk grund som leder fram till mer praktisk inriktad polisforskning. I det här kapitlet försöker jag ge bakgrunden till utvecklingen från en bevisvärderingsmodell för domstol till ett praktiskt arbetssätt för polisens brottsutredare.

1.2.1. Från modell till praktiskt arbetssätt

Bortom rimligt tvivel eller beyond reasonable doubt är det beviskrav som inte bara gäller i svenska domstolar utan i den angloamerikanska traditionen och därmed i princip hela världen (Diesen, 2015; Fahsing & Ask, 2017; Jackson, 1988). Logiken och den kunskapslära som principerna bygger på är universella då de kommer ur filosofiska och kunskapsteoretiska resonemang. Det gör andra länders hantering av beviskravet och internationellt utvecklingsarbete intressant även i det svenska brottsutredande arbetet (Klamberg, 2015, s. 536). Hald (2011) lyfter fram sex frågor som brottsutredningen vill ha svar på och de definierar enligt Fahsing (2016) huvudsyftet med brottsutredningen. Det är de två NH-frågorna; När brottet begicks och Hur. Därtill de fyra V-frågorna; Vad som har hänt, Var, Varför och Vem som har eller kommer att begå ett brott. Frågorna kan förkortas NH4V-frågorna, eller 6W på engelska: who did what to whom? why, how, where and when did it happen? (Fahsing, 2016, s. 20). Utredningsstjärnan visar de sex frågorna.

Utredningsstjärnan

Figur 1. "Efterforskningsstjärnen" som utvecklats i Danmark (Hald, 2011; Tilstone, Hastrup, & Hald, 2013) visar NH4V-frågorna och har översatt av författaren till svenska.

Tankesättet med de sex frågorna som ska besvaras i en brottsutredning korsar inte bara gränsen mellan olika brottstyper utan också landsgränser. Frågan varför handlar om motiv och orsak till handlingarna vilket i sig inte behöver vara ett krav för en fällande dom men att söka svaret på frågan kan vara en hjälp för att driva brottsutredningen framåt.

Inom juridisk teori finns en skiljelinje mellan ett matematiskt eller bayesianskt tankesätt och ett icke-matematiskt angreppssätt för att värdera bevis (Klamberg, 2015). Under lång tid utgick rådande teorier kring bevisvärdering från ett matematiskt tankesätt där bedömning av skuld har gjorts utifrån sannolikheten att den presenterade bevisningen talar för eller emot skuld (Ekelöf, 1983; Ekelöf, Edelstam, & Heuman, 2009). Det icke-matematiska angreppssättet som senare vunnit fotfäste är kritiskt till den matematiska metoden. En inriktning som har kommit att fokusera på om bevisen istället kan förklaras av alternativa friande hypoteser och på så sätt falsifiera brottsmisstanken. Den hypotes som starkast står

emot alla försök att motbevisa den, det vill säga falsifiera den, är den hypotes som ska ges störst trovärdighet (Cohen, 1977; Diesen, 2000; Klamberg, 2015). Hypotesmetoden på det sätt som den har utvecklats av Christian Diesen (2000, 2015) är enligt honom en bevisprövningsmodell för bevisvärdering i domstol. I läroboken "Etterforskning" (Bjerknes & Fahsing, 2018) beskrivs tankesättet som en kunskapsbaserad utredningsmetodik för alla brottsutredningar, all tolkning av spår och all värdering av bevis. Boken är på norska och etterforskning syftar, i en översättning till svenska, på förundersökning eller brottsutredning. I boken har man alltså tagit hypotesmetoden ut från domstolen, via åklagaren och använder Diesens teori som en metodisk grundmodell för polisen och alla andra som utreder brott.

I metodiken att söka och testa alternativa hypoteser har den polisiära utredaren en egen och speciell roll i arbetet att föra utredningsprocessen framåt. Metodiken gör polisarbetet synligt vilket är en viktig del i en professionalisering av en yrkesutövning (Monckton-Smith, Adams, Hart, & Webb, 2013, s. 8–10; Morris, 2011; Newburn, Williamson, & Wright, 2007; Stelfox, 2011). Att standardisera arbetet med en metodik tydliggör, utvecklar, prövar och utvärderar polisarbetet och utgör en professionalisering av polisyrket. Adam Diderichsen (2013) menar att polisens arbete är på väg mot att kunna bli en egen profession. En profession kan definieras av Diderichsen som en grupp av professionella med en gemensam praktik, teori och etik. Det praktiska arbetet ska accepteras av samhället och styra professionen vilket ger en grundläggande förutsättning för att professionens expertkunskap ska ses som tillförlitlig. Professionen ska tjäna samhället, vår samhällsekonomi men också de professionella inom professionen (Australian Council of Professions, u.å.). Historiskt menar Diderichsen (2013, s. 80) att polisen endast fyllt ut sprickor och hål för andra professioners kunnande och deras kontroll. Den juridiska professionen, men även många andra vetenskapliga discipliner bidrar med forskning och kunnande till polisens arbete. Det har alltså inte varit polisiära brottsutredarna själva som gjort det. Professionaliseringen kan bidra med forskare som skolas i och av organisationen vilket ger ett inifrån perspektiv. Tillgången till egen kunskap och egna experter, i den egna organisationen, utgör också en viktig del för att möjliggöra lärande. Lärande är en dimension i definitionen av en lärande organisation (Pokharel & Choi, 2015).

I det här sammanhanget är även projekt och projektledning viktiga begrepp. Ett projekt definieras av att det har en klar målsättning, begränsad tillgång till resurser, avse en enskild unik händelse eller uppdrag med ett bestämt start- och slutdatum och fodra tvärvetenskaplig

kompetens (Karlsen, 2017, s. 18–22). På så sätt är det en definition som stämmer väl med en brottsutredning. Ofta pågår emellertid projekt utanför den normala linjeorganisationen medan förundersökningar ofta bedrivs inom linjeorganisationen.

1.2.2. Medvetenhet om risker i beslutsfattandet

I ny forskning från juridiska fakulteten på Uppsala Universitet har Lidén, Gräns och Juslin (2018) visat att när en misstänkt person är gripen eller anhållen ställer brottsutredaren i högre grad frågor i förhör som visar på ett antagande om att den misstänkte är skyldig till brottet än om den misstänkte var på fri fot. Effekten bli enligt studien också större om förhørsledaren själv har gripit den misstänkte. Resultatet är i linje med andra studier kring konfirmeringsbias i det polisiära utredningsarbetet (Ask, Rebelius, & Granhag, 2008; Hill, Memon, & McGeorge, 2008; Kassin, Goldstein, & Savitsky, 2003; Kerstholt & Eikelboom, 2007). Konfirmeringsbias innebär att vi tenderar att leta och tolka information på ett sätt som stödjer det vi tror eller förväntar oss, så att informationen stödjer vår favorithypotes (Nickerson, 1998). Vi fokuserar omedvetet på att få de resultat vi önskar oss. I värsta fall kan detta skapa ett tunnelseende där uppenbara bevis för att den misstänkte är oskyldig ignoreras vilket kan få till följd att oskyldiga döms (Findley & Scott, 2006). Den här typen av omedveten påverkan på beslutsfattare kan kallas för beslutsfällor (Ask, 2013).

När vi ska fatta beslut i komplexa frågor har psykologisk forskning visat att vi människor har kognitiva begränsningar som påverkar vår förmåga att fatta sakliga och opartiska beslut, liksom tidigare erfarenheter, vad vi vill uppnå, känslor kring det och situationen som vi befinner oss i med exempelvis social påverkan som gruppptryck. Kahneman och Tversky (1974) benämner de systematiskt tankemässiga genvägar som människor omedvetet väljer som heuristiker. Inom psykologi är heuristik enkla, effektiva regler som ofta används för att göra bedömningar och fatta beslut. De handlar om mentala genvägar som vanligtvis innebär att man fokuserar på en aspekt av ett komplext problem och ignorerar andra. Dessa regler fungerar bra i de flesta situationer, men de kan leda till att vi systematiskt avviker från logik, sannolikhet eller teorier om rationella val. De fel som uppstår i heuristikernas fotspår kallas kognitiva bias och många olika typer av bias har dokumenterats. Dessa bias har visat sig påverka människors val i situationer då de ska värdera ett hus, i juridiska beslut och vid investeringar.

Heuristik styr vanligtvis automatiska, omedvetna, intuitiva bedömningar men kan också användas som avsiktliga mentala strategier när man arbetar med begränsad information. När Kolflaath (2015) kopplar Kahnemans forskning till de utmaningar rätten står inför i bevisvärdering drar han en skiljelinje mellan intrycksbaserad och resonerande bevisvärdering. Intrycksbaserad bevisvärderingen utgår enligt Kolflaath (2015) från vår intuition eller magkänsla. Det vill säga den bevisvärdering där vi i högre grad och omedvetet riskerar att påverkas av heuristik och därmed också av tankefel, bias.

Beslut som påverkar bevisvärderingen fattas inte bara i rätten. Under en brottsutredning fattas en mängd både formella och informella beslut av alla som medverkar i utredningen. Hur frågor i förhör formuleras och vilka frågor som ställs är bara en del av de många beslut som påverkar den information som hämtas in, tolkas och läggs som bevis i en brottsutredning. Tolkningar och värderingar som påverkar beslut under förundersökningen och senare åtalsfrågan och domstolens dom. Brottsutredaren är en aktiv part i brottsutredningen genom att upptäcka kunskapsluckor, tolka och förstå. På så sätt blir brottsutredaren medskapare i utredningsprocessen. Studier av brottsutredarens arbete visar på att utredningsarbetet kräver förståelse, logik och metodik, erfarenhet, kompetens, kommunikativ förmåga, personligt engagemang, motivation, kreativitet, inlevelse och uthållighet (Ask, 2006; Fahsing, 2013; Hald, 2013; Staines, 2011).

1.2.3. Att reducera risker och hantera rimligt tvivel

Att ha en gemensam och uttalad metodik är ett sätt att reducera de risker som beskrivits ovan. Metodiken att identifiera och testa alternativa hypoteser innebär att brottsutredaren behöver stanna upp och systematiskt identifiera och testa alternativa förklaringar. Metodiken syftar också till att i det praktiska polisarbetet hantera beviskravet om att det ska vara ställt utom rimligt tvivel för att någon ska kunna dömas för ett brott.

Processen från att ett förmodat brott börjar utredas fram tills förundersökningen avslutas har inte i diskuterats speciellt flitigt i litteraturen (Hald, 2011; Innes, 2003). Istället finns denna kunskap som outtalade färdigheter hos brottsutredare, vilket Polanyi (1958) definierar som tyst kunskap. Det handlar om idéer och erfarenheter som brottsutredare har men som inte har skrivits ned. Sådan kunskap är inte lätt att uttrycka enligt Chugh (2015). Människor är ofta inte ens medvetna om vilken kunskap de äger eller hur den kan vara värdefullt för andra.

Hald (2013, s. 175) konstaterar att det inte alls betyder att brottsutredare skulle sakna kunskaper om det arbete de utför. Enligt Hald är det som saknas en gemensam teoretisk begreppsapparat. Med tyst kunskap får vi förlita oss på varje enskild brottsutredare och dennes sunda förnuft. Vi kan då inte veta i vilken grad och på vilket sätt utredaren använder sin intuition.

Christian Diesen menar att om vi godtar intuitiva metoder och modeller får vi också vara beredda att “godta alla de misstag som följer av en subjektiv bevisprövning” (Diesen, 2015, s. 35–36). Stelfox och Pease (2005) konstaterar att vårt intuitiva sätt att tänka, högst motvilligt låter sig vara användbart när brott ska utredas. Även om vi känner till att vi oundvikligen har exempelvis fördomar menar Stelfox och Pease att vi har svårt att förutse dess konsekvenser. Heuristiker är snabba genvägar mot ett resultat, ett effektivt sätt att genomföra utredningar. Om heuristikerna bottenar i logik, menar Stelfox och Pease, att de trots allt kan vara användbara. Men då krävs det att utredaren i grundutbildning och vidareutbildningar har fått en djup förståelse för kognitiva begränsningar och i kontroller under utredningsprocessen kan praktisera motstrategier som förebygger dessa. Polisarbete är enligt Stelfox och Pease praktiskt arbete, utfört av praktiska människor, som lärs upp på arbetsplatsen, i en stressig vardag. De kommer sannolikt fortsätta att arbeta på samma sätt som de gjort tidigare, trots att de är väl medvetna om och förstår riskerna. Kunskap om legitima arbetsmetoder och yrkeskompetens anses emellertid också förebygga Dirty Harry-problemet som innebär att man inom polisorganisationer har kunnat använda etiskt tvivelaktiga metoder för att uppnå ett gott syfte (Klockars, 1980; Wright, 2012, s. 598–599). En fråga blir om åtgärder för att säkerställa rättssäkerhet får vara ett val för varje brottsutredare. Nästa fråga blir vilket praktiskt stöd och vilka krav polisorganisationen ska ställa på den brottsutredande verksamheten. Enligt regleringsbrevet 2018 ska “polisverksamheten bygga på kunskap och beprövad erfarenhet, med forskning som en viktig komponent” (Regeringen, 2017, s. 1).

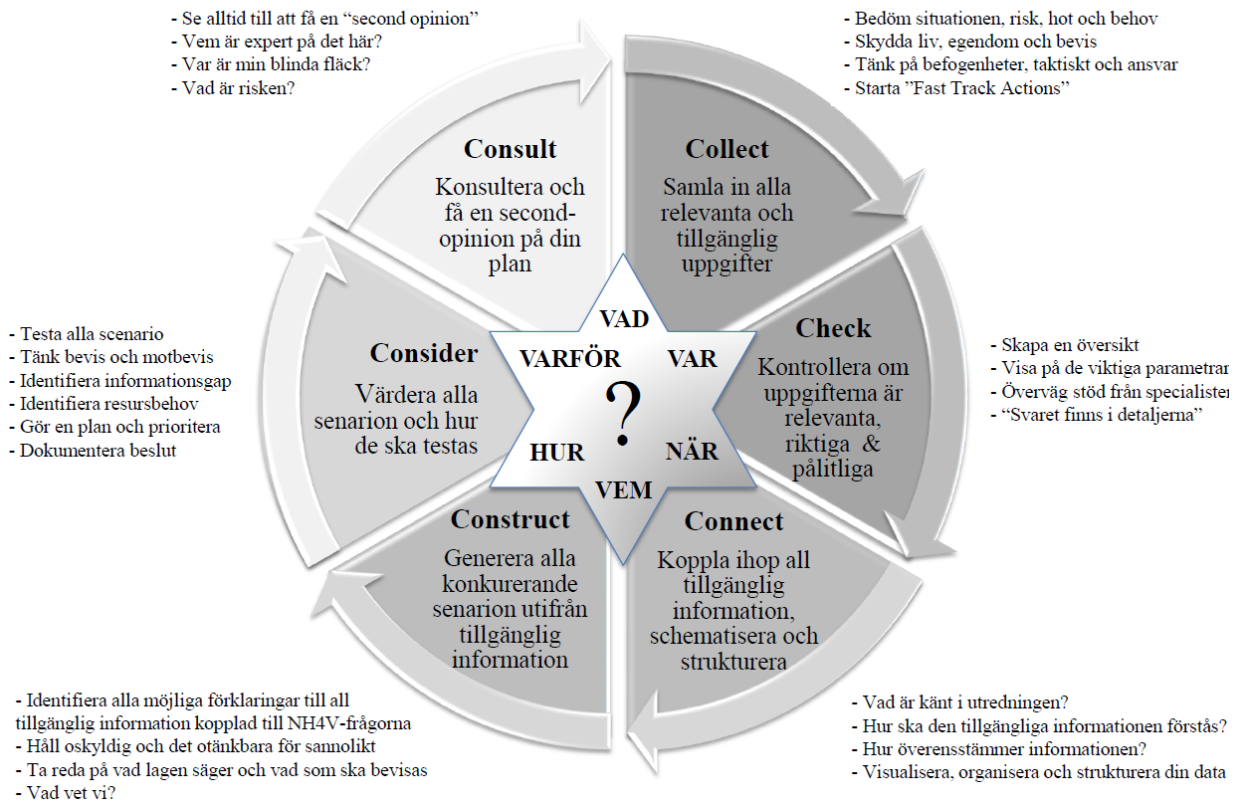
I Norge liksom i Sverige får riktlinjer och dokument som upprättas av Åklagarmyndigheten betydelse och blir till viss del styrande även för polisens verksamhet. Den norska motsvarigheten till Åklagarmyndigheten heter Riksadvokaten. I sina kommentarer till den så kallade Bergwallrapporten (Riksadvokaten, 2017, s. 11) skriver Riksadvokaten att psykologiska processer som beslutsfällor, grupptänkande och tunnelseende utgör hinder för en objektiv brottsutredning men kan undvikas genom användandet av hypoteser. På samma

sätt uppmärksammar den svenska Bergwallkommissionen konfirmeringsbias och skriver därefter:

Utredare och förundersökningsledare som är medvetna om risken för konfirmeringsbias kan aktivt motverka de negativa effekterna genom att medvetet söka, konstruera och utreda alternativa hypoteser i förhör och förundersökningar (SOU 2015:52, u.å., s.42-43)

Storbritannien och Nederländerna har uppmärksammat liknande grundläggande problem inom den polisiära utredningsmetodik och kulturen (BBC News UK, 2018; Sekar, 2018; van Koppen, 2008). Norska Riksadvokaten menar emellertid att det inte räcker med att vara medveten om att hypoteser bör användas utan ett nödvändigt steg är att använda hypoteser som ett verktyg i det dagliga brottsutredande arbetet. Riksadvokaten kräver att det i brottsutredningarna ska upprättas förundersökningsplaner och att bevisinhämtningen ska styras av hypoteser. I norska polisens egna riktlinjer (Politidirektoratet, u.å.) för användningen av en förundersökningsplan görs det klart att syftet med planen är att nå ett riktigt resultat, öka kvaliteten på förundersökningen och minska handläggningstiden med en resultatfokuserad plan som ger bättre kunskapsmässig styrning och kontroll. Praktiskt görs detta i underrättelsesystemet Indicias projektmodul där det av de nationella instruktionerna (Politidirektoratet, 2006) också framgår att handläggningen ska vara målinriktad och tidsbegränsad. Riksadvokaten (2017) nämner också användningen av 6 C:n som ett möjligt sätt att förbättra samarbetet mellan polis och åklagare. De 6 C:na är en utredningscirkel eller -spiral som upprepas till dess att en brottsutredning avslutas. C:na står för collect (samla in), check (kontrollera), connect (sammanfoga), construct (konstruera), consider (värdera) och consult (konsultera) (Fahsing, 2016, s. 20).

Utredningsspiralen

Figur 2. Utredningsspiralen som den beskrivs av Fahsing (2016), översatt till svenska.

Att ha en tydlig polisiär utredningsmetodik skulle alltså kunna vara ett sätt att minska risken för en subjektiv eller omedveten påverkan av bias och främja ett effektivt och resultatfokuserat brottsutredande arbete. Objektivitetsprincipen med saklighet och opartiskhet, allas likhet inför lagen enligt Regeringsformens 1 kap. 9 § och krav om objektivitet och skyndsamhet enligt Rättegångsbalkens 23 kap. 4 § skulle därigenom kunna stärkas. Hypotesmetodiken innebär att föra fram och leta efter bevis som talar till den misstänktes fördel vilket åklagaren ska göra även i domstolen enligt Rättegångsbalken 20 kap. 2 §. Att betraktas som oskyldig tills motsatsen bevisats är dessutom en mänsklig rättighet i FN:s artikel 11 om de mänskliga rättigheterna. Det framgår även av Europakonventionens artikel 6 andra stycket. Sammantaget innebär detta att vi har ett högt ställt beviskrav. Högsta Domstolen uttrycker att det ska vara ställt "utom rimligt tvivel" att gärningsmannen gjort sig skyldig till brott (NJA 1980 s 725), vilket är en rak översättning av "beyond reasonable doubt".

Metodikerna att identifiera och testa alternativa hypoteser utgår ifrån rådande juridisk teori som med ett tydligt utförande, redan från starten av en brottsutredning, i synlig dokumentation, prövar om det finns fog för att tvivla på brottsmisstanken. Om det finns ett rimligt tvivel är beviskravet inte uppfyllt, men om brottsmisstanken håller för en falsifierande prövning och friande hypoteser identifieras, testas och elimineras, då stärks istället brottsmisstanken. Det handlar om att bygga det Strandberg (2012) kallar robusthet i utredningen. Det benämns i svensk rätt som utredningskravet, där kravet på robusthet med en bred utredning blir högre ju allvarigare brottet är (Diesen, 2015, s. 192). Metodiken innebär att stödet för brottsmisstanken ska dokumenteras, liksom de konkurrerande hypoteserna som är testade och vilken värdering som gjorts. Hela processen blir därigenom synlig. Informationen som ligger till grund för den löpande bevisvärderingen kommer att bli mer synlig och kunna prövas i efterhand. Detta kan komma att få positiva effekter för hanteringen av enskilda ärenden, men också för det långsiktiga lärandet och utvecklingen av praxis inom professionen.

Att identifiera och testa alternativa hypoteser som en strategisk metod finns beskrivet även i litteratur som behandlar förhör. Barnförhørsledare i Finland har under lång tid använt en hypotestestande approach i deras evidensbaserade förhör med barn (Julia Korkman, Pakkanen, & Laajasalo, 2017). Att bedöma barns berättelser om exempelvis sexuella övergrepp har svårigheter (Herman, 2009) och att beakta alternativa hypoteser rekommenderas för att kunna värdera informationen (Dale & Gould, 2014; Poole & Lamb, 1998). Hypotesmetodiken att falsifiera, identifiera och testa alternativa hypoteser har alltså potential att förändra vårt sätt att tänka även i förhörssituationen och vid andra utredningsåtgärder som utförs. Hypotesmetodiken innebär också att alla i rättskedjan skulle följa samma logiska tankesätt vilket borde få positiva effekter (Griffiths & Rachlew, 2018). Utredningsstjärnan, de 6 C:na och dessa sammanfogade i utredningssprialen kan liknas vid rutinstödjande checklistor för brottsutredare. Gawande (2007) har tittat närmare på checklisten som fenomen och har kunnat konstatera att något så simpelt som en checklista kan och har reformerat intensivsjukvården. Med den meriten menar han att checklisten har potential att förändra och förbättra inom fler områden och polisens brottsutredande arbete skulle kunna vara ett sådant område. Men att ändra arbetssätt är vare sig en snabb eller enkel process. Kotter (2012) menar att förändring behöver byggas utifrån en känsla och övertygelse om att förändringen är nödvändig. Vi måste näst intill tangeras ett kritiskt tillstånd för att vi ska motiveras att lämna vår komfortzon. Organisationens riktlinjer, arbetsrutiner, krav och

uppföljning på hur de följs kan ju också skapa den känslan av nödvändighet. Om polisen idag har ett arbetssätt som ses som tillräckligt resultatfokuserat, effektivt och rättssäkert kommer förändringsviljan inte att finnas. Kotters andra steg för en lyckad förändring är att sätta ihop en grupp av tillräckligt starka förändringsledare för att driva igenom förändringen. Därefter bör förändringen följas av ytterligare sex steg som enligt Kotter berör vision, kommunikation, undanröjande av hinder, se kortsiktiga mål samt att bygga vidare på och förankra förändringen.

1.2.4. Brottutredningens syfte

En brottutredning kan delas in i tre faser. Den första fasen, som ibland utelämnas men som också kan anses vara brottutredning, är brottsspaning. Brottsspaning kan ske innan förundersökning inleds, det vill säga innan polisen har anledning att anta att ett brott har begåtts. Samma objektivitetskrav gäller för spaning som för de efterföljande två faserna (SOU 2011:45, u.å.). Förundersökningen är den andra fasen som påbörjas när polisen får kännedom om vad som kan antas vara ett brott. Förundersökningens syfte är att ge underlag för beslut i åtalsfrågan och förbereda inför rättegången som är den tredje och avslutande fasen (Bring & Diesen, 2009, s. 25–26).

Förundersökningen ska enligt 23 kap 2 § Rättegångsbalken ge svar på vem som kan anses vara skäligen misstänkt för ett brott och om det finns tillräckliga skäl för att väcka åtal samt bereda målet så att bevisningen under rättegången kan läggas fram i ett sammanhang. Enligt 23 kapitlet 4 § Rättegångsbalken ska utredningen också bedrivas skyndsamt. I det brottutredande arbetet får emellertid brottutredningen fler syften än att en gärningsperson identifieras, åtalas och fälls. Som utredare vill man enligt Brookman och Innes (2013) att utredningen ska hålla en god kvalitet både vad gäller den egna känslan av att göra ett bra jobb och att utredningen formellt utförts korrekt efter de riktlinjer som styr arbetet. Därtill menar Brookman och Innes (2013) att framgången i brottutredningen också kan mätas i om skadan av brottet kan reduceras och om polisen kan förutse, förebygga och ingripa mot andra brott. Inget av dessa syften, eller hur polisen ska hitta svaren på de 6 C:na, regleras särskilt väl i lagen. I den svenska praktiska polisiära vardagen görs dock detta arbete av många tusen brottutredare varje dag. Man löser brott, väcker åtal eller avslutar utredningar genom att konstatera att det inte handlar om ett brott, att det inte går att bevisa eller avslutar utredningen av andra skäl.

1.3. Praktisk bakgrund

År 2009 satte Bring och Diesen fingret på behovet av ett arbetsinstrument. En metod eller metodik som likt en motorväg ger en rättsligt effektiv och säker resa. En resa från polisens spaningsverksamhet eller räddande insatser in i förundersökningen och från förundersökningen vidare fram till åtal, rättegång och dom.

“... ju mer medveten utredaren är om sambandet mellan utredningen och åtalet, mellan bevis och bevistema, desto mer effektivt kan utredningen bedrivas. ... alternativa gärningsbeskrivningar bör därför utgöra ett arbetsinstrument under förundersökningen.” (Bring & Diesen, 2009, s. 259)

Samma år som Bring och Diesen gav ut ovanstående citat publicerade Ivar Fahsing tillsammans med en annan norsk polis, Asbjørn Rachlew, en övergripande beskrivning av nordisk förhörsmetodik utifrån den utveckling av förhör som hade tagit fart i England. Utvecklingen handlar om att gå från att använda förhör för att bevisa skuld till tankar om att förhör är utredande intervjuer (Fahsing & Rachlew, 2009). Fahsing och Rachlew hade då bland annat deltagit i den svenska polisens utbildning i avancerad förhörsteknik där Christian Diesen föreläste om att identifiera och testa hypoteser som en modell för bevisvärdering. Utbildningen innehöll också föreläsningar om strategisk användning av bevis i förhör med misstänkta, som förkortas SUE (Hartwig, 2005). SUE är inriktad mot att kunna bevisa lögn medan Fahsings och Rachlews arbete kom att inriktas mot att tillvarata misstänkts rätt till en rättvis rättegång. I den kontexten formades Fahsings och Rachlews tankar kring metodiken att identifiera och testa hypoteser i det brottsutredande arbetet. Att forskare utbildar poliser som utvecklar en praktisk användning av teorier som sedan på nytt forskas på är en utveckling som kan ses som en process där forskning påverkar utbildning, vilket påverkar det praktiska polisarbetet som i sin tur leder till mer forskning. Det är enligt High-value Detainee Interrogation Group (HIG), som finns under FBI i USA, eftersträvansvärt att polisens arbete utvecklas just på det sättet (HIG, 2016). Nedan följer en genomgång av ett urval av dokument som styr delar av den svenska polisiära utredningsverksamheten.

1.3.1. Polisens metodstöd för utredningar av grova våldsbrott (PUG)

Polisens metodstöd för utredning av grova våldsbrott (PUG) verkar vara det dokument som i PNU tar sig an frågan om ett generellt utredningskoncept, då i fråga om brott som kräver stora personella resurser (Polisen, 2014, s. 9). Ingemar Isaksson berättar att PUG skapades genom att man samlade erfarna brottsutredare, polisiära förundersökningsledare och åklagare för att gå igenom olika typer av grova våldsbrott. De skrev därefter ner hur de faktiskt i den praktiska verkligheten genomförde utredningarna. Den tysta kunskapen som fanns i organisationen gjordes synlig i ett gemensamt praktiskt utredningsstöd. PUG kom senare att omarbetas till en bok som gick att skriva ut från polisens intranät och kopplades till särskilda händelser och utbildning av personal som skulle jobba enligt PUG. Det var först när denna omarbetning gjordes som genomslaget för ett enhetligt arbetssätt spred sig över landet enligt Isaksson.

Under den här studiens undersökningstid genomfördes parallellt ett arbete med att på sektionen, där testgruppen arbetar, införliva PUG i större ärenden med allvarligare brott. En person från avdelningen genomgick därför PUG-utbildningen där det av utbildarna också framfördes att PUG:s utredningsstrategi skulle kunna vara applicerbar på alla typer av ärenden.

PUG:s utredningsstrategi presenteras i metodstödet tredje kapitel (Polisen, 2014, s. 20–29). Där behandlas ansvarsfrågor, målet med utredningen samt rättegångsbalkens grundläggande principer i form av objektivitet-, hänsyns- och skyndsamhetsprincipen med en bred, allsidig och förutsättningslös utredning. Målet med utredningen är enligt PUG att få svar på frågorna vem, var, när, hur och varför. Där saknas frågeställningen vad, som avser den objektiva gärningsbeskrivningen, för att överensstämja med tidigare nämnda huvudsyfte med förundersökningen (Fahsing, 2016) eller de 6 C:na (Hald, 2011). Inledande utredningsåtgärder, eller den initiala fasen av utredningen, innebär att omedelbara åtgärder behöver sättas in snabbt med rätt resurser och rätt kompetens. Enligt PUG ska man “tidigt göra en strategisk inriktning av arbetet och beskriva och formulera det” (Polisen, 2014, s. 22). När det mest akuta inledande skedet är över förespråkar PUG i den fortsatta utredningen en summering av utredningsläget, att det formas en strategi för bedömning av fortsatta utredningsåtgärder och att en organisation skapas för det. Arbetet ska också följas upp, kvalitetssäkras och dokumenteras.

Strategier och åtgärder som nämns i PUG, för att minimera risken för felaktiga bedömningar och för att ha kontroll över utredningen, är en noggrann systematisering med fu-registrering, hjälp av operativ analytiker, visualiseringar och att en person eller grupp agerar djävulens advokat. Att vara djävulens advokat innebär enligt PUG att “med friska ögon ifrågasätta bedömningar och tvinga utredningsledningen att tänka efter och motivera beslut om inriktningar och prioriteringar” (Polisen, 2014, s. 106). Detta är strategier som kan överföras även till mindre omfattande ärenden. I PUG nämns dessa åtgärder men kunskapen kring hur det praktiskt genomförs berörs inte närmare. Bjerknes och Fahsing (2018, s. 115–146) tar upp dessa åtgärder i kapitlet om “Operativ kriminalanalys” där det framgår vilken kunskap varje enskild brottsutredare bör ha inom detta område. Här ges hur-kunskapen större utrymme med praktiska beskrivningar kring hur utredaren kan gå tillväga i både större och mindre ärenden. Arbetet kopplas också till de 6 C:na i utredningsspiralen.

Vad gäller alternativa hypoteser står det i PUG skrivet att:

“det är viktigt att utreda och eliminera alla tvivel kring sakförhållanden och pröva rimliga alternativa händelsescenarier” (Polisen, 2014, s. 23).

Det framgår inte klart om formuleringen “tvivel” avser friande omständigheter kring sakförhållanden. Det skulle kunna innebära att brottsmisstanken eller huvudhypotesen delas upp i dess olika rättsfakta/rekvisit eller de sex frågorna vad, hur, var, när, varför och vem samt utsättas för en falsifierande prövning. Det vill säga att brottsutredaren aktivt letar alternativ till den första tanken som kommer upp. Finns det friande omständigheter som inte går att motbevisa finns ett rimligt tvivel och den som misstänks för brott ska frias (Diesen, 2015, s. 50). Falsifiering är en vedertagen säker vetenskaplig metod för att kunna pröva hypoteser (Hendricks, 2013, s. 108–112; Popper, 1934; K. V. Rønn, 2013; Viskum, 2013). Det handlar om en abduktiv logik eller Sherlock Holmes-logik (Carson, 2009) där den fiktive Sherlock Holmes menar att när det omöjliga eliminerats är det som kvarstår, hur osannolikt det än verkar vara, sanningen (Doyle, 1892). På den korta beskrivning som finns i PUG är det svårt att avgöra hur eliminering av tvivel och prövning av alternativa händelsescenarier ska göras.

Att falsifiera, det vill säga att systematiskt och medvetet leta alternativ till den första tanken man får och alltid se efter det motsatta, är en erkänd effektiv åtgärd för att motverka beslutsfällor (Lord, Lepper, & Preston, 1984). Simon Andersson (2017, s. 150) menar i boken "Skälig misstanke: En handbok" att abduktiv logik, som metodiken att identifiera och testa alternativa hypoteser bygger på, kan vara ett bra sätt att bedriva en brottsutredning. Han menar också att alla alternativa hypoteser måste utredas även om det finns stark bevisning mot en person eller en hypotes.

1.3.2. En handbok och en handledning

Polisens handbok för efterforskning av försvunna personer (Polisen, 2016) berör strategier för personer som befaras ha gått vilse, efterforskningar som görs med stöd av lagen om skydd mot olyckor (2003:778). Den berör, enligt Anders Benberg som är ansvarig för handboken, därmed inte brottsspåret. Vid ett försvinnande kan man enligt Benberg emellertid aldrig utesluta att personen kan vara utsatt för brott vilket också utreds när någon anmäls försvunnen. Arbetsmetodiken i handboken innebär att strukturerat arbeta utifrån sannolikhetsbedömningar. Eftersom handboken inte behandlar brottsscenarion och arbetssättet inte syftar till att en gärningsperson identifieras, åtalas och fälls riktas heller inte handbokens råd till att bevis- eller utredningskravet ska uppfyllas. Eftersom det inledningsvis vid ett försvinnande är högst oklart om personen utsatts för brott eller inte skulle metodiken att identifiera och testa alternativa hypoteser kunna erbjuda ett tankesätt som tydligt innefattar alla typer av scenarion fram tills att de eliminerats. I beskrivningar av hur insatsen avslutas finns en rad scenarion som utifrån ett tankesätt att hitta alternativa hypoteser skulle kunna ses som arbetshypoteser även i inledningsfasen. Adderas möjliga brottsypoteser skulle handboken framstå som mer komplett och det arbetet pågår enligt Benberg. Att arbeta med sannolikhetsbedömningar som handboken gör kan ses som ett komplement till den hypotestestande metoden. Exempelvis används sannolikhetsbedömningar i bedömningen om det föreligger sannolikhetsövertikt vid beslut om någon ska anses skäligen misstänkt för ett brott (Andersson, 2017).

I handledningen som gäller förhör med barn och vuxna med osynliga funktionsnedsättningar (Polisen & Åklagarmyndigheten, 2018, s. 10) framgår det i kapitel tre om "Planeringen och förberedelse inför förhör" att det är viktigt att diskutera "vilka alternativa förklaringar som

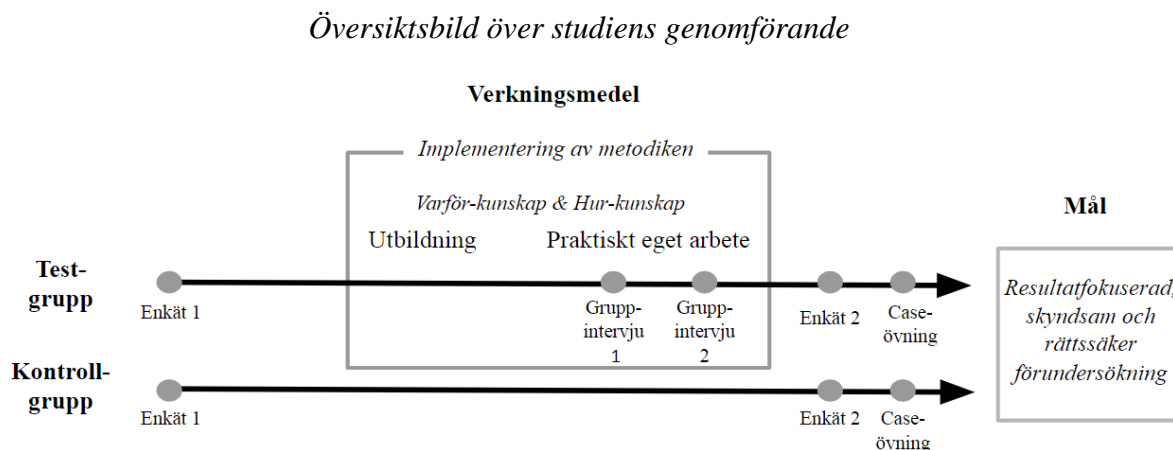
kan finnas till det som framkommer i anmälan”. Utifrån metodiken att identifiera och testa alternativa hypoteser skulle det innebära att informationsinhämtningen under förhöret syftar till att pröva de alternativa förklaringarna som lyfts fram i den förberedande diskussionen. Det framgår dock inte i handledningen om det är det som menas.

1.3.3. Sammanfattningsvis

Sammanfattningsvis har jag inte inom svensk polis hittat någon metodik eller metod som tydligt, praktiskt och konkret redogör för en gemensam polisiär utredningsmetodik, för både större och mindre ärenden, på det sätt som hypotesmetodiken gör. Däremot framgår det tydligt att målsättningen för polisen, i de dokument som undersökts, syftar till att polisen ska nå ett riktigt resultat med hög kvalitet, snabb handläggning med god styrning och kontroll. Hypotesmetodiken erbjuder en resonerande bevisvärdering för polis och åklagare från startpunkten av rättskedjan, med ett gemensamt arbetssätt oavsett typ av brottsutredning eller var i utredningen utredaren befinner sig. PUG har en ambition att vara just en enhetlig strategi, men med dess inriktning på grova brott som motiverar stora utredningsresurser blir strategin svårt att ta till sig och tillämpa i mindre utredningar.

2. METOD

Figur 3 är en översikt över den formativa och dialogbaserade programutvärdering som genomförts inom ramen för den här studien:

Figur 3. Översikt över studiens genomförande.

Utvärderingen är formativ eftersom jag som forskare blir en aktör i implementeringen av metodiken och en rådgivare i processen som jag följer (Bukve, 2016, s. 173). Dialogbaserad, eftersom implementeringen kräver insikt, förståelse och dialog med de som involveras i utbildningen, under det praktiska genomförandet och under uppföljande gruppintervjuer (Sverdrup, 2014, s. 46–50). Det är en holistisk utvärdering där metodiken att identifiera och testa alternativa hypoteser är den intervention, det vill säga de program eller handlingsplan, som behöver förstås i dess kontext. Syftet blir att påverka, skapa nytta och engagera de brottsutredare som utvärderingen gäller (Bukve, 2016, s. 179–180; Sverdrup, 2014, s. 11–14, 94–96). Utvärderingen undersöker hur brottsutredare som använder metodiken tänker före och under processen med att implementera metodiken (UNICEF, 2017). Utvärderingen ska belysa forskningsfrågorna kring hur brottsutredarna ser på sin roll i brottsutredningen, hur de upplever hyptesmetodiken och hur deras förmåga möjligen förändras. Att undersöka och förändra arbetssätt är komplext och kräver därför olika infallsvinklar, det vill säga en triangulering av forskningsmetoder, data, teorier och forskningsögon (Denzin, 1970; A. Johannessen, Tufte, & Christoffersen, 2010, s. 367; Sverdrup, 2014, s. 126).

Under genomförandet har olika mätpunkter lagts in. Enkäter innan och efter genomförandet ska mäta brottsutredarens (1) medvetenhet om hur den egna objektiviteten riskerar att påverkas i utredningsarbetet, (2) kunskap om motstrategier och (3) hur man praktiskt hanterar

beviskravet. Dessa variabler har mätts hos varje brottsutredare för att testa om implementeringen får avsedd effekt. En hypotetisk-deduktiv forskningslogik (Bukve, 2016, s. 83). Även case-övningen som gjordes i slutskedet av utvärderingen hade för avsikt att undersöka testgruppens förmåga, i jämförelse med kontrollgruppens brottsutredare som inte hade fått hypotesmetodiken implementerad. Teorierna bakom hypotesmetodiken gjorde att det fanns en generell förväntan om att implementeringen av metodiken skulle påverka deltagarnas medvetenhet, förmåga och praktiska arbete.

När det gäller hur arbetsmetodiken tas emot i organisationen, hos utredarna och i de enskilda brottsutredningarna ger teorier kring hypotesmetodiken inte samma teoretiska grund att utgå ifrån. Syftet med gruppintervjuerna blir därför att med en större öppenhet försöka förstå vad som händer när metodiken implementeras. Brottsutredarens berättelser kring de brottsutredningar som hen genomför enligt hypotesmetodiken blir intressanta. Att använda gruppintervju ger en unik möjlighet att få flera personers syn på samma brottsutredning och inspel om hur de löst eller tänker om liknande situationer (Johannessen m.fl., 2010, s. 135–137). Eftersom enkäterna haft öppna svarsalternativ har de även kunnat analyseras utifrån ett holistiskt, kvalitativt perspektiv där förståelsen för det konkreta arbetet i brottsutredningen blir utgångspunkten. Målet har varit att tolka vilka underliggande strukturer som döljer sig i brottsutredarnas berättelser om deras arbete (Bukve, 2016, s. 65–68, 121–124, 145). Nedanför finns sex observerbara påståenden som i intervjuerna försökts iakttas, upptäckas, befästs eller tillbakavisas för att abduktivt försöka skapa förståelse (Bukve, 2016, s. 24–25):

(1) Det finns en annan metodik eller metod som redan implementerats och används inom polisen som fyller samma funktion som hypotesmetodiken. (2) Annan metodik eller metod upplevs bättre för att arbeta resultatfokuserad, skyndsamt och rättssäker. (3) Hypotesmetodiken gör att brottsutredare arbetar mer resultatfokuserat, skyndsamt och rättssäkert. (4) Metodiken upplevs användbar i det brottsutredande arbetet. (5) Metodiken har brister som blir tydliga när den tillämpas. (6) Metodiken skapar problem för de olika sfärer som berörs av metodiken. Exempel på sfärer kan vara brottsutredaren, arbetsgruppen, arbetsledningen, förundersökningsledaren, åklagaren och/eller organisationen.

Alla medverkande i undersökningen har aidentifierats och anonymiserats. Här under följer en beskrivning av varje undersökning, dess metod och analys.

2.1. Implementeringen av hypotesmetodiken

Valet av testgrupp skedde genom att en ansvarig på aktuell sektion fick kännedom om projektet och föreslog att projektet skulle kunna genomföras på sektionen. På sektionen utreds både mindre enklare och större mer omfattande och resurskrävande ärenden. Sektionsledningen läste projektplanen, gav sitt godkännande till att en grupp medverkade i studien och valde därefter ut den grupp som kom att bli "testgruppen". Alla som ingick i testgruppen fick muntlig och individuellt skriftlig information och undertecknade en samtyckesblankett.

För att implementera hypotesmetodiken genomfördes en utbildning för de åtta deltagarna i testgruppen. Den efterföljande gruppintervjun blev ett sätt att följa upp hur arbetet med hypotesmetodiken fortgick och fånga upp eventuellt fortsatt stöd som gruppen och de enskilda deltagarna ansåg sig behöva. Intervjun blev också ett tillfälle för gemensam reflektion som gjorde att gruppen kom vidare i arbetet.

Utbildningen som deltagarna genomgick tog tid i anspråk att både förbereda och genomföra. Den var emellertid viktigt för att jag skulle förstå hypotesmetodiken i grunden och kunna förmedla arbetssättet. Jag som undersökningsledare fick översätta det norska sättet att praktiskt arbeta till svenska förhållanden. Det handlar om att beviskravet "bortom rimligt tvivel" ska operationaliseras i en nedskrivna förundersökningsplan där utredningsspiralen som presenterades i kapitel 1.2.3. får styra förundersökningen i logiska resonemang. Initial information i ärendet liksom generell kunskap om exempelvis brottstypen leder till snabba förstahandsåtgärder för inhämtande av information. Utifrån informationen identifieras induktivt utredningshypoteser som styr vilka fortsatta utredningsåtgärder som ska genomföras. Om hypotesen inte kan förklara eller inte får stöd i ärendets bevisning kan hypotesen rimligtvis uteslutas i ett deduktivt resonemang. En brottsutredning erbjuder sällan entydig och helt igenom stark bevisning varför den abduktiva logiken bör användas. Det betyder att den tolkning som bäst förklarar alla omständigheter och som håller för alla försök att omkullkasta den bör vara den mest troliga förklaringen (Fahsing & Ask, 2017).

Utbildningen genomfördes med sju utredare och deras gruppchef och tillika polisiära förundersökningsledare den 23 och 27 april 2018 i fyra respektive tre timmar. Deltagarna har

därefter praktiskt fått använda hypotesmetodiken med eget ansvar att implementera den i sitt arbete. Jag har låtit implementeringsprocessen få ha sitt förlopp och funnits till hands och försökt att ge stöd och hjälp när det efterfrågats. Jag har inte aktivt gått in och handlett deltagarna. Jag har tillfrågats och rådfrågats vid några tillfällen, skickat ut kompletterande anvisningar och vid framförallt första intervjutillfället har hypotesmetodiken diskuterats deltagarna sinsemellan. Som forskare känner jag inte till vilka diskussioner som för övrigt förts i gruppen kring hypotesmetodiken. En naturlig distans har funnits till gruppen då jag varken som forskare eller kollega varit en del av gruppen utöver vid utbildningstillfället, intervjuerna och när jag frågades om råd.

För att kunna implementera hypotesmetodiken behövdes förutom en teoretisk “varför-kunskap” en praktisk “hur-kunskap” om hypotesmetodikens användande inom norsk polis. Därför gjordes ett studiebesök på Sektionen för utredning av allvarliga sexualbrott, på Avdelningen för elektroniska spår på polisen i Oslo. Där förevisades Indicia och ett utbildningsmaterial från den obligatoriska kurs som alla norska brottsutredare har i det projektverktyget som stödjer det hypotestestande arbetssättet. Verktyget är en modul i underrättelsesystemet Indicia och uppgifter från ärendehanteringssystemet Basis Lösning (BL) förs över till Indica när en förundersökningsplan ska upprättas. BL motsvarar den svenska polisens datasystem “Datoriserad utredningsrutin - tvångsmedel” (DurTvå). I Sverige har inte polisen något motsvarande projektverktyg för förundersökningar utan dokumentationen av hypotesmetodiken fick istället göras i anteckningar i DurTvå som döptes till “Förundersökningsplan” eller “FU-plan”. Anteckningen förväntades innehålla följande rubriker och information:

Förundersökningsplanen, en mall

ÄRENDET

En kort beskrivning av ärendet utifrån NH4V-frågorna. Ta med alla relevanta brottsrubriceringar.

STATUS

Aktuell information om vad som just nu pågår i ärendet. Kom ihåg att uppdatera rubrikfältet på förstasidan i DurTvå.

ALTERNATIVA HYPOTESER

Vad kan ha hänt? Hypoteserna ska utesluta varandra, visar sig en vara sann ska de andra hypoteserna falla. Alla hypoteser kan emellertid ha en rad underhypoteser.

H1 - Aktuell gärningsbeskrivning

H1.1 Underhypotes

H1.2

H2 - Tänk på motsatsen, oskyldighetspresumtionen, gärningspersonen kan vara oskyldig och det brott som anmälts behöver inte ha hänt

H3

o.s.v.

UTREDNINGSAÅTGÄRDER

Vilken information kan falsifiera de aktuella hypoteserna och vilken information ska enligt utredningskravet samlas in? Utifrån hypoteserna identifieras informationsbehov och vem som är ansvarig för att utföra utredningsåtgärder antecknas.

KONSULTATION

Kvalitetssäkra din plan genom att diskutera planen, dina värderingar och metoder med en kollega eller förundersökningsledaren. Dokumentationen i förundersökningsplanen gör att handläggningen av ärendet blir efterprövningsbar.

DAGBOK:

åå-mm-dd Anteckna löpande vad som händer i ärendet och vilka överväganden som görs.

Figur 4. Figuren visar hur en förundersökningsplan kan börja byggas i ett mindre eller medelstort ärende.

I PUG finns en rad blanketter som tar sig an en del av ovanstående information. Tanken med ovanstående utformning var att arbetssättet skulle passa för mindre omfattande och mindre resurskrävande ärenden. Vid större ärenden kan informationen behöva föras i olika anteckningar eller i andra gemensamma dokument. Dokumentationen följer PUG:s strategi för inledande utredningsåtgärder och strategin för den fortsatta utredningen (Polisen, 2014, s. 21–22) liksom den följer utredningsspiralen som presenterades i kapitel 1.2.3. och dess abduktiva logik som presenterades i detta kapitel. Utredningsspiralens tredje, fjärde och femte steg handlar om att få en översiktlig bild genom att sammanfoga tillgänglig information, hitta olika förklaringar/hypoteser till informationen, värdera och identifiera informationsgap. Det handlar sammantaget om att göra en analys där en krysskontrollmatris kan vara till hjälp för att kontrollera vad olika källor säger om samma fråga.

Krysskontrollmatris

			Vad kan ha hänt?					
Informationsbehov Vad behöver vi ta reda på?	Utredningsåtgärd	Prio	H1	H2	H3	H4	H5	...

-	Försvagar hypotesen	0	Påverkar inte hypotesen	+	Styrker hypotesen
<i>(minus)</i>		<i>(noll)</i>		<i>(plus)</i>	

Figur 5. Figuren visar ett exempel på hur en krysskontrollmatris skulle kunna börja byggas.

Figur 5 visar ett grundutförande på hur en krysskontrollmatris skulle kunna se ut. En värdering görs för varje åtgärdsåtgärd huruvida den försvagar, inte påverkar eller styrker de olika hypoteserna som upprättats i ärendet. Utifrån ett övningsexempel om Mirjam som är försvunnen och en analys av ett ärende som tidigare handlagts i testgruppen fick gruppen exempel på och själva arbeta fram hypoteser. Hypoteser kan behöva byggas både för ärendet som helhet, som exemplet här nedanför om varför Mirjam är försvunnen, och på bevis- eller spårnivå där det kan finnas mer än en förklaring till varför just ett specifikt spår hittas. Varje

hypotes kan också ha en rad underhypoteser. I fallet med Mirjam kan det finnas underhypoteser om varför hon skulle kunna vara kidnappad eller varför hon frivilligt skulle vilja försvinna. Exemplet om Mirjam är hämtat ur Bjercknes och Fahsing (2018, s. 439–471).

Exempel på en krysskontrollmatrix i ett försvinnande

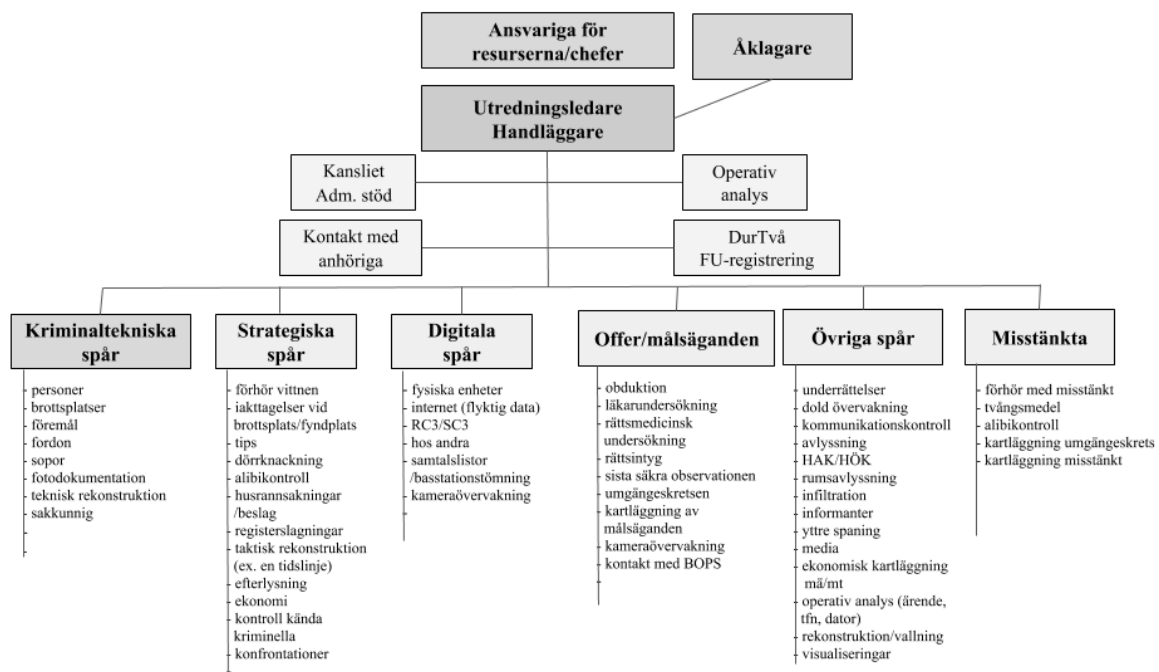
	Vad har hänt Mirjam?					
Utredningsåtgärd	H1: Kidnappad	H2: Mördad	H3: Råkat ut för en olycka	H4: Frivilligt försvunnen	H5: Själv mord	H6: Akut sjukdom
Förhör pappa						
Förhör vittne						
Elektroniska spår						
Kontakter med anhöriga						

Figur 6. Figuren visar på hypoteser som kan vara aktuella på ärendenivå vid ett försvinnande.

Figur 6 visar en ifylld krysskontrollmatrix som innehåller hypoteser om vad som skulle kunna vara skälet till att en person är försvunnen. Även åklagarens analys av Kevin-fallet gick igenom under utbildningen av testgruppen liksom de individuella och situationsbundna psykologiska beslutfällor, heuristiker och bias som kan ha påverkat utredningen och som även kan påverka i det dagliga arbetet med brottsutredningar. Vi berörde att utbildning, metodiska arbetssätt, rutiner, ett kritiskt granskande och riktlinjer kan vara förebyggande strategier för beslutfällor och bias. Därutöver fick gruppen veta mer om den juridiska grunden och bakgrunden till hypotesmetodiken, liksom bayesiansk sannolikhetslära som är ett alternativ till abduktiv logik, vikten av checklistor och ett reflekterande lärande där öppenheten och att man delar med sig av framförallt misslyckanden kan förhindra att andra hamnar i eller gör samma misstag. Misslyckanden blir då inte personliga nederlag utan en möjlighet till lärande. Testgruppen fick också under implementeringstiden ett förtydligande kring falsifiering som arbetssätt.

PUG erbjuder en organisationsstruktur i resurskrävande ärenden som inte helt enkelt låter sig appliceras på utredningar där ibland bara en brottsutredare, förutom förundersökningsledaren, är involverad. Utredningsåtgärder och till viss del utredningsorganisationen från PUG applicerades därför istället in i den så kallade “Jons-modell” eller “Etterforskningsmodellen” vilket på svenska blir en modell för brottsutredningar. Modellen har utvecklats av Jon-Andre Nilsen (2012, 2015) och syftet med modellen är att skapa ordning och struktur i det kaos som ofta karakteriserar starten av en brottsutredning. Modellen har anammats och utgör idag en gemensam modell inom hela den norska brottsutredande polisorganisationen, från mindre till stora ärenden. Fördelen med att ha en gemensam modell är att när en utredare för första gången blir involverad i ett större ärende är sättet att strukturera och genomföra utredningen redan känd för alla. Nedanför visas PUG:s organisationsstruktur i Jon-Andre Nilsens brottsutredningsmodell:

En projektmodell för förundersökningens organisering inom polisen

Figur 7. Figuren visar en möjlig organisering av en brottsutredning inspirerad av Jon-Andre Nilsens “Etterforskningsmodell” (Nilsen, 2012, 2015) samt utredningsåtgärder och organisation som finns i PUG.

I resurskrävande ärenden blir varje box i modellen ett eget projekt med lämpligt antal utredare medan en ensam utredare i mindre ärenden har ansvar för att arbetet drivs framåt i

samtliga boxar. Modellen kan också ses som en checklista för att inte missa möjliga utredningsåtgärder. Modellen presenterades för testgruppen under utbildningen.

Efter att ha gått igenom utbildningen skulle deltagarna i egna ärenden använda hypotesmetodiken och reflektera över hur den fungerade. Deltagarna ombads att anteckna reflektioner under arbetets gång. De ombads också att direkt efter utbildningen skriva ner sina reflektioner på utbildningsinnehållet. Två beskrivande reflektioner lämnades in. Hur deltagarna under studiens gång fört anteckningar känner jag som forskare inte till. En tänkbar anledning till att sex deltagare inte genomförde den reflekterande övningen kring utbildningen kan ha berott på hög arbetsbelastning, de medverkande kan ha ansett sig inte kunna ta sig tiden för reflektion. Under studiens genomförande har det vid ett tillfälle behövt tydliggöras från ledningen att de är positiva till studien och att deltagarna ska ta sig tid att pröva hypotesmetodiken. Ledningen påpekade dock att arbetssättet inte fick ta allt för mycket tid i anspråk. De två inlämnade reflekterande texterna har använts som komplement till gruppintervjuerna i analysen.

2.2. Genomförande av enkäter

Två enkäter har lämnats ut, en enkät lämnades ut före implementeringen av hypotesmetodiken och en efter. I första enkäten ställdes frågor kring vilka arbetsuppgifter som utredarna såg som sina främsta och hur förundersökningen leds. I andra enkäten utelämnades dessa frågor för att minska ner antalet frågor. Den bakgrundsvariabel som har kartlagts i båda enkäterna är hur lång tid respondenterna arbetat med förundersökningar med motiveringen att både erfarenhet och de utbildningar man under en längre anställningstid kan ha genomgått kan ha betydelse för övriga svar. Därutöver ställdes en rad frågor om vilka faktorer som utredarna anser kan påverka deras objektivitet och förmåga att göra korrekta bedömningar under en förundersökning. Om det finns sådana faktorer, hur de ser på sin möjlighet att reducera den risken för påverkan, hur de praktiskt uppfyller beviskravet, om de använder någon nedskriven plan för utredningen eller något verktyg för att ha kontroll på utredningen. Den första enkäten hade till syfte att utgöra en baslinje att utgå ifrån, en form av temperaturmätare.

Den första enkäten besvarades av 28 brottsutredare och fyra åklagare, totalt 32 personer, och samlades in mellan februari och mars 2018. Tre sena svar kom i kontrollgruppen i juni 2018.

Jag har kunnat konstatera att samtliga åtta brottsutredare i testgruppen besvarade enkäten. Jag vet emellertid inte vem som lämnat in vilket svar och bland enkäterna går det i efterhand inte att särskilja testgruppens svar från kontrollgruppens. Alla insamlade svar i första enkäten har behandlats som en helhet som jämförts med den andra enkätens svar som samlades in efter att arbetssättet implementerats och prövats under närmare sex månader. Utöver testgruppen består de övriga som besvarat enkäten av personer som har tillfrågades om de vill besvara enkäten. Det är arbetsgrupper men också enskilda individer. I de fall arbetsgrupper har tillfrågats har chefen för gruppen tillfrågats. Samtliga deltagare har informerats om att medverkan är frivillig och att svaren kommer att hanteras anonymiserat. Om någonting i respondentens svar skulle kunna kopplas till en person har svaret inte redovisats under resultat. De tillfrågade har valts ut för att få en viss spridning över landet och även olika typer av brottskategorier. Det finns ett bortfall av två respondenter som inte ville besvara frågorna i enkäten av rädsla för att inte förbli anonyma då de upplevde att frågorna berörde ett för arbetsgivaren känsligt ämne.

Den andra enkäten lämnades ut till de åtta deltagarna i testgruppen som medverkat i studien, sex av dessa besvarade enkäten. Enkäten lämnades också till de arbetsgrupper som tidigare medverkat i studien men eftersom responsen blev betydligt lägre än tidigare lämnades enkäten också till andra grupper. Valet av grupper gjordes utifrån ett tillgänglighetsurval med kravet att personerna som besvarade enkäten inte skulle ha arbetat tillsammans med deltagare från testgruppen som medverkat i studien. Totalt inkom tolv svar som utgör kontrollgrupp.

Samtliga frågor har varit öppna, det betyder att respondenten har kunnat ge ett berättande svar. En liknande version av enkäten har använts i studier i Norge och Island och i andra pågående projekt som Ivar Fahsing är involverad i runt om i världen. I den här studien har frågorna översatts från engelska till svenska. Benämningarna brottsutredare, polisiär förundersökningsledare och åklagare har använts. Det var viktigt att frågorna skulle fokusera på hur brottsutredare tänker och inte uppfattas som ett test. Tre formulär lämnades ut som en pilotomgång för att bland annat se hur lång tid respondenterna skulle behöva ha för att besvara frågorna. Uppskattad svarstid blev efter detta omkring 20 minuter. Det framfördes i piloten en synpunkt på att det var svårt att förstå vad som avsågs med individuella faktorer och situationsbundna. Någon förändring gjordes inte utifrån denna synpunkt, främst för att

enkäten skulle hålla sin ursprungliga form för att kunna jämföras med svar i de andra studierna.

2.2.1. Analys av enkäter

Svaren har analyserats genom att de tolkats, kategoriserats och statistiskt analyserats genom frekvensberäkning. Analysen har utgått ifrån bakomliggande teorier och forskningsfrågan om hur hypotesmetodiken påverkar brottsutredarnas förmåga att se risker, hitta motstrategier och praktiskt operationalisera beviskravet. Det som redovisas under resultat från båda enkäterna är hur länge respondenterna arbetat med förundersökningar. I första enkäten fanns också frågor kring hur respondenterna anser att en förundersökning leds och om vad de anser vara deras främsta arbetsuppgifter. Den bakomliggande frågeställningen kring arbetet med förundersökningar syftar till att förstå hur utredarna ser på sin egen roll. Hypotesmetodiken som innebär att identifiera och testa alternativa hypoteser kräver en analyserande och aktiv brottsutredare. Frågorna har analyserats utifrån hur utredarna möter detta krav och om arbetsuppgifterna de anger på något sätt matchar utredningsspiralen och de 6 C:na. För att brottsutredaren ska anses medveten om faktorer som kan påverka deras objektivitet krävdes att de i svaret visade att de hade en medvetenhet om att de personligen kan påverkas och att de på en analytisk nivå kort kunde resonera kring värderingar, fördomar, favorithypoteser, förutfattade meningar eller liknande. För att visa en klar medvetenhet om motstrategier behövde utredaren beskriva att de på något sätt stannar upp, reflekterar och skapar struktur i informationen och informationsinhämtningen i en brottsutredning. I sista delen som gällde att operationalisera beviskravet bortom rimligt tvivel krävdes en förståelse för att hypotestestande är ett sätt att hitta bevisning. Därtill att hypoteserna behöver dokumenteras, liksom bedömningar och beslut i utredningen, för att kunna efterprövas och för att hjärnans tankeprocesser inte ska ta heuristikernas genvägar.

Att deltagarna lovats anonymitet har beaktats i redovisningen av svaren. Analysen har kvalitetssäkrat genom diskussioner och jämförelser med andra studenter och handledare. Resultat har sedan jämförts med en jämförbar studie på Island (National Lead Investigating Officer Development Programme, 2018).

2.3. Genomförande av gruppintervjuer

En månad efter utbildningen för testgruppen genomfördes första gruppintervjun. Gruppen delades och intervjuerna genomfördes med fyra respektive fyra deltagare den 24 maj och 29 maj 2018. Vardera intervjun varade i drygt en timme. Att gruppen delades på vardera fyra deltagare hade till syfte att gruppen inte skulle bli så stor för att alla skulle få möjlighet att komma till tals. Intervjuernas syfte var att fånga upp hur hypotesmetodiken fungerade i det praktiska arbetet. Genom att intervjua flera personer samtidigt kunde den totala intervjutiden minskas. Att vara flera deltagare under intervjun kan ha upplevts skapa en trygghet för deltagarna. Ordet fördelades så att alla fick komma till tals. Det kunde finnas en risk för att deltagarna inte sa sin egen mening i grupp men eftersom åsiktsskillnader kom fram och blev tydliga under intervjuerna verkade detta inte bli ett problem (Tjora, 2012, s. 122–125).

Den andra intervjun genomfördes den 17 oktober 2018 ungefär ett halvår efter implementeringen av hypotesmetodiken. Denna intervju var något kortare än den tidigare, knappt en timma, och fyra deltagare deltog. De övriga fyra brottsutredarna hade vid detta tillfälle förhinder att medverka i intervjun och något uppföljande intervjutillfälle genomfördes av tidsskäl inte. Intervjuguiderna, som bifogas i bilaga 2 och 3, skickades ut till deltagarna innan intervjuerna. De följdes under intervjun av mig som forskare då jag också agerade intervjuledare, fördelade ordet och ställde uppföljande frågor.

2.3.1. Analys av gruppintervjuer

Intervjuerna transkriberades och skrevs ut ordagrant. Materialet analyserades sedan genom att det ur textmaterialet filtrerades meningsbärande citat som kodades utifrån vad informanten pratade om. Citaten kategoriserades deduktivt in i kategorier utifrån problemställningar som handlar om medvetenhet kring risker, motstrategier och operationalisering av bevis- och utredningskravet utifrån upplevelsen av hypotesmetodikens styrkor, svagheter, alternativ och problem kopplat till individen, gruppen, ledningen och organisationen. Efter att första intervjun kategoriserats på det här sättet framträdde induktivt olika teman eller dimensioner som respondenterna återkom till. Dimensioner som handlade om det bästa sättet att arbeta, önskan om att göra ett bra arbete, arbetssituationens begränsningar, den egna motivationen och olika former av stöd som man önskade sig. Dimensioner som kunde förändras över tid och beskriva dilemman som brottsutredaren hamnade i.

Utifrån dimensionerna har fyra koncept tagits fram som beskriver olika typsituationer som utredarna verkar befinna sig i. Konceptualiseringen görs för att visa på hur tankarna och idéerna kan skilja sig åt kring vad utredarna anser påverka deras användning av hypotesmetodiken. Analysen har på så sätt följt en stegvis-deduktiv induktiv metod (Tjora, 2012, s. 174–195) där förståelsen av utsagorna hanterats utskrivna i text och idéanalys används som teknik (Bratberg, 2014, s. 57–81). Hypotesmetodiken med falsifiering och att identifiera så väl som testa alternativa hypoteser har varit den modell som de empiriska citaten också jämföras emot, en komparativ analys och förståelse (Bukve, 2016, s. 154–170). Varje deltagare har fått läsa igenom sina citat och godkänt dem som de står i den löpande texten för att höja den interna validiteten.

2.4. Genomförande av case-övning

Kvasi-experimentet har genomförts som en “case-övning” som utvecklats av Fahsing och Ask (2016). Caset, det vill säga en beskrivning av ett kriminalfall, utgår från ett verkligt fall som rör ett försvinnande. I samband med den andra gruppintervjun fick de fyra utredare som deltog läsa igenom fallet och därefter skriva ner alla hypoteser som de ansåg kunna vara relevanta. I instruktionen framgick att hypoteser är teorier, förslag eller idéer om vad som kan ha hänt. Ytterligare tre av utredarna i testgruppen genomförde övningen självständigt och lämnade svaren till mig.

Kontrollgruppen blev en utredningsgrupp på annan ort som jag genom olika kontakter fick genomföra övningen med. Åtta deltagare gjorde övningen på samma sätt som testgruppen i samband med ett arbetsmöte. Deltagandet var frivilligt och det blev naturligt att lämna rummet om man hade exempelvis andra arbetsuppgifter som behövde göras.

2.4.1. Analys av case-övning

Efter att deltagarna skrivit ner sina svar bytte deltagarna svarspapper med varandra och rapporterade in sin kollegas svar. Uppgiften var då att sortera svaren under sex övergripande hypoteser som kan anses utesluta varandra. De sex övergripande hypoteserna ska ses som en “gyllene standard” och arbetades fram av erfarna mordutredare i studien Fahsing och Asks (2016). De sex övergripande hypoteserna handlade om mord, kidnappning/illegalt kvarhållande, frivilligt försvinnande, olycka, plötslig sjukdom och självmord. De sex övergripande hypoteserna blir variabler på vilka jag har kunnat mäta hur många gånger de

förekommer, det vill säga en frekvens. Ett sätt att i tal försöka mäta vilken skillnad testgruppens utbildning och den praktiska övningen i abduktiv logik kan ha skapat för testgruppen. Testgruppen har därefter jämförts med kontrollgruppen.

2.5. Etiska dilemman och begränsningar i studien

I en vetenskaplig studie kan en rad etiska dilemman förutses och andra uppkommer under vägen. Liksom det i projektdesignen planeras för studiens avgränsningar och därmed begränsningar medan andra hinder uppkommer på vägen.

2.5.1. Etiska överväganden

Etik handlar i grunden om vad som är rätt och fel men utgör i många fall dilemman.

“En sentral målsetning for forskningen ved Politihøgskolen er å være kritisk og konstruktiv – et kritisk forskerblikk på politiets virksomhet, organisasjon og metoder skal gi et konstruktivt bidrag til å heve kvaliteten på politiets arbeid“ (Bjørge & Myhrer, 2015, s. 5).

Det Bjørge och Myhrer skriver är en del av vad Vetenskapsrådet (Vetenskapsrådet, u.å.) menar är kravet som ställs på forskning. Kravet är att forskning ska utveckla samhället, dess individer, fördjupa vår kunskap och förbättra våra metoder. Forskningskravet behöver enligt Vetenskapsrådet och NESH (2016) vägas mot krav på individens skydd och NESH:s riktlinje nummer nio (NESH, 2016) behandlar konfidentialitet. För att garantera deltagarnas anonymitet har därför uppgifter som geografisk ort, vilken typ av brott och utbildningsbakgrund som utredaren hanterar inte efterfrågats i den här studien. Skulle jag göra studien om igen skulle jag ändå valt att ta med utbildning som en mätbar variabel. Detta eftersom jag idag möjligen kan ana att i de fall utredarna har specialistutbildningar inom eller utanför polisen kan de ha fått en djupare förståelse för bevisvärdering. Utbildning behöver inte sammanfalla med hur många år man arbetat med förundersökningar.

Att vara kollega till de som medverkar i en studie kan bli rollen som vargen i fårakläder, även om syftet med studien i grunden är gott. Att säkerställa alla medverkandes anonymitet har därför varit viktigt. Det har emellertid påverkat insamlingen av exempelvis enkätsvar då

testgruppens svar efteråt inte gått att särskilja från kontrollgruppen i första enkäten. En annan aspekt som varit en viktig utgångspunkt är att ur citaten från intervjuerna lyfta fram viktiga aspekter av den polisiära utredarrollen liksom att redovisa citaten på ett rättvist och balanserat sätt.

Samtycket att medverka i studien ska vara frivilligt och utan press enligt NESH:s riktlinje nummer åtta (NESH, 2016). I fråga om testgruppen har detta inneburit att jag inte ställt några krav på deltagarna att testa hypotesmetodiken eller lämna in reflektionsuppgifter i de fall de inte ansett sig hinna med det. Möjligen kunde validiteten eller kvaliteten på de svar som lämnats av testgruppen höjts genom att deltagarna fått mer tid eller bättre stöd i implementeringen av hypotesmetodiken. Å andra sidan visar studien på de svårigheter som ett implementeringsprojekt kan hamna i när intentionen är att förändra ett arbetssätt. En av studiens frågeställningar var vilka problem som hypotesmetodiken kan skapa för de olika sfärer som berörs av hypotesmetodiken, en fråga som alltså blivit belyst i studien. Det är kunskap som kan vara viktig att ta med sig ur en utvärdering som antar formen av en pilotstudie.

2.5.2. Övriga begränsningar i studien

Under studien visade det sig att de medverkande upplevde sig hindrade i möjligheten att fullt ut få testa hypotesmetodiken. Det handlade om att få tid att använda hypotesmetodiken, om it-stöd, de närmaste medarbetarna och chefers stöd och krav. Om hypotesmetodiken exempelvis implementerats på en hel sektion med ansvariga åklagare involverade i projektets metodiska arbete hade möjligen acceptansen för arbetssättet blivit större. Testgruppen hade kunnat få bättre möjligheter att testa metodiken och kunde uttalat sig om metodiken på ett säkrare sätt i utvärderingen.

För att säkerställa studiens reliabilitet i form av objektivitet och tillförlitlighet har det varit viktigt att klart redovisa de teoretiska utgångspunkter som studien vilar på och forskningsprocessen. Även om jag haft stöd i forskningsmetodik och två handledare som stått utanför projektet så riskerar alla de psykologiska påverkansmekanismer som jag har beskrivit i den här studien också att påverka mig och jag riskerar att påverka studien. Kanske riskerar jag att påverkas i ännu högre grad eftersom jag personligen har ett engagemang i projektet då jag själv valt ämne sett fördelar med metodiken i mitt eget arbete. Teorin och

forskningsfrågorna har i analysen därför fått utgöra hypoteser som det empiriska materialet testats mot. Strukturen för analysen har på så sätt varit ett sätt att upprätthålla en distans till materialet i syfte att motverka konfirmeringsbias och tunnelseende. Projektets inledande designarbete har skapat en väg att följa under hela projektiden vilket gett logik och systematik. Med forskningsfrågor och teorin som utgångspunkt har Tjoras (2012, s. 174–191) stegvis-deduktiv induktiv analysprocess fått styra förståelsen.

Enkätens öppna svar besvarades ibland kortfattat vilket skulle kunna betyda att respondenterna faktiskt, i svaren, inte fullt ut visade vad de kunde vilket jag nu kan konstatera är ett känt problem i enkätundersökningar med öppna svar (Church & Waclawski, 2017). Att utredarna skulle ge resonerande öppna svar kan, i en stressad vardag, framförallt ha påverkat den interna validiteten i testgruppens svar i andra enkätundersökningen och även bortfallet av två respondenter i testgruppen. Det innebär en begränsning i fråga om huruvida studien fått fullt ut adekvata svar, vilket är kan vara en svaghet i studiens validitet.

Extern validitet handlar om hur representativt resultatet är och om det går att generalisera för en större grupp. De mer statistiska undersökningarna före och efter införandet av hypotesmetodik har inte som ambition att ha en statistisk generaliserbarhet för svenska brottsutredare i allmänhet. Däremot har den kvalitativa delen av utvärderingen en strävan om att uppnå konceptuell generaliserbarhet (Tjora, 2012, s. 215–216). Den konceptualisering som gjorts av typsituationer har personifieras av fiktiva karaktärer och getts namnen Alex, Billie, Charlie och Denizs, beskriver olika situationer, tankar, känslor och deras sätt att agera utifrån det. Typsituationerna visar på vad som skapar och vidmakthåller möjliga framgångsfaktorer och problem både för hypotesmetodik som en specifik metodik och implementering av nya metoder och arbetssätt generellt inom polisen. Studien har inhämtat information från bara ett fåtal utredare vars uttalanden inte alls behöver vara representativa för svenska brottsutredare. Trots det skulle beskrivningarna möjligtvis kunna användas som teoretisk utgångspunkt i andra studier, en konceptuell generalisering som möjliggör ett sätt att använda resultatet från den här utvärderingen i framtida forskning eller andra utvärderingar inom polisen.

3. RESULTAT

I det här kapitlet redovisas studiens resultat. Utredarnas erfarenhet av arbete med förundersökningar, hur de anser att arbetet i en förundersökning drivs framåt och vilka deras främsta arbetsuppgifter är. Därefter redovisas hur testgruppen upplevde arbetet med hypotesmetodiken. Sedan redogörs för hur testgruppens utredare resonerade kring nyttan av metodiken i konkreta ärenden vilket också ger en förklaring till varför de, trots att de ansåg att metodiken var bra, använde den i få ärenden. Slutligen redovisas den förhållandevis mätbart svaga skillnaden före och efter implementeringen av hypotesmetodiken.

3.1. Erfarenhet av brottsutredande arbete

Brottsutredarnas erfarenhet av brottsutredande arbete i de olika mätningarna sammanfattas i diagrammet nedanför. Första enkäten besvarades av de åtta utredarna i testgruppen och övriga 27 av kontrollgruppens deltagare, totalt 35 personer. Efter implementeringen av hypotesmetodiken gjordes en ny enkätundersökning som besvarades av tolv utredare ur kontrollgruppen och sex utredare ur testgruppen.

Erfarenhet av arbete i förundersökningar

Antal/år:	0-5 år	6-10 år	11-15 år	15- år	Medel (M)	Median (Mdn)
Kontrollgrupp N=35	14	11	5	5	8 år	7 år
Första enkäten	40 %	31 %	14 %	14 %		
Kontrollgrupp N=12	3	4	2	3	10 år	11 år
Andra enkäten	25 %	33 %	16 %	25 %		
Testgruppen N=6	5	1	0	0	4 år	2 år
Andra enkäten	83 %	16 %	0 %	0 %		

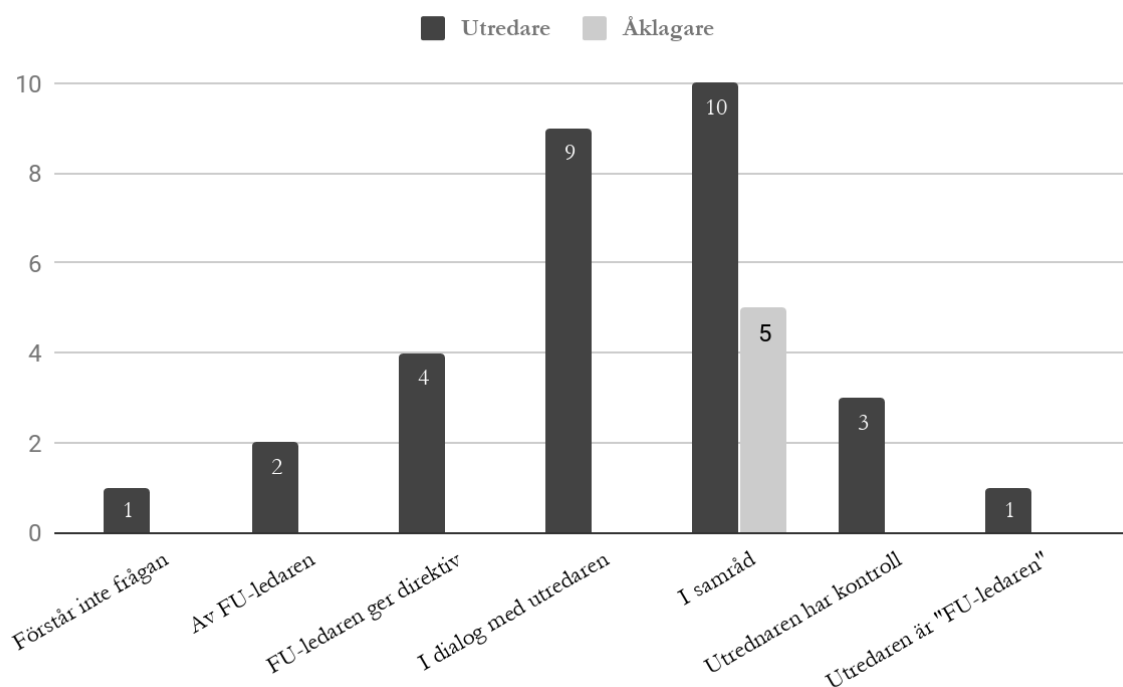
Tabell 1. Tabellen visar hur länge utredarna som besvarade den första och andra enkäten har arbetat i förundersökningar. I andra enkäten fanns ett syfte med att skilja testgruppen från kontrollgruppen för att notera eventuella skillnader.

Tabellen visar att deltagarna i testgruppen har en kortare erfarenhet av arbete i förundersökningar än övriga grupper.

3.2. Hur utredningsarbetet drivs framåt

I hypotesmetodiken har brottsutredaren en aktiv roll där hen förväntas komma med förslag och idéer om hur brottsmisstanken ska utredas. Utredaren ska falsifiera, komma på tänkbara hypoteser, frågeställningar och utredningsåtgärder som kan testa hypoteserna. Rättegångsbalken 23 kapitlet 3 §, Förundersökningskungörelse (1947:948) och FAP 403-5 reglerar vem som ska leda förundersökningen men hur det ska gå till behandlas mindre tydligt. När utredarna och åklagarna i första enkäten ombads beskriva hur en förundersökning ledes förklarade 69 procent, 24 av 35 att förundersökningen ledes i dialog eller samråd mellan förundersökningsledare och utredare. Det finns emellertid en nyansskillnad i svaren mellan dialog och samråd. I dialogen får utredaren möjlighet att "återkoppla" eller "rapportera". Att förundersökningen ledes i samråd beskrivs mer som att arbetet sker "tillsammans", "i gott samarbete" eller i "diskussion" där utredaren får "tänka fritt" och "komma med förslag". Se de två mellersta stolparna i figur 8:

Så beskriver brottsutredare hur en förundersökning ledes (n=35)

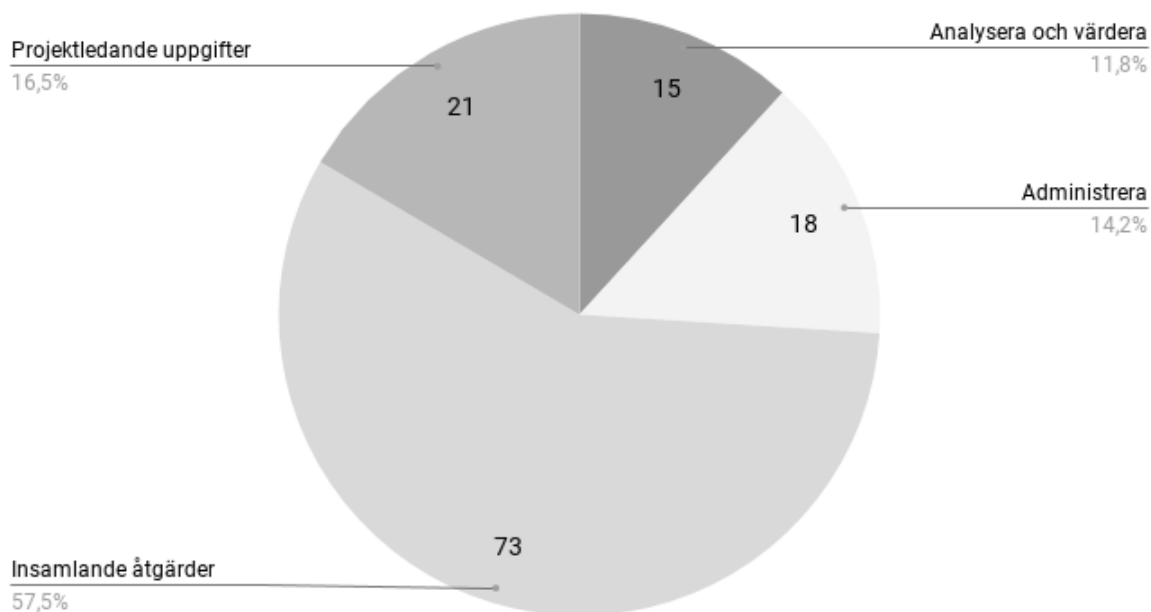

Figur 8. Staplarna visar hur polisiära brottsutredare och åklagare beskriver hur en förundersökning ledes.

De tre staplarna till vänster innehåller sju utredare som inte alls lyfter fram sig själv och sin egen förmåga eller påverkansmöjlighet i frågan om hur brottsutredningen ska ledas. De skriver att de "inte förstår frågan", menar att utredningen "leds av förundersökningsledaren" eller genom att "förundersökningsledaren ger direktiv". I de två staplarna som finns till höger, det vill säga i andra änden av figur 8 finns fyra utredare som beskriver att de tar ett betydligt större ansvar för hur utredningen ska ledas och drivas framåt. De beskriver att utredningen leds framåt genom "tidig inhämtning av information", "effektivitet" och genom att ärenden prioriteras utifrån var "vi bedömer att vi kan nå framgång". En utredare skriver att förundersökningen leds tillsammans med förundersökningsledaren men menar att utredaren har en så central roll att brottsutredaren "i väldigt många fall [är] den faktiska fu-ledaren". Det projektledarskap för förundersökningen som dessa utredare ger uttryck för är informellt. Det framgår klart i alla svar att det är åklagaren eller polisiära förundersökningsledaren som är den person som har det formella ansvaret för att leda förundersökningen.

Respondenterna har också beskrivit vilka deras främsta arbetsuppgifter är i en förundersökning. De åklagare som medverkade i studien har angett analyserande och projektledande arbetsuppgifter. Eftersom studien fokuserar på rollen som brottsutredare har åklagarnas svar tagits bort. Svaren har delats in i tre kategorier som härrör ur utredningsspiralens sex steg; collect, check, connect, construct, consider och consult. Collect berör insamlade utredningsåtgärder. När de handlar om arbetsuppgifter i steg två, tre, fyra och fem, som att kontrollera uppgifter, koppla ihop, sammanställa, jämföra och testa har dessa omnämnts i mindre omfattning och därför samlats under analysera och värdera. Consult blir en del av det som nedan benämns som projektledande arbetsuppgifter. En fjärde kategori avser mer administrativa åtgärder som inte berörs i utredningsspiralens sex steg.

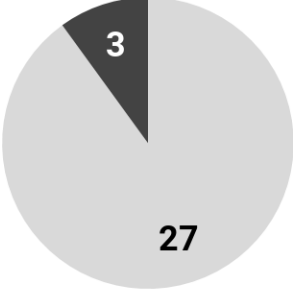
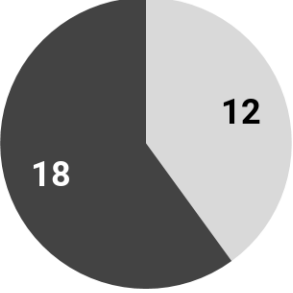
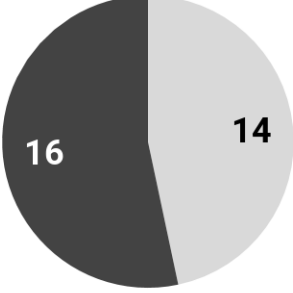
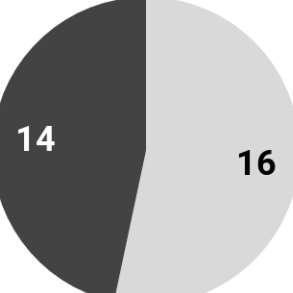
*Brottsutredarens främsta arbetsuppgifter i förundersökningen,
127 angivna arbetsuppgifter uppdelade i fyra kategorier*

Figur 9. Diagrammet visar de 127 utredningsåtgärder som de 30 brottsutredarna och polisiära förundersökningsledarna som medverkade i studien angav, uppdelade i fyra kategorier. Varje utredare angav 3-6 arbetsuppgifter vardera. Åklagarnas sammanlagt 12 angivna svar som inte redovisas i figuren fördelades på kategorin "Projektledande arbetsuppgifter" och "Analysera och värdera".

Collect, eller insamlade utredningsåtgärder, är det första steget av utredningsspiralens sex steg och de arbetsuppgifter som brottsutredarna oftast anger som sina främsta arbetsuppgifter. De följande fem stegen anges betydligt mer sällan. Det skulle kunna innebära att utredarna faktiskt i mindre omfattning, eller inte alls, utför arbetsuppgifter som handlar om att skapa översikt över utredningsmaterialet, tydliggöra, ta in specialister, analysera, kontrollerar vad lägen säger, m.m. För att ta reda på det behöver vi titta på i vilken eller vilka kategorier som utredarna angett arbetsuppgifter:

Antal brottsutredare som angett arbetsuppgifter i vardera kategorin (n=30)

<p><i>“Collect”</i> Anger insamlade arbetsuppgifter</p>	<p><i>“Check” “Connect” “Construct” “Consider”</i> Anger analyserande och värderande arbetsuppgifter</p>												
<p>• Ja • Nej</p> <table border="1"> <tr><th>Kategori</th><th>Antal</th></tr> <tr><td>Ja</td><td>3</td></tr> <tr><td>Nej</td><td>27</td></tr> </table>	Kategori	Antal	Ja	3	Nej	27	<p>• Ja • Nej</p> <table border="1"> <tr><th>Kategori</th><th>Antal</th></tr> <tr><td>Ja</td><td>18</td></tr> <tr><td>Nej</td><td>12</td></tr> </table>	Kategori	Antal	Ja	18	Nej	12
Kategori	Antal												
Ja	3												
Nej	27												
Kategori	Antal												
Ja	18												
Nej	12												
<p><i>“Consult”</i> Anger projektledande arbetsuppgifter</p>	<p>Anger administrativa arbetsuppgifter</p>												
<p>• Ja • Nej</p> <table border="1"> <tr><th>Kategori</th><th>Antal</th></tr> <tr><td>Ja</td><td>16</td></tr> <tr><td>Nej</td><td>14</td></tr> </table>	Kategori	Antal	Ja	16	Nej	14	<p>• Ja • Nej</p> <table border="1"> <tr><th>Kategori</th><th>Antal</th></tr> <tr><td>Ja</td><td>14</td></tr> <tr><td>Nej</td><td>16</td></tr> </table>	Kategori	Antal	Ja	14	Nej	16
Kategori	Antal												
Ja	16												
Nej	14												
Kategori	Antal												
Ja	14												
Nej	16												

Tabell 2. Tabellen visar hur många av de 30 brottsutredarna och polisiära förundersökningsledare som angett arbetsuppgifter som kategoriseras i de fyra olika kategorierna. En utredare kan alltså förekomma i flera kategorier.

Tabell 2 visar att mindre än hälften av utredarna, 12 respektive 14 av 30, nämner arbetsuppgifter som kan kategoriseras in i någon av de fem senare stegen i utredningsspiralen. 27 av 30 anger emellertid insamlade arbetsuppgifter, som är spiralens första steg. Nedanför finns exempel på vad utredarna beskrivit som arbetsuppgifter och hur de kategoriserats.

Exempel på arbetsuppgifter som kategoriserats in i de fyra kategorierna

<p>“Collect” Insamlade arbetsuppgifter</p>	<p>“Check” “Connect” “Construct” “Consider” Analysera och värdera</p>
<ul style="list-style-type: none"> • hålla förhör • förhöra • hålla förhör med målsäganden, vittnen, misstänkt • förhørsledare • samla in vittnesuppgifter • vara med vid barnförhör • verkställa beslut/direktiv • utföra enklare utredningsåtgärder • inhämta bevismaterial • begära in uppgifter/utredningmaterial • ta reda på saker • arbeta efter direktiv • inhämta diverse handlingar • hämta in skriftlig bevisning • få in teknisk och muntlig bevisning • dokumentera brottsplatsen • ta in journaler • samla information • informationsinhämtning • begära in uppgifter • inhämta uppgifter som kan leda till en skäligen misstänkt och därefter sammanställa dessa för ett framtida möjligt åtal • inhämta kontoutdrag • inhämta bilder/foton • inhämta filmer • utföra/verkställa tvångsmedel • handlägga kontaktförbud • be om hjälp från rätt personer • allt • <p style="text-align: center;">...</p>	<ul style="list-style-type: none"> • söka bevisning • utreda • utredare • utredning • inläsning • föreslå utredningsåtgärder • förbereda förhör • tolka bevisning/information (muntlig och skriftlig) • analysera innehållet i utredningen, exempelvis uppgifter i förhör • analys • värdera information/bevisning • bedöma om åtal ska väckas • säkerställa innehållet i FUP • juridiska/rättsliga bedömningar • FU-begränsning • anmälningsgranskning • beslut om tvångsmedel • besluta om utredningsåtgärder • besluta om utredningsåtgärder • ge direktiv • <p style="text-align: center;">...</p>
<p>“Consult” Projektledande arbetsuppgifter</p>	<p>Administrativa arbetsuppgifter</p>
<ul style="list-style-type: none"> • kommunicera • kontakt • dialog med • rapportera till åklagare • kontakt med FU-ledare/åklagare angående direktiv • samarbeta med åklagare • föredra ärendet för åklagare • hålla kontakt med brottsofferasamordnare (BOPS) • hålla kontakt med soc • kontakter • samverkan • kontakt med externa parter/myndigheter • ärendesamordning • ansvara för att utredningsåtgärder utförs • arbetsledning • prioritera ärendet • prioritera vilka ärenden gruppen ska arbeta med • gå igenom alla ärenden och prioritera • fördela ärendet • vara behjälplig under utredningen • driva förundersökningen framåt • ge direktiv för att driva arbetet framåt med beaktande på skyndsamhetskrav • hålla ordning på ärendet • <p style="text-align: center;">...</p>	<ul style="list-style-type: none"> • protokollföra alla uppgifter/utredningar • dokumentation • administrera • administration • redovisa till åklagaren • uppdatera • utföra registreringar • boka förhör • hantering av bevisning och andra utredningsuppgifter • maska uppgifter • skriva förhör • <p style="text-align: center;">...</p>

Tabell 3. Tabellen visar exempel på arbetsuppgifter som kategoriserats in i de fyra kategorierna. Respondenternas svar har varit något mer beskrivande. Exempelvis “analysera innehållet i utredningen”, alltså inte bara “analysera” som skrivs i tabellen.

Utredarna nämner få arbetsuppgifter som kan kategoriseras in i de fyra analyserande och värderande stegen i utredningsspiralen. Något fler arbetsuppgifter nämns kring utredningens projektledande roll som i vissa fall berör det sista konsulterande steget i utredningsspiralen.

Figuren och tabellerna ovan, om hur en förundersökning leds och vilka arbetsuppgifter som respondenterna angett som sina främsta arbetsuppgifter i en förundersökning, ger samstämmiga svar. Mindre än hälften av brottsutredarna inklusive eventuella polisiära förundersökningsledare beskriver att de tar den aktiva analyserande och projektledande roll som hypotesmetodiken att identifiera och testa alternativa hypoteser bygger på.

3.3. Hypotesmetodiken upplevdes som bra

I diskussionerna om hur hypotesmetodiken upplevdes var man under intervjuerna överens om att själva hypotesmetodiken eller det metodiska arbetssättet och tankesättet som metodiken står för är bra. Nedanför finns citat från alla utredarna i testgruppen. Första citatet visar hur viktigt det kan vara att beslut, utredningsstrategier och överväganden dokumenteras på det sätt som hypotesmetodiken rekommenderar. Skälet för att dokumentera blir att visa framförallt misstänkt att ärendet hanterats på ett objektiva och rättssäkert sätt. Utredarens reflektion berör också att hypotesmetodiken tvingar utredaren att faktiskt tänka ett steg längre, att stanna upp och skapa en struktur för det man gör.

“Positivt med detta är ju att det blir mer rättssäkert. Även om vi tänker på det här sättet så är det mer rättssäkert om det dokumenteras. Själva metoden går ju ut på att man ska tänka ett steg längre ... det finns inga brister [med hypotesmetodiken]. Titta på min häktade... om jag hade haft en sådan hypotesanteckning så hade det ju stått där svart på vitt vad jag har arbetat utefter...[hen] tror ju att vi har manipulerat grejer och tagit bort material, att vi är helt emot [hen].”

Nästa utredare reflekterar över samma situation och ärende som ovan. Utredaren lyfter då fram att vi faktiskt redan jobbar på det här sättet men att det inte syns i våra utredningar.

“Tänk om vi hade byggt upp hypoteser [i ditt ärende där misstänkt är misstänksam och begär ut alla dagboksanteckningar]. ... man jobbar ju egentligen utifrån det här.”

En annan utredare menar att hypotesmetodiken är ett naturligt sätt att jobba och som citatet ovanför att vi faktiskt redan jobbar på det sätt hypotesmetodiken föreskriver. Hypotesmetodiken paketerar dock arbetssättet på ett sätt som gör att den misstänktes rättigheter tas till vara redan initialt i utredningen. Att försvaret har krav på utredningsåtgärder som tas naturligt med tidigt i utredningen istället för att komma som en överraskning i slutet.

“Det känns som det är ganska paketerat... misstänkts rätt liksom. ... Det är vi ju ganska dåliga på generellt sett... misstänkt hörs ju när vi gjort allt ... så säger misstänkt: “... det här då?” [Då tänker utredaren] ... vad jobbig du är med massa erinran och skit, [ärendet] är ju klart. Men... hypoteser... vill ju ändå åklagaren, det har man ändå alltid med sig i utredningen hela tiden. Är det ställt utom rimligt tvivel? Det är ju det vi ska undersöka. Är det så? Eller är det som misstänkt säger? Typ så. Så det har jag ändå haft med mig alltid.”

Dokumentationen blir en visualisering som får positiva effekter menar utredaren. När det spaltas upp skapar det en bättre översikt, nya tankar och fler aspekter utreds exempelvis i förhör.

“Jag tycker det är jättebra att få det uppspaltat så här. Om det finns på pränt är det lättare att se. ... står det där i anteckningar så blir det lättare att förstå. ... När jag skrev ner... så känner jag att om man har alternativa hypoteser som står liksom så kan det bli lättare att hitta frågor till ditt förhör.”

Hypotesmetodiken verkar underlätta bland annat förhörets utforskande syfte. Utredaren beskriver att hen kan se utredningen och därmed vad som behöver klargöras på ett helt annat sätt än tidigare.

“... det blir lättare att hitta frågor till ditt förhör. ... Man ser det på ett helt annat sätt upplevde jag.”

Att skriva ner tänkbara scenarion i form av hypoteser verkar vara det som gör att utredningen framstår som mer klar och tydlig. Det blir konkret, det går att prata om, reflektera över, kontrollera och testa i förhör.

“... det blir lite mer tydligt när man för ner det. Även om man har det automatiskt... att det kan vara på det sättet eller det kan vara på det sättet så tycker jag det tar inte lång tid att skriva ner de här hypoteserna. Då känns det som att; då finns de där... då känns det lite konkret, lite skönt att få det konkret... Jag provade i något vittnesförhör. ... Där kände jag att jag kunde ställa några kontrollfrågor till... Frågor som jag kanske inte hade ställt annars... det kändes som det var bra frågor liksom. ... sedan kom jag inte vidare till matrisen.”

I situationer där flera personer ska jobba i samma ärende blir hypotesmetodiken ett användbart och kanske också tidigare saknat verktyg. I de situationerna säger utredaren att det finns ett klart behov av hypotesmetodiken, den behövs.

“När man jobbar i grupp och flera i samma ärende tycker jag [hypotesmetodiken] behövs...”

Det finns olika situationer där fler än en utredare arbetar i samma ärende. Det handlar om större ärenden där flera eller många utredare blir inblandade. Den andra typen av ärenden handlar om ärenden som övertid hanteras av flera utredare. Det kan vara i situationer där en handläggare exempelvis blir sjuk eller tas i anspråk till andra arbetsuppgifter.

“Om man blir sjuk till exempel, ... då får grannen ta över, då är det ju uppspaltat.”

En utredare arbetade med ett större ärende där flera utredare var inblandade. I efterhand kunde den utredaren konstatera att det ärendet hade varit ett bra ärende att använda hypotesmetodiken i, bland annat för att ärendet bevismässigt var svårt och spritigt. Utredaren konstaterar att polisens kriminaltekniska avdelning arbetar utifrån hypoteser och om utredarna också hade gjort det hade man haft samma tankesätt att utgå ifrån.

“... jag har ju bara hållit på med det här [stora och resurskrävande ärendet]. ... med facit i hand hade det här ju varit det optimala ärendet att göra en sån här test av hypoteser på för det är jättespretigt. ... [Teknikerna] jobbar ju med hypoteser. Det hade ju passat jättebra för vi är ju beroende av deras resultat.”

I det sista citatet reflekterar utredaren över att hypotesmetodikens arbetssätt innebär att utredaren aktivt ska försöka bevisa att den misstänkte är oskyldig. Utredaren menar att ett vanligt arbetssätt är att bara försöka bevisa att misstänkt är skyldig till brottet. Att jobba med båda hypoteserna ger enligt utredaren en tydligare bild av vad som kan ha hänt.

“Men jag tycker ju att det är intressant... att man har hypoteser och så ska man försöka bevisa att [hen] är oskyldig också. Det är lite som du säger, att man försöker sätta dit [misstänkt]. Det är ju så lite faktiskt. Då är det här att vi ska försöka bevisa att [hen] inte har gjort...ge en tydligare bild. Om man försöker bägge hypoteserna liksom. Så får man ju se. Det tycker jag är bra...att man spaltar upp dem så man ser dem konkret...så försöker man inte bara gå på de ledtrådar som leder till att [hen] är skyldig utan tvärtom liksom.”

Sammantaget är utredarna i testgruppen positiva till hypotesmetodiken.

3.4. Användes i ett fåtal ärenden

För att få veta mer om hur utredarna i testgruppen använde hypotesmetodiken var första frågan till deltagarna i intervjuerna, hur många ärenden de använt hypotesmetodiken i. En uppföljning har också gjorts för att få svaret från samtliga deltagare. I första intervjun sa en utredare att hen testat hypotesmetodiken i;

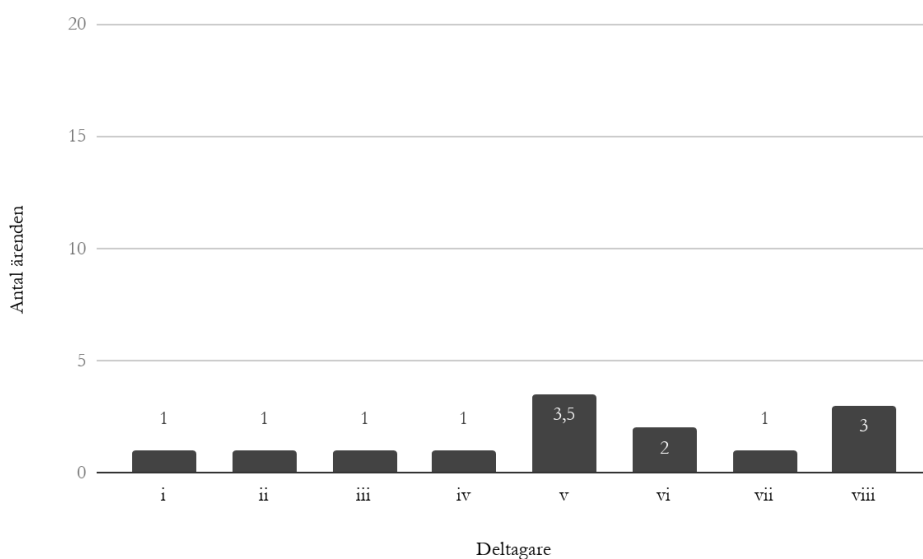
“... skriftligt inga, tankemässigt alla [ärenden]”.

En annan utredare återkopplade att;

“... rent metodikmässigt har jag bara testat det på ett ärende... men efter att vi började med detta har jag jobbat mer aktivt med alternativa hypoteser samt även tagit med det mycket mer i mina förhör när jag ställer frågor och ställer mer frågor.”

Deltagarna uppger att de använt hypotesmetodiken i ett till tre ärenden.

Antal ärenden som varje deltagare säger sig ha testat hypotesmetodiken i

Figur 10. Antal ärenden som varje deltagare säger att de använt hypotesmetodiken i under som mest ca fem månader arbetad tid. Då har hänsyn tagits till 4 veckors semester.

Alla utredare i testgruppen har alltså testat hypotesmetodikerna i minst ett ärende. Det betyder att hypotesmetodikerna får anses ha använts i få ärenden av utredarna i testgruppen.

3.5. Förklaringar till det låga användandet

Trots att testgruppens deltagare upplevde hypotesmetodikerna eller tankarna bakom den som bra har de endast i enstaka ärenden använt sig av metodikerna. I deltagarnas resonemang finns förklaringar till det låga användandet. Det framträder en rad dimensioner som verkar påverka i vilken omfattning utredarna såg att de själva skulle använda eller hade använt hypotesmetodikerna. Utredaren kan befinna sig i olika ytterkanter av dimensionerna och var de befinner sig kan förändras över tid eller beroende på situation.

Den dimension som studien vill ha kunskap om är vad som påverkar i vilken omfattning utredaren använder eller tänker att de skulle använda hypotesmetodikerna. Användandet blir en beroende variabel och studien söker efter oberoende variabler som påverkar användandet. En dimension som verkar kunna påverka i vilken omfattning hypotesmetodikerna används eller i vilken omfattning utredarna tänker sig att de skulle använda metodikerna är dimensionerna om hur utredaren upplever den direkta nyttan av hypotesmetodikerna i det enskilda ärendet. Utredarens arbetssituation med krav på effektivitet är en andra oberoende dimension där hypotesmetodikens krav på dokumentation verkar få ge vika i en upplevd stressig arbetssituation. Deltagarna gör då bedömningar om att de tankemässigt kan använda hypotesmetodikerna i huvudet och anser att det får vara tillräckligt bra. Den upplevda direkta nyttan verkar starkt påverka hur motiverad utredaren blir för att använda sig av hypotesmetodikerna. Om utredaren upplever en direkt tidsvinst med hypotesmetodikerna verkar motivationen att använda metodikerna öka. Men det finns också utredare som motiveras av att de förstår att hypotesmetodikerna gör deras arbete mer rättssäkert. I fall där den egna motivationen är hög men användandet av hypotesmetodikerna ändå blir lågt påtalas brist på stöd, struktur och krav från organisationen, ledningen och kollegor. För att få en överblick över dessa dimensioner har en konceptualisering gjorts av fyra typiska situationer som de intervjuade brottsutredarna hamnat i eller ser sig kunna hamna i. För att ge en karakteristisk bild av de fyra olika typiska sätten att tänka kring hypotesmetodikens arbetssätt personifieras utredarnas citat av fyra fiktiva utredare, Deniz, Alex, Charlie och Billie.

Utredarna beskrivningar kategoriserat i fyra typsituationer att tänka kring hypotesmetodiken

Figur 11. Figuren visar fyra koncept eller typiska situationer som verkar påverka både den upplevda nyttan av hypotesmetodiken och i vilken grad hypotesmetodiken praktiskt används.

Den upplevda direkta nyttan av hypotesmetodiken verkar påverka hur utredarna tänker om att använda hypotesmetodiken. Utredarna berör i sina resonemang flera av de fyra typsituationerna. En överblick över hur många av utredarna som uttalar sig i vardera typsituation redovisas i tabellen nedanför:

Utredarnas citat fördelade på de fyra typsituationerna

	i	ii	iii	iv	v	vi	vii	viii
Utredaren har citat som överensstämmer med Charlies sätt att tänka (Ja/Nej) Låg användning, låg upplevd direkt nytta	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Nej	Nej	Ja
Utredaren har citat som överensstämmer med Denizs sätt att tänka (Ja/Nej) Låg användning, hög upplevd direkt nytta	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Utredaren har citat som överensstämmer med Alexs sätt att tänka (Ja/Nej) Hög användning, hög upplevd direkt nytta	Nej	Nej	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja
Utredaren har citat som överensstämmer med Billies sätt att tänka (Ja/Nej) Hög användning, låg upplevd direkt nytta.	Nej	Nej	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja

Tabell 4. Tabellen visar hur utredarnas citat fördelar sig på de fyra konceptsituationerna.

Ingen utredare finns i bara en av rutorna utan förflyttar sig i olika situationer mellan olika rutor. Hur de förflyttar sig verkar bero på vilken uppfattning de har om användandet av hypotesmetodiken och vilken typ av ärende de har framför sig. Två brottsutredare har citat i alla idétypiska arbetsätt och samtliga utredare beskriver situationer där de upplever en direkt nytta men ändå inte använder hypotesmetodiken.

Charlie, Deniz, Billie och Alex utgör fyra fiktiva utredare som tänker idealtypiskt utifrån uppdelningen av utredarnas citat. De fiktiva utredarna har nedanför fått var sitt avsnitt där citaten för varje typsituation redovisas. Charlie, Deniz, Alex och Billie arbetar alla fyra i både stora mer komplexa ärenden och i mindre och enklare ärenden.

3.5.1. Låg användning, låg upplevd direkt nytta

När Charlie beskriver hur hypotesmetodiken upplevs är det ett problem att hypotesmetodiken tar tid.

“tar massa tid”. “Jag måste skriva mer och jag har redan 100 grejer att göra.” “... har ju 30 ärenden på min skärm som man ska sköta själv...” “Jag bara kör på liksom.”

“Det som känns som det tar tid är ju det här skriveriet...”
“... att lägga all sin tid och tankeverksamhet och engagera sig så mycket... det hinns inte med...”
“[Hypotesmetodiken] kan ju användas men var är den mest användbar är en annan fråga.” “Det är mer på grövre brott... som det känns nödvändigt på ett annat sätt.” “Känns too much... när man ska göra det i varje ärende när man sitter som ensam utredare... man gör de här stegen och processerna i huvudet redan.” “Jag tycker [till och med] dagboken är dubbelarbete... jag håller förhör, jag skickar kallelse, jag skriver allt möjligt och så ska jag skriva det i dagboken också. Sedan ska jag använda en mall... det blir kaka på kaka och samma sak... skrivs på 40 olika ställen.”

Charlie upplever dokumentationen som dubbelarbete i mindre ärenden eftersom Charlie menar att allt går att hantera i huvudet och dessutom för att direktiven ju kommer från förundersökningsledaren.

“Man har ofta sammanfattningen av ärendet i sitt eget huvud. Det är bara att jag känner att det blir dubbelarbete att både ha det i huvudet och sitta och skriva ner och spalta upp och sådär. ... man ska skriva ner utredningsåtgärder... men det får man ju på direktiv... det finns ju redan nedskrivet från åklagaren... dubbelarbete... man kan ju göra copy paste.” “... det blir ju inte riktigt av då när det ändå blir någon annan som bestämmer kring det. Det känns onödigt att göra något som inte behövs, som inte kommer användas.” “Egentligen är det [förundersökningsledaren] som borde jobba utifrån det här.”

Charlie menar att falsifiering och hypotestestning är ett arbetssätt som vi har med oss. Det görs, även om det inte skrivs ned.

“Det är inget jag aktivt sätter mig ner och: Nu ska jag tänka falsifierande. Men det är ändå med i det dagliga arbetet man gör.”

Hos Charlie finns en viss tveksamhet till hypotesmetodiken. Charlie tycker att falsifiering känns lite konstigt.

“Att man när man har fått in en anmälan, att man direkt ska tänka att man ska motbevisa målsäganden. Att man ska tänka från den misstänktes perspektiv. Det tycker jag känns jättekonstigt. [Hen] är ju ändå oskyldig tills motsatsen är bevisad och då är det ju ändå upp till oss att bevisa att [hen] är skyldig. Egentligen inte tvärtom. ... sen hör man [den som är misstänkt] och då är det ju [misstänkts] uppgift att komma med uppgifter som pekar på att [hen] inte har gjort det här då.”

Charlie är också tveksam till att dokumenterandet verkligen skulle kunna vara förebyggande för beslutsfallor, att jobba två och två borde vara mer optimalt.

“Om jag sitter på min kammare och jobbar med mina ärenden... det är svårt för mig att tänka utanför min egen bubbla, tänka utanför min egen första tanke... då tycker jag att man behöver jobba flera, man behöver vara två egentligen.”

Charlie vill jobba tillsammans för att få andras synpunkter och på så sätt få möjlighet att tänka utanför boxen.

3.5.2. Låg användning, hög upplevd direkt nytta

Att jobba två och två är något som Deniz också efterfrågar men utifrån ett lite annat perspektiv än Charlie. Deniz inte vill behöva känna sig så ensam om att använda hypotesmetodiken eller osäker på hur den praktiskt ska användas. Deniz efterfrågar mer stöd.

“Jag hade velat ha någon från gruppen att jobba tillsammans med. Det hade blivit bättre för mig att komma igång.” “Bara att jobba på någon annans sätt blir en omställning.” “En ny metod... ett nytt arbetssätt... skapar problem... det är en plåga, något ytterligare som kan stressa. Hur var det vi skulle göra? ... den här osäkerheten. Det är ju inte en brist hos metoden... känns inte som om arbetssättet tar mer tid men det var det där: Har jag förstått det rätt? Har jag missat något? Den processen bromsar ju upp en annan process... det tar tid... kanske det hade varit lättare om vi jobbat mer i team eller... två och två...” “Vi är ju väldigt överens... men bara för att vi har samma tanke sätt så kanske... gruppen tänker på ett annat sätt för vi har olika erfarenheter.” “Det skulle vara en vinst att jobba två och två... då sker ju en automatisk konsultation i arbetets gång... när man är två stycken är det svårare att fastna i sitt eget tänk... man blir ju tvingad till att lufta sina tankar för att man ska liksom komma överens... mycket tankar blir sagda. Dom kommer ju fram rent verbalt och då händer ju någonting.” “Då blir man ju tvingad att motivera liksom.”

En tanke som väcks när Deniz funderar kring vinsterna med att jobba två och två är att utnyttja gruppen mer.

“Man skulle kunna ha gruppdiskussioner eller liknande... istället för att jobba två och två... i alla ärenden behöver man inte bolla... känner man att man i något ärende

behöver göra det... den tiden borde man kunna ta sig och den tiden borde finnas.” “... tycker att vi diskuterar våra ärenden för lite i grupp. Bara för att få någon annans synvinkel på saker och ting... jag vet inte om vi har för lite tid eller om vi lägger tiden på fel saker...” “Jag kommer från ett arbetssätt där jag är väldigt van vid att man konsulterar och samråder, att man jobbar tillsammans... för mig är det en naturlig del att konsultera och stämma av... sedan har jag lärt mig att vi jobbar väldigt mycket självständigt [på polisen] och väldigt olika... så för min egen skull så undviker jag att fråga flera personer i ett ärende. Man blir väldigt förvirrad om man får olika svar om man inte kan sälla i det...” “Nej, vi utnyttjar inte gruppen alltså... vi skulle kunna prata saker som faktiskt gynnar verksamheten och våra utredningar...” “Man frågar ju inte: Tror du jag tänker rätt i det här ärendet? ... det går väldigt mycket på löpande band eftersom det är väldigt mycket lika utredningar som vi har hela tiden... hade varit jättebra att prata mer om... inte bara de här ärendena som sticker ut utan de här vanliga.”

Kollegornas kompetens verkar inte utnyttjas i den omfattning det skulle kunna göras men hypotesmetodiken har satt igång tankar hos gruppen. Deniz menar emellertid att det kan ta tid att implementera ett nytt tankesätt.

“Det som tar tid är ju att byta tankesätt.”

Eller så tänker Deniz att det kanske inte är tankesättet som ska bytas, det ska bara göras och skrivas ner i själva utredningen också.

“jag är öppen för hela grejen. Jag tycker det är jättebra, det är bara att man får in det så att det inte blir det här slentrian utan att man verkligen tänker i varje ärende:

*Kan det vara på ett annat sätt? Det behöver inte vara så.
... det är jätteviktigt att ha med sig och det kan man inte
nog påpeka mer.” “... det är bara att vi ska skriva ner det
också.”*

Deniz menar att hypotesmetodiken kanske ska användas i mer komplexa ärenden men inser i resonemanget att det kan vara svårt att avgöra hur ärendet utvecklar sig och man kan riskera att missa viktig information.

*“Ett ärende som blir mer och mer komplext så kanske det
är användbart senare. Medan om det kanske är enkelt så
blir det enklare och enklare... eller har man missat nått?
... det skulle ju vara så att det var viktigt i början av
förundersökningen att ta sig tid att ta hypoteser... för att
inte missa något innan det är för sent... att hämta in någon
bevisning eller höra mot vittnen.”*

Vad krävs då för att Deniz verkligen ska använda hypotesmetodiken. Deniz behöver chefen och ledningen som fixar förutsättningarna, tar kommandot och ställer krav.

*“... kändes som att en chef kanske skulle ta lite
kommandot... leda oss i att nu ska vi göra det här, nu ska
vi få in det... kom igen nu, nu gör vi det här! ... lite
motiverande... för att man också faktiskt ska ta sig tiden
att göra det... Om chefen visar att det är viktigt att vi ska
göra det nu så är det större chans att vi tar oss tid och gör
det.” ”... chefen måste vara med i hela processen hela
tiden också för att peppa och... se till att förutsättningarna
för gruppen att göra det bästa för det här. Det måste
chefen fixa.” “Jag känner bara usch, jättebra tänker jag
men jag gör det inte sen. Jag gör det inte i det här
ärendet, jag tar ett annat ärende där jag tänker: Nu ska
jag börja. Jag behöver en spark i rumpan: Gör det bara*

nu!” “... jag tänker att det är svårare att falla för fällor om man måste skriva ner det.”

Chefen och ledningen ansvarar också för att kontrollera att arbetet utförs på ett korrekt sätt.

“De två första veckorna i [ärendet]... jag hade inte sett det för jag hade varit fartblind. [Misstänkt] är skyldig, det är bara det vi letar efter. Vi letade bara efter saker som skulle styrka att [den som var misstänkt] faktiskt gjort det utan att ens titta åt ett annat håll. Jag tror att det är jättelätt att bli fartblind. Jag tror att det hade varit jättebra... att jag får någon som dubbelkollar att jag inte blir fartblind och fördomsfull.”

Både ledningen och organisationens signaler kring hur viktigt arbetssättets implementering är och värdet av implementeringen verkar få betydelse för om Deniz använder hypotesmetodiken.

“Att vi förstår att det är en tidsvinst... för det är det vi blir jagade med hela tiden. Det är trevligt att hinna mycket, det vill jag. Jag vill hinna allt, vara överallt.” “Det har krockat med krav utifrån arbetssituationen, själva presterandet, så blev det inte riktigt som jag önskat och så kommer jag inte ihåg exakt hur det där var. Att man tappade det hela tiden och blev osäker på hur det var... man hade velat ha lite mer...”

Alltså både att få tid och stöd i själva implementeringen av hypotesmetodiken hade varit betydelsefullt för användningen av metodiken.

Organisationen skapar också förutsättningar för att säkra att hypotesmetodiken används i praktiken. Det kan handla om strukturer för att arbetssättet följs upp så att alla förstår, att omställningen till ett nytt arbetssätt får ta lite tid, att personer och grupper som man arbetar

med arbetar utifrån samma arbetssätt och att det finns ett tekniskt stöd. Deniz är också förundersökningsledare och såg först inte hur den rollen skulle arbeta med den hypotestestande metodiken men ändrar sig senare.

“jag jobbar ju inte så aktivt i ärenden... men... skriver väl direktiv i ärenden. Ja, det gör jag ju. ... så då kunde jag ju faktiskt arbeta utifrån det då.”

När Deniz testade hypotesmetodiken i rollen som förundersökningsledare fungerade den även i den rollen.

I utredningsarbetet har Deniz kommit i kontakt med det falsifierande och hypotestestande tankesättet tidigare men inte fått till sig ett strukturerat arbetssätt.

“Jag tänker på när man gick [kurs]... allt ska vara ställt bortom allt rimligt tvivel, alternativa hypoteser, bom, bom, bom. Då tänker man: JA! Men sedan har man inte någon struktur. [Hypotesmetodiken] strukturerar upp det mycket bättre med hypotestänket, att man får med sig det mycket i utredningarna liksom. Som de har i Norge, de har verkligen: Så här jobbar vi! Så här ska man jobba typ!”
“... det kanske blir att vi jobbar mer med det på avdelningen. ... gruppcheferna... startar en dagbok... och en med hypoteserna... vem som helst kan skriva, förslag på utredningsåtgärder.” “Jättebra!” “... det hade säkert gått av bara farten om man bara hade gjort det eller blivit inlärd i det från början när man kom hit. Så här gör vi, så här jobbar vi.”

När vi inte arbetar på samma sätt menar Deniz att man kan möta på hinder när man jobbar med andra arbetsgrupper inom polisen. Även om alternativa hypoteser är användbara vid ett snatteri menar Deniz att polispatruller inte jobbar på det sättet utan utgår ifrån att personer som grips är skyldiga eller att utredningsavdelningen får ta reda på hur det verkligen är.

“... patrullerna är vana vid att: Här är det ett snatteri, man ser det. Personalen har tagit dem på bar gärning.”
“... de åker på larmet. Personen säger att det är en som slår och så kommer de dit och så ska de bekräfta det. Ja, vi griper och så får de andra utreda.”

I ett ärende började Deniz skriva ner hypoteser men stötte på problem när andra hittade på andra sätta att genomföra arbetet.

“men det var ju bara jag... och det tyckte jag var jobbigt för efter att jag hade... använt mallen... kom någon annan på att man kunde göra på ett annat sätt... så det var svårt att sälja in just den varianten.”

Det är svårt att sälja in ett arbetssätt som man är ensam om att ha utbildning i.

Deniz ser att hypotesmetodiken skulle kunna underlätta i samtal med exempelvis åklagaren. I ett ärende beskriver Deniz att kunskapen om att brottsutredningen ska falsifiera, identifiera och testa alternativa hypoteser kunde ha underlättat i samtal med en åklagare som favoriserar en hypotes.

“kändes det som att åklagaren hade bestämt sig för en hypotes: [Den som är misstänkt för brottet] har gjort det här. Då tror jag att det hade nog blivit lättare att se det på ett annat sätt [med hypotesmetodiken].”

Andra åklagare upplever Deniz arbetar utifrån ett hypotestestande arbetssätt och Deniz skulle vilja att de i högre grad delade med sig av hur de tänker. Deniz frågar sig om vi verkligen tänker och arbetar på samma sätt, hypotesmetodiken skulle kunna vara en möjlighet att från starten av varje brottsutredning jobba likriktat.

“... åklagaren jobbar ju efter detta... delar de med sig av vilka hypoteser de har, då skulle man kunna säga: Men du, har du inte tänkt på den här hypotesen också? Jo, men den har jag redan avfärdat. Jo, fast när jag tittar på det så ser jag detta. ... att det blir mer öppet... åklagaren kanske skulle kunna skriva det i sina direktiv: Kontrollera detta genom att hämta in blablabla, kontrollera detta genom att...” “Vi gör det men ändå inte. Är det någon annan, en åklagare som tänker på ett annat sätt så har man inte med sig det från början, uppifrån, från starten, utan vi kommer lite underifrån och jobbar lite så fast på olika sätt.”

Åklagaren som förundersökningsledaren är betydelsefull och Deniz uppskattar dialogen med dem.

“Åklagaren liksom är vårt bollplank. De blir våra hypotestestare liksom... det lyssnar ju på vad jag tycker och tänker också, väldigt mycket... det är roligt.”

Till de önskemål som Deniz har på organisationen hör också de tekniska stödet som Deniz efterfrågar.

“Om man har en mall och liksom får in det naturligt, då är det mer självklart att använda det i ett ärende som är större.” “Att det bara fanns ett system... som man bara kunde ploppa i”. “Om man får ett nytt ärende så kunde den där plupp, plupp redan ligga där i dagboken.” “... jag tror att... den största svagheten med [hypotesmetodiken] är att det behövs finnas inpräntat i systemet rent fysiskt, det ska liksom finnas färdiga mallar som vem som helst kan använda och bara fylla i. Det känns som extraarbete att vi ska skapa egna Excel-dokument. Vi ska sätta oss och göra om allt på nytt igen

hela tiden.” “... att det finns en färdig sån anteckning eller mall i DurTvå... och det kan man ju dra till sin spets... nu har jag hållit förhöret och när det är sparad och klart [fylls det] i det här Excel-arket... väv in det i DurTvå... att det bara finns där... så skulle man ju få med sig det väldigt konkret redan från utbildningen... man behöver inte vara expert från början.”

Deniz efterfrågar ett ärendehanteringssystem som stödjer användningen av hypotesmetodiken.

3.5.3. Hög användning, hög upplevd direkt nytta

Alex handlägger ärenden som många är engagerade i. Antingen är det ärenden som ofta byter handläggare eller så är det större ärenden där många personer är inblandade. När flera personer är inne i samma ärenden verkar nyttan av hypotesmetodiken bli tydlig, framförallt för att få struktur på ärendet.

Alex pratar först om stora ärenden där flera utredare arbetar parallellt. I de ärendena menar Alex att det verkligen finns ett behov av en gemensam metodik.

“... nu har man spaltat upp det och det blir tydligare i ett ärende som är mer komplext.” “När man jobbar i grupp och flera i samma ärenden tycker jag det... behövs...” “I stora ärenden... för att man då kontrollerar varandra och att det då blir mycket tydligare och väldigt uppspaltat på ett annat sätt...” “Vi har haft något Excel-dokument, vi har varit tre stycken som har jobbat med det här... tillsammans. Då har vi haft Excel-dokumentet där alla har kunnat fylla på tillsammans. Vi har alla kunnat fylla på hypoteser, vad alla har gjort och vem som ska göra vad. Strukturera upp det egentligen. Det finns inte med i själva ärendet utan det är något vi har gjort vid sidan av. Så det finns inte med i dagboken eller något sånt. ... vi har haft ganska många olika Excel-dokument, lite olika flikar och

sånt ... har det varit hypoteser där man har skrivit vad som har hänt [och sedan] det här tycker vi behöver göras för att då få svar på hypoteserna. Sedan har det väl varit ett dokument med frågor som vi tycker är relevanta att ställa till den misstänkte för att också ytterligare få svar på hypoteserna. Så vi har ändå jobbat mycket utifrån hypoteserna och inhämtat och lagt upp det utifrån det egentligen.”

Alex förklarar också att utredningshypoteserna har fått styra informationsinhämtningen i bland annat förhör. Alex tror också att metodiken kan vara tidsbesparande i det långa loppet i mindre ärenden.

“[Hypotesmetodiken ger en] stor vinst när man växlar ärenden. Så kan det ju vara, en börjar och så fortsätter en annan... Då har man ju strukturerat upp det här. Jag skulle se det som en hjälp... att någon har tänkt innan... det kanske sparar tid för mig... jag behöver inte lägga så mycket tid på det helt enkelt.” “... det behövs också i de här ärendena där någon är inne och petar emellanåt för att man ska fånga upp alla tankar för om jag får en tanke när jag håller det här målsägandeförhöret så kanske den försvinner sedan till nästa vittnesförhör som en nyanställd håller om tre månader liksom”. “... för alla de gånger man blir sjuk, någon ska ta över ett förhör.”

Det handlar om situationer när man växlar ärenden, en börjar och någon annan fortsätter i samma utredning. Det kan handla om ärenden som nedprioriteras eller att någon blir sjuk. Men det handlar också om att inte tappa utredningsspår som bör undersökas. Omständigheterna kan vara tydliga för en utredare men nästa utredare har kanske inte samma erfarenhet eller möjlighet att sätta sig in i ärendet.

3.5.4. *Hög användning, låg upplevd direkt nytta*

Om Deniz behövde mer stöd och pushas på lite för att använda hypotesmetodiken hittar Billie själv på sätt att kunna arbeta utifrån metodiken.

“Vi tänker att det är tidskrävande... men man kan ju bara göra ett Word-dokument.”

Billie ser nyttan med hypotesmetodiken och arbetar självständigt utifrån den.

Billie ser rättssäkerhetsaspekterna i hypotesmetodiken och när Billie använder metodiken upptäcks också fördelar med den som inte är tidsbesparande i stunden men i förlängningen ger mervärden. Billie menar att även om förundersökningsledaren ger direktiv som bara är att följa kan man påverka kommande direktiven genom vad man får fram i utredningen.

“... om det finns på pränt är det ju lättare att se... står det där i anteckningen så blir det ju lättare att förstå.” “... har man alternativa hypoteser som står liksom kan det bli lättare att hitta frågor till ditt förhör... man ser det ju på ett helt annat sätt upplevde jag.” “Om det påverkar hur man utformar sina förhör och sina frågor så kan man kanske få fram bitar som åklagaren inte har tänkt på. Eller så kan det påverka direktiven som man får sedan. På det sättet kan man ju ändå påverka själv genom att vi lägger upp förhören.”

“... det kanske är svårt att nå liksom full objektivitet men jag tror ändå att det blir mer objektivt än om man har allt i huvudet... finns en risk med att man har det i huvudet och att man går på vad man känner och tror och sådana saker. Blir det mer uppspaltat så borde det bli mer objektivt.” “... falsifiering... kopplar jag inte till att falsifiera målsäganden utan när jag läser igenom allt och skriver ner så tänker jag att allt det här kan jag kontrollera, vilket

blir falsifiering. ... jag kan kontrollera vilket som är sant. Eller är det en tredje variant som är den sanna?” “Jag tänker: ... tänk som försvaret, förekom dem. Att inte få en erinran utan... ställa de frågor som försvaret skulle ställt som ju vill peka på att [den som misstänks för brott] är oskyldig förstås”. I ett ärende blev det väldigt tydligt: “... försvarets tänk, det här kanske vi kunde ha gjort tidigare, nu var det ju [försvaret] som kom med det falsifierande. Så visade det bara på att det var [målsäganden] som hade koll...”

Mervärden som hypotesmetodiken ger är en mer objektiv utredning där man inte bara går på det man känner och tror. Falsifieringen blir praktiskt att kontrollera allt som går att kontrollera och tänka som försvararen och förekomma dem.

Det finns också en känslomässig aspekt som gör att det kan vara svårt att förhålla sig objektiv.

“... absolut kan man döma någon i förtid om man tycker att någon är ett as... vilket de ofta är, så absolut kan man gå händelserna i förväg... då måste man lägga känslorna åt sidan och verkligen hålla sig så objektiv... det är ju lite det man måste göra... med [hypotesmetodiken]... om man ska tänka hela vägen att [den som misstänks för brott] är oskyldig. Det är inte alltid så lätt att göra när man ser... målsägandena... och hör deras berättelser”.

Att inte bli känslomässigt berörd i situationer där människor både utsätts och utsätter andra för allvarliga brott kan i många fall vara en omöjlig uppgift. I sådana situationer menar Billie att hypotesmetodiken hjälper till för att kunna lägga känslorna åt sidan och reflektera kring vad i utredningen som ändå kan peka mot att den som misstänks för brottet är oskyldig. Det vill säga tänka hela vägen och förhålla sig objektiv.

3.6. Liten mätbar förbättring efter implementeringen av hypotesmetodiken

Gruppintervjuerna har gett en förståelse kring hur hypotesmetodiken fungerade bland utredarna. I det här kapitlet undersöks vilken mätbar skillnad hypotesmetodiken gett.

3.6.1. Medvetenhet om risker, motstrategier och att praktiskt hantera beviskravet

Att ha en medvetenhet om beslutsfattandets alla risker är ett första steg för att kunna bygga motstrategier för att minska riskerna. Det andra steget är att medvetet ha kunskap om och kunna praktisera motstrategier och ett tredje att operationalisera beviskravet i det praktiska arbetet genom en skriven förundersökningsplan som utgår från hypoteser. Utredarnas svar i de två enkäterna före och efter implementeringen av hypotesmetodiken visar på testgruppen och kontrollgruppernas medvetenhet och kunskap.

Resultatet av enkätundersökningarna

	Före	Efter	Efter
	Inklusive testgruppen	Kontrollgrupp	Testgruppen
	Svar från testgruppen och kontrollgrupp, innan hypotesmetodiken implementerades (n=35)	Svar från kontrollgrupp som inte tagit del av hypotesmetodiken, efter implementeringen i testgruppen (n=11)	Svar från testgruppen, efter implementeringen av hypotesmetodiken (n=7)
MEDVETENHET Deltagarna visade en klar medvetenhet om psykologiska riskfaktorer som kan påverka objektiviteten (Ja eller Nej)	<p>Ja: 24, Nej: 11</p>	<p>Ja: 4, Nej: 7</p>	<p>Ja: 2, Nej: 4</p>
MOTSTRATEGIER Deltagarna visade tydlig kunskap kring relevanta motstrategier som kan stärka brottutredarens objektivitet (Ja eller Nej)	<p>Ja: 30, Nej: 5</p>	<p>Ja: 6, Nej: 5</p>	<p>Ja: 2, Nej: 4</p>
OPERATIONALISERA BEVISKRAVET Deltagarna visade tydlig kunskap om hur beviskravet kan operationaliseras genom en skriven förundersökningsplan som utgår ifrån hypoteser (Ja eller Nej)	<p>Ja: 35, Nej: 0</p>	<p>Ja: 11, Nej: 0</p>	<p>Ja: 5, Nej: 1</p>

Tabell 5. Tabellen innehåller nio figurer som visar resultatet av de svar som lämnats i de två enkäter som ingått i utvärderingen.

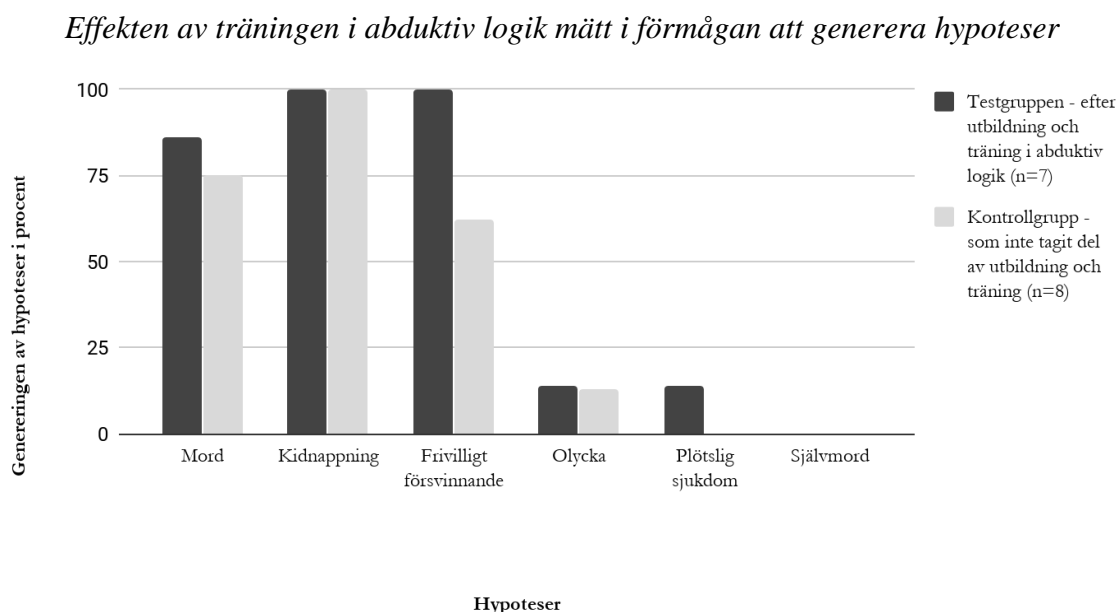
Resultatet visar att testgruppen efter implementeringen av hypotesmetodiken uppvisar ett något bättre resultat än de två kontrollgrupper som de jämförs med. Testgruppen ingår i första kontrollgruppen. Det finns ett bortfall av två utredare i testgruppen i mätningen efter implementeringen.

Skillnaden efter implementeringen är positiv men förväntningen var att testgruppen skulle visa en ännu högre medvetenhet och förmåga. Den tidigare redovisade låga användning av metodiken och resonemang med förklaringar som har redovisats ovan i kapitel 3.4. och 3.5.

om hur deltagarna förklarade det låga användandet av hypotesmetodiken kan möjligen ge förklaringar till detta.

3.6.2. Förmågan att generera hypoteser

Testgruppens förmåga att operationalisera oskyldighetspresumtionen genom att tänka abduktivt i alternativa och friande hypoteser har som en del av utvärderingen testats i ett sista kvasi-experiment. Fallet gäller ett försvinnande och experimentets genomförande har hämtats från Fahsing och Ask (2016). Testgruppen har jämförts med en kontrollgrupp som inte genomgått samma utbildning eller testat hypotesmetodiken att identifiera och testa alternativa hypoteser i brottsutredningar. Kvasi-experimentet vill alltså mäta om det finns en mätbar möjligen kausal effekt av utbildningen och testgruppens arbete med hypotesmetodiken. Utbildningen och arbetet med hypotesmetodiken blir den oberoende variabeln som skulle kunna påverka förmågan att generera hypoteser som då blir den beroende variabeln. Om experimentets hypotes om att utbildning kring abduktivt tänkande ger en högre förmåga att generera hypoteser ska det finnas en mätbar skillnad i experimentets resultat mellan testgruppen och kontrollgruppen.

Figur 12. Resultatet av case-övningen där förmågan att generera alternativa hypoteser testades.

Resultatet visar att samtliga utredare i testgruppen som genomgått utbildning och arbetat utifrån hypotesmetodiken att identifiera och testa alternativa hypoteser anger minst en friande

hypotes. I kontrollgruppen är det bara drygt hälften av utredarna som gör samma sak. Utbildning och arbete med hypotesmetodiken verkar därmed ha viss påverkan på testgruppen.

4. AVSLUTANDE DISKUSSION

Nedan följer en sammanfattning av mina tankar kring hur utvärderingen besvarat forskningsfrågorna, hur den här studien är en del i polisens väg mot professionalisering och hur jag ser på frågan om hur Polisen kan gå vidare i frågan om en gemensam utredningsmetodik för polis och åklagare.

4.1. Att inte bli fartblind och fördomsfull

En av utredarna i testgruppen belyser att det bör finnas kontrollinstanser som säkerställer att det brottsutredande arbetet utförs objektivt:

“Jag tror att det hade varit jättebra... att jag får någon som dubbelkollar att jag inte blir fartblind och fördomsfull” (Citat från utvärderingens gruppintervjuer).

Så som hypotesmetodiken, som innebär att falsifiera jämte att identifiera och testa alternativa hypoteser, har implementerats under den här studien utgår metodiken från att utredaren har ett eget ansvar för att inte bli fartblind och fördomsfull. För att som enskild individ kunna ta det ansvaret krävs teoretisk kunskap kring de psykologiska beslutsfällor som alla riskerar att hamna i. Det krävs dessutom en praktisk kompetens med reflektion och en tydlig struktur som främsta motstrategier mot bias och tunnelseende. Strukturen ska utgå ifrån beviskravet och oskyldighetspresumtionen där huvudhypotesen liksom alternativa hypoteser och fakta som motsäger dem utgör rimligt tvivel. Hypoteser och motsägelser ska lyftas fram, undersökas och testas liksom fakta som stärker hypoteserna ska undersökas och testas. Hypotesmetodiken förutsätter en aktiv brottsutredare som har mandat och förmåga att vara drivande i brottsutredningen. Studiens resultat pekar på att de utredare som besvarat undersökningens enkät inte fullt ut anser sig ha eller ha möjlighet till att ha den aktiva och analyserande rollen.

Den här studien visar emellertid att utredarna som testat hypotesmetodiken tycker att arbetssättet är bra och har en vilja att arbeta utifrån metodiken. De tycker metodiken är bra

eftersom de upplever att den stärker objektiviteten och rättssäkerheten men också för att det blir ett tydligt arbetssätt när flera personer arbetar i samma utredning. Citatet ovan visar på en medvetenhet om att vi själva i vårt arbete har svårt att fullt ut vara objektiva, att vi behöver en metodik, konsultation, gemensam reflektion och stöd från den omgivande organisationen. Studien visar emellertid en önskan om ett betydligt större stöd från ledningen med en bred implementering som ger en gemensam förståelse för hypotesmetodikens fördelar. Ett enhetligt arbetssätt med tekniskt stöd och kontrollinstanser med krav på att använda hypotesmetodiken.

4.1.1. Implementeringen

Studien visar att det åtminstone i liten skala fungerade att inom polisen i Sverige implementera hypotesmetodiken både i mindre och större, mer komplexa, ärenden. Den testgrupp, om sju brottsutredare och deras gruppchef, som har provat arbetssättet upplevde hypotesmetodiken som användbar. Flera av utredarna säger att den kan bidra till ökad rättssäkerhet. Hypotesmetodiken innebär att en förundersökningsplan dokumenteras med utredningsåtgärder som ska genereras utifrån de hypoteser som identifieras i ärendet. Genom de olika utredningsåtgärderna ska hypoteserna prövas och resultatet analyseras, värderas och eventuellt leda till nya utredningsåtgärder. Arbetssättet har prövats i polisens nuvarande ärendehanteringssystem, DurTvå. I större ärenden har hypotesmetodiken i linje med strategierna i polisens nuvarande metodstöd för utredningar av grova våldsbrott (PUG) lyfts ut till Excel-dokument där flera utredare kunnat arbeta tillsammans. Hypotesmetodiken går helt i linje med PUG och kan ses som en vidareutvecklig och tydliggörande av PUG:s arbetssätt i alla typer av ärenden.

4.1.2. Hypotesmetodiken bidrar till ett mer strukturerat och rättssäkert arbetssätt

Som nämnts ovanför har själva tankesättet som hypotesmetodiken baseras på sitt ursprung ur filosofisk (Cohen, 1977), juridisk (Diesen, 2000; Klamberg, 2013) och psykologisk forskning (Tversky & Kahneman, 1974) och har utvecklats och undersökts inom polisforskning (Ask, 2006; Ask & Alison, 2010; Dale & Gould, 2014; Ivar Fahsing & Ask, 2016, 2017; Poole & Lamb, 1998). Testgruppen anser att tankesättet bakom hypotesmetodiken upplevs som användbart. Dokumentationen gör att utredarna tänker ett steg längre, det blir konkret, tydligt och lättare att se. Att visualisera ger en ökad förståelse jämfört med när förundersökningsplanen bara finns ostrukturerat som tankar i huvudet. De nedtecknade

hypoteserna hjälper utredaren att genomföra en bredare och mer opartiskt objektiv utredning som täcker olika, tänkbara och alternativa scenarion som utredare och ansvarig förundersökningsledare kan komma på. Testgruppen som prövat hypotesmetodiken menar att metodiken gjorde att de kunnat komma på och ställde fler adekvata frågor i förhör. Hypotesmetodiken blir ett sätt att göra rätt från början, tillvarata den misstänktes rättigheter, arbeta rättssäkert, effektivt och metodiskt nå beviskravet bortom rimligt tvivel. Upplevelsen av hypotesmetodiken har med andra ord varit att förundersökningen blir mer strukturerad och rättssäker.

4.1.3 Att dela tyst kunskap

Den här studien pekar på att hypotesmetodiken kan skapa en gemensam utredningsmetodik för polis och åklagare. Med hjälp av hypotesmetodiken kunde man lyfta fram och göra basala svårigheter i varje brottsutredning tydliga och synliga. Hypotesmetodiken skapar en struktur men också en begreppsapparat som gör att ärenden enklare kan hanteras av flera utredare. I reflekterande diskussioner kan man dela kunskap och tillsammans föra utredningen framåt. Kunskapen är då inte längre tyst (Polanyi, 1958) utan blir lättare att uttrycka (Chugh, 2015) och därmed medveten (Hald, 2013, s. 175). En av de intervjuade utredarna i testgruppen var relativt ny inom polisen och konstaterade att brottsutredare inom polisen idag arbetar självständigt och väldigt olika. Denna utredare saknade ett arbetssätt med konsultationer och samråd i ärenden, vilket hen varit van vid från tidigare arbetsplats utanför polisen. Utredaren saknade ett forum för reflektion, kunskapsdelning och utveckling.

Att förvalta och föra vidare tyst kunskap liksom att arbeta tillsammans kan bli problemfyllt om tydliga och enhetliga arbetsmetoder saknas. När vi arbetar ihop behöver vi prata om hur vi faktiskt gör. Kanske är det också därför som hypotesmetodiken upplevs som allra mest användbar just i situationer där flera utredare jobbar tillsammans eller ärenden överlämnas och flera utredare därför är inne i samma ärende. Hypotesmetodiken skapar då struktur och ett gemensamt arbetssätt, den bidrar då till både en mer målfokuserad och rättssäker handläggning. Som chefsåklagare Niclas Wargren säger behöver man vara “nogsam med bevisvärderingen ... fråga sig vilket värde bevisen har och hur de förhåller sig till övrigt som framkommit i utredningen” (MSN Nöje, 2018). För att utföra det bevisvärderande arbetet krävs det både specifik och allmän kunskap som överförs mellan medarbetare.

4.1.4. En vidareutveckling av PUG

Det finns idag ingen annan metodik eller implementerad metod som tar sig an alla typer av brottsutredningar på de sätt som hypotesmetodiken att identifiera och testa alternativa hypoteser gör. Utvecklingen av PUG har omvandlat den tysta kunskapen som fanns i polisorganisationen kring utredning av grova brott till delbar kompetens, det vill säga till en praktisk "hur-kunskap" om hur polisen effektivt och rättssäkert bedriver större utredningar. Hypotesmetodiken kan ses som en teoretisk vidareutveckling av PUG. Hypotesmetodiken erbjuder förutom PUG:s praktiska "hur-kunskap" också "varför-kunskap" om de bakomliggande risker som hypotesmetodiken vill förebygga och den effektivitet i rättskedjan den vill uppnå. PUG, en handbok och en handledning, har gett den här studien en praktisk bakgrund, men ingen av dem ger en djupare förståelse för ett hypotestestande arbetssätt på det sätt som beskrivs av Diesen (2015) eller Bjercknes och Fahsing (2018).

4.1.5. Små förbättringar i jämförelse med andra liknande studier

Förväntningen var att den utbildning som testgruppen genomgick och att den praktiskt tillämpade hypotesmetodiken skulle ge en mätbar skillnad i den efterföljande enkäten. Det som undersöktes var deras förmåga att se risker, hitta motstrategier, praktiskt operationalisera beviskravet och deras förmåga att tänka abduktivt. Resultatet pekar på att testgruppen har en högre medvetenhet om psykologiska faktorer som kan påverka objektiviteten och bättre kunskap om motstrategier jämfört med kontrollgruppen som besvarade enkäten innan hypotesmetodiken implementerades. Kontrollgruppen som besvarat enkäten efter implementeringen av hypotesmetodiken visar en lika stor medvetenhet som testgruppen om psykologiska faktorer som kan påverka objektiviteten. När det gäller motstrategier är testgruppen något bättre än kontrollgruppen som besvarat enkäten efter implementeringen. Av alla som svarat på enkäten är det en utredare i testgruppen som visar på kunskap kring hur beviskravet och oskyldighetspresumtionen kan operationaliseras. Den mätbara effekten av hypotesmetodiken är lägre än vad som skulle kunna förväntas och då är en befogad fråga varför resultatet blivit så. En förklaring skulle kunna vara att testgruppen faktiskt inte fullt ut får anses ha implementerat hypotesmetodiken. Möjligen ökar den praktiska medvetenheten och möjligen växer kompetensen när hypotesmetodiken används i större omfattning och i konkreta och verkliga ärenden.

Resultatet skiljer sig tydligt från en motsvarande utvärdering på Island (National Lead Investigating Officer Development Programme, 2018). De 41 deltagarna från Polisen och Åklagarmyndigheten på Island visade en klart ökad medvetenhet, praktisk kunskap om motstrategier och hur de skulle operationalisera beviskravet och oskyldighetspresumtionen. Vad skulle då kunna förklara den stora differensen? Det finns en rad skillnader som skulle kunna ha påverkat att resultaten blivit olika. På Island genomgick deltagarna en längre och mer omfattande utbildning med inläsning av litteratur, kunskapstest och reflektionsuppgifter. De som höll i utbildningen var, inte en ensam mastersstudent som jag, utan professorerna Dr. Andy Griffiths från England och Dr. Ivar Fahsing från Norge som båda har lång erfarenhet som brottsutredare och är internationellt erkända experter inom området. Därtill hade de en åklagare och en erfaren brottsutredare som agerade lokala handledare under implementeringstiden. De högsta cheferna, både inom den Isländska polisen och Åklagarmyndigheten, informerades om innehållet i utbildningen och var involverade i beslutet om att utbildningen skulle genomföras. Detta kan ha skapat den gemensam förståelse för att ett förändrat arbetssätt är nödvändigt, liksom säkerställt tillräckligt starka förändringsledare vilket enligt Kotter (2012) är två grundläggande förutsättningar för att någon ska förändra sitt arbetssätt. Vi vet dock inte, och kan inte jämföra, i vilken grad deltagarna faktiskt använder arbetssättet i sitt vardagliga arbete på Island men skillnader i implementeringen av hypotesmetodiken har troligen påverkat att man på Island har fått ett högre mätbart positivt resultat av hypotesmetodiken.

I jämförelse med Islands omfattande implementering av hypotesmetodiken får den här studien ses som ett pilotprojekt. Även om tankarna bakom hypotesmetodiken ansågs som bra och nödvändiga, upplevs hypotesmetodikens praktiska arbetssätt mer ansträngande och tidskrävande. Kotters (2012) första steg för förändring verkar därför inte fullt ut vara på plats. Utredarna tar till sig tankesättet men tvingas inte av organisationen eller i samverkan med andra på arbetsplatsen ändra sitt arbetssätt. Rättssäkerheten får ge vika i den tidspressade vardagssituationen och avsaknad av starka förändringsledare.

Resultatet av case-övning visar att utredarna har ett tunnelseende där de fokuserar på att bevisa skuld. Även om ett brott har skett och den misstänkte är skyldig till brottet måste de friande hypoteserna elimineras om beviskravet ska uppnås. En brottsutredares uppgift är

därför att också kunna identifiera och falsifiera friande hypoteser. Testgruppen hade alltså en något högre förmåga att tänka abduktivt.

4.1.6. Att arbeta flera är ingen garanti för rättsäkerhet

Polisen ska bedriva breda brottsutredningar, vara objektiv, uppfylla beviskravet och utredningskravet. Det innebär att polisen, vid sidan av att samla in bevisning för att ett brott har begåtts redan från starten av en av en räddningsinsats, ett ingripande, spaningsärende eller när ett brott anmälas, ska tänka falsifierande och pröva alternativa förklaringar. Om vi överlämnar den processen och analysen att enbart ske i våra tankeprocesser, utan att det dokumenteras och visualiseras, kommer hjärnans kognitiva processer ofrånkomligt att använda sig av heuristikens genvägar. Det finns då inte heller några möjligheter att i efterhand kontrollera eller lära oss av hur man resonerade under utredningen. Det Stelfox och Pease (2005) sammanfattar i sin artikel verkar vara det som också blir tydligt i det här projektet. Brottsutredare är praktiska människor och det arbetssätt som lärts in i och ses som effektivt är också det som kommer användas trots kunskap om dess risker.

I intervjuerna med testgruppen framkom att de utredare som inte såg hypotesmetodikens dokumentation som något hinder var de utredare som redan innan hypotesmetodiken introducerades dokumenterade vad de gjorde i ärendehanteringssystemet Durtvås dagbok. För de utredare som inte var vana att dokumentera sina utredningsåtgärder var det ett större steg att ta sig an hypotesmetodikens krav på dokumentation. Dokumentationen sågs av flera utredare som dubbelarbete då de menade att de kunde hantera tankesättet om alternativa hypoteser i huvudet. Detta motsägs som vi tidigare konstaterat starkt av forskning inom området om risker i beslutsfattandet, se kapitel 1.2.2.

Utredarna lyfte fram möjligheten att jobba två och två som ett alternativt sätt att säkerställa objektivitetskravet i förundersökningar. I hypotesmetodiken som den presenterats i den här studien är arbete två och två inte i sig en garanti för objektivitet, utan arbetssättet måste även då karakteriseras av en medvetenhet om bias, beslutsfällor och kunskap om motstrategier och beviskravet. Om den kompetensen finns, kan emellertid arbetet två och två eller i grupp innebära att andra utredare kan ifrågasätta och ge nya infallsvinklar och hitta alternativa förklaringar till den egna första tanken. Att jobba två och två eller alternativt använda

gruppen som bollplank i reflekterande diskussioner kring ärenden kan bli ett sätt att få stöd och varandras kunskap för att bli trygg i att använda hypotesmetodiken på rätt sätt.

De metoder som deltagarna föreslog som alternativ hypotesmetodiken var mer komplement men kan inte ses som någon egentlig alternativ metod.

4.1.7. Ledningens stöd och krav

I vilken grad deltagarna såg sig själva använda arbetssättet visade sig påverkas av bland annat vilka krav och förväntningar organisationen har. Vad är lägsta acceptabla standard och vem kontrollerar att det genomförs? Hur motiveras vi att göra det där som bör göras men som egentligen inte leder till några direkt synbara konsekvenser om det inte görs? Finns det ett strukturerat arbetssätt som ska följas eller finns det utrymme för tvivelaktiga Dirty Harry-metoder som i bästa fall motiveras med ett gott syfte? Testgruppens utredare efterfrågade både mer krav och mer stöd för att i större omfattning få in hypotesmetodiken i det praktiska arbetet. Det här kan ses som problem som skapas i relation till de sfärer som berörs av metodiken.

4.1.8. En nationell utredningsmodell

Krav och stöd kan möjligen ses som två sidor av samma sak. Deltagarna ville som medarbetare i organisationen tillsammans med ledningen jobba mot gemensamma visioner och mål. De ville få bekräftat från sina närmaste chefer att det här arbetssättet faktiskt kan ge en effektiv handläggning och att implementeringen därför behöver prioriteras. De ville ha en tydlighet i att "bara gör det, det är inte ett val". Hypotesmetodiken gav utredarna ett nytt sätt att tänka i sitt arbete men att vara ensam i organisationen om att förstå dess nytta och funktion stötte på hinder. Att själv testa, försöka förstå och implementera hypotesmetodiken och dessutom behöva övertyga andra om dess nytta verkar ha blivit en för tung uppgift och verkar har satt käppar i hjulen för användandet av hypotesmetodiken och får möjligen ses som en brist implementeringen av hypotesmetodiken. Metodiken i sig ansåg testgruppen inte hade någon egentlig brist.

Även om hypotesmetodiken, i det här projektet, kunde provas i rådande organisation med tillgängliga tekniska verktyg menade testgruppen att det behövts bättre administrativt stöd. De önskade mallar för hur planeringen av förundersökningen kunde se ut, förberedda fällt för

att anteckna utredningsåtgärder och alternativa hypoteser, vad som framkommer och möjligheter att visualisera och testa bevisningen mot hypoteser. De önskade också att hypotesmetodiken ska läras ut på polishögskolan, utbildning för civila utredare och i vidareutbildningar med en gemensam överenskommelse om ett enhetligt arbetssätt. En nationell modell och strategi med strukturer för uppföljning som både ger stöd och ställer krav på hur arbetet ska utföras. I Bergwallkommissionen menar man att någon detaljreglering av förundersökningar inte finns eftersom utredningarna bedrivs väldigt olika beroende på vilket brott som utreds (SOU 2015:52, u.å., s. 41). I den här studien har vi konstaterat att en sådan nationell modell finns hos polisen i vårt grannland Norge och beskrivs utförligt i litteratur för polisutbildningen där. I England och Nederländerna har man genomfört liknande förändringar till följd av att grundläggande problem i utredningsmetodiken och poliskulturen har uppmärksammats. Norges Riksadvokat har i utvärderingen av Sture Bergwall-fallen kommit fram till att införandet av ett hypotestestande arbetssätt är en nödvändig förändring som behöver göras inom polisens rådande utredningsmetodik (Riksadvokaten, 2017). Möjligen behöver svensk polis komma fram till samma slutsats.

4.2. Att vara en del i professionaliseringen av polisen

Att genomföra ett masterprojekt och att försöka införa en ny metodik inom polisen har för mig varit att göra något för första gången. Att utforska en värld av metoder, arbetssätt och att driva en process framåt. Jag har innan, med god hjälp, övat och förberett mig men det är inte riktigt samma sak som att genomföra ett större projekt mer självständigt. Många gånger under resan har jag tänkt att jag leker forskare och det är genom ett respektfullt men lekfullt testande som jag har kunnat ta mig an en ny dimension i min professionella yrkesutövning. Arbetet har inneburit att jag har behövt definiera min roll. Vem är jag och vem jag gör jag det här för? Forskar jag för forskare eller är jag en praktiker som lånar forskningens metodiska arbetssätt? När är jag forskare och när är jag det inte? Min slutsats är att jag ser mitt arbete som en del i professionaliseringen av polisen där min praktiska yrkesutövning och forskarrollen är två roller som ska integreras med varandra. Jag skriver först och främst för den praktiska yrkesutövningen inom polisen, vilket gjort att den teoretiska bakgrunden och implementeringen av hypotesmetodiken beskrivits något mer utförligt än det annars hade behövts. Trots min praktiska ansats skriver jag med forskningens krav och med en ambition att vara med i arbetet att bygga vidare på bron mellan praktiskt utförande och forskning som är en förutsättning för polisens professionalisering.

I den praktiska erfarenheten som jag har från det brottsutredande arbetet har jag med mig en förståelse för arbetet och en närmare tillgång till forskningsfältet än om jag befunnit mig utanför polisorganisationen. Min ambition med masteruppsatsen har varit att lyfta en frågeställning som kan tillföra något till mitt praktiska arbete som brottsutredare. Utvärderingen som forskningsform har som grundsyfte att påverka och vara till nytta genom att ge underlag för beslut och ett mervärde till organisationen (Sverdrup, 2014, s. 12). En utvärdering får gärna involvera de som ska få del av det utvärderingen vill förstå, förklara och förändra, och just det har varit mitt mål (Bukve, 2016; Sverdrup, 2014, s. 12). Mitt mål har varit att praktiskt använda utvärderingen som en del av en medarbetardriven utveckling som utgår ifrån kärnverksamheten. Att samla in och lyfta kunskap från verksamheten längst ut i organisationen och på så sätt ge frontlinjens medarbetare en röst. Allt i syfte att bidra till att bygga en stark polismyndighet vars metoder och arbetssätt utvärderas och har stöd i forskning. Skulle jag upprepat projektet skulle jag lagt ännu mer kraft på att få ledningen att förstå vikten av projektet och engagerat exempelvis något av polisens kompetenscentrum i arbetet. Detta för att om möjligt ha kunnat ge testgruppen bättre förutsättningar för att fullt ut testa hypotesmetodiken.

4.3. Hur går vi vidare?

Polisen ska ha allmänhetens förtroende (Regeringen, 2017). En tillit som byggs i varje enskilt möte, men också genom hur polisen bemöter feedback och kritik. Vägen till insikter som utvecklar en kunskapsdriven profession kommer att vara både oförutsägbar och smärtsam. Insikter om att vi aldrig kan slå oss till ro utan ständigt behöver förbättra verksamheten utifrån vedertagen och ny kunskap. Polisens brottsutredande verksamhet är inget undantag. Polisen behöver som en viktig del i rättskedjan utveckla och säkerställa att metoderna som används är adekvata. Hypotesmetodiken, som innebär att falsifiera jämte att identifiera och testa alternativa hypoteser, har utvecklats ur vedertagen svensk juridisk forskning och vilar dessutom på etablerad psykologisk forskning om våra mänskliga tillkortakommanden. Fakta som vi inte kan välja att bortse ifrån. Det handlar istället mer om frågan hur vi på bästa sätt ska ta till oss och implementera en kultur, metodik och modell för att operationalisera grundläggande krav på objektivitet och kvalitet i varje enskild förundersökning.

Den här studien ger en djupare förståelse för hur hypotesmetodiken skulle tas emot och fungera i en svensk kontext. Jag hoppas att min studie och den här rapporten kan bidra till en ökad insikt och förståelse om grundläggande utmaningar som finns för utvecklingen av det brottsutredande arbetet. Möjligen kan rapporten sätta igång tankar och idéer, och på så sätt bidra till det ständigt pågående, nödvändiga och viktiga förbättringsarbetet inom polisen. Här handlar det om en utveckling mot att sätta ord på organisationens tysta kunskap med gemensamma metoder och metodiska angreppssätt. På så sätt kommer det polisiära utredningsarbetet i större omfattning dokumenteras, kunna jämföras, utvärderas och gemensamt utvecklas. En sådan utveckling kräver mod, mod att synliggöra och blottlägga fel och brister i syfte att kunna bli ännu bättre. I en värld av begränsade resurser behöver vi kunna utnyttja och bidra till gemensam polisiär kunskap. Jag hoppas att vi inom en snar framtid kan ha ett större utbyte mellan framförallt de nordiska länderna när det gäller utveckling av utredningsmetodik, förhör och andra polisiära utredningsmetoder. Förhöret är den i särklass mest använda utredningsåtgärden inom polisen och norsk polis har under de senaste 10 åren bedrivit ett brett och omfattande utvecklingsarbete för att genom utbildning, träning och vidareutveckling säkerställa kvalitet i brottsutredningar.

När det gäller hypotesmetodiken skulle vi kunna bygga vidare på det som norsk polis utvecklat från svensk juridisk och rättspsykologisk forskning. Hypotesmetodikens praktiska genomförande kan behöva vidareutvecklas och anpassas, tekniska system, riktlinjer och en stödjande organisation utformas, metodiken implementeras i större skala och på nytt utvärderas. Det här sättet att implementera och säkerställa kvalitén i polisens arbete görs redan inom framförallt polisens yttre operativa verksamhet där viktig utveckling implementeras och där daglig träning och vidareutveckling är en naturlig del av vardagen. Exempelvis finns det utsedda instruktörer och utbildare för olika delar av den ingripande verksamheten. En befogad fråga är varför inte utbildning och utveckling på samma sätt blivit en naturlig del av arbetet för polisens brottsutredare. Citatet nedan av Archilochus visar att man redan på antiken kände till att man i sin profession bör vara väl förberedd för och tränas i sitt arbete:

"We don't rise to the level of our expectations, we fall to the level of our training" (Archilochus).

När Bergwallkommissionen i citatet nedan skriver ”poliser i brottsutredande tjänst” förutsätter jag att de menar alla i kedjan från första ingripande polis till utrednings- och förundersökningsledare och den slutliga utredaren som fram till domstolens dom hanterar ärendet hos polisen.

”Poliser i brottsutredande tjänst bör kontinuerligt uppdateras om förhørs- och utredningsmetoder, rådande kunskapslägen och nya forskningsrön. Objektivitetsprincipen och efterlevnaden av den bör återkommande diskuteras i organiserad form. Att Polishögskolan ges en mer akademisk inriktning är ett steg i rätt riktning” (SOU 2015:52, u.å., s.641).

Jag kan bara instämma i Bergwallkommissionens bedömning när det gäller krav på vardaglig träning, utveckling och utbildning för alla som hanterar brottsutredningar.

Antal ord: 23 006 st.

REFERENSER

- Aall, J. (2015). Uskyldspresumpsjonen og beviskravet i straffesaker. I R. Aarli, M.-A. Hedlund, & S. E. (red.). Jebens (Red.), *Bevis straffesaker: Utvalgte emner* (s. 459–505). Oslo: Gyldendal juridisk.
- Andersson, S. (2017). *Skälig misstanke: en handbok*. Wolters Kluwer.
- Ask, K. (2006). Criminal investigation: Motivation, emotion and cognition in the processing of evidence. (Doktorsavhandling, Göteborgs Universitet, Göteborg). Hämtad från https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/676/1/gupea_2077_676_1.pdf
- Ask, K. (2013). Bias: Fejl og faldgruber i efterforskning. I C. Hald & K. V. (red.). Rønn (Red.), *Om at opdage: Metodiske refleksjoner over politiets undersøgelsespraksis* (s. 149–169). Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Ask, K., & Alison, L. (2010). Investigators' decision-making. I P. A. Granhag (Red.), *Forensic Psychology in Context. Nordic and international approaches*. Cullompton and Portland: Willan Publishing.
- Ask, K., Rebelius, A., & Granhag, P. A. (2008). The 'elasticity' of criminal evidence: A moderator of investigator bias. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 22(9), 1245–1259. Hämtad från <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/acp.1432>
- Australian Council of Professions. (u.å.). What is a Profession? Hämtad 16 oktober 2018, från <http://www.professions.com.au/about-us/what-is-a-professional>
- BBC News UK. (2018, april 13). Stephen Lawrence murder: A timeline of how the story unfolded. Hämtad 6 januari 2019, från <https://www.bbc.com/news/uk-26465916>
- Bjerknes, O. T., & Fahsing, I. (2018). *Etterforskning. Principper, Metoder og Praksis*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Bjørgero, T., & Myhrer, T.-G. (2015). *Forskningsetisk veileder for Politihøgskolen*. Politihøgskolen. Hämtad från https://www.phs.no/Documents/4_Forskning/Forskningsetisk%20veileder%20PHS.pdf?epslangu

age=no

- Bratberg, Ø. (2014). *Tekstanalyse for samfunnsvitere*. Cappelen Damm Akademisk.
- Bring, T., & Diesen, C. (2009). *Förundersökning* (Vol. 4:5). Stockholm: Nordstedts Juridik AB.
- Brookman, F., & Innes, M. (2013). The problem of success: What is a ‘good’ homicide investigation? *Policing and society*, 23(3), 292–310. Hämtad från <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10439463.2013.771538>
- Bukve, O. (2016). *Forstå. Forklare. Forandre. Om design av samfunnsvitenskaplege forskningsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Carson, D. (2007). Models of Investigations. I T. Newburn, T. Williamson, & A. Wright (Red.), *Handbook of Criminal Investigation* (s. 407–425). Devon: Willan.
- Carson, D. (2009). The abduction of Sherlock Holmes. *International Journal of Police Science & Management*, 11(2), 193–202. <https://doi.org/10.1350/ijps.2009.11.2.123>
- Chugh, R. (2015). Do Australian Universities Encourage Tacit Knowledge Transfer? I *Proceedings of the 7th International Joint Conference on Knowledge Discovery, Knowledge Engineering and Knowledge Management*. <https://doi.org/10.5220/0005585901280135>
- Church, A. H., & Waclawski, J. (2017). *Designing and using organizational surveys*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315258119>
- Cohen, L. J. (1977). *The Probable and the Provable*. Oxford.
- Dale, M., & Gould, J. W. (2014). Commentary on “Analyzing Child Sexual Abuse Allegations”: Will a New Untested Criterion-Based Content Analysis Model Be Helpful? *Journal of forensic psychology practice*, 14(2), 169–182. <https://doi.org/10.1080/15228932.2014.897540>
- Denzin, N. K. (1970). *The research act in sociology*.
- Diderichsen, A. (2013). Vidensideal, politi, politik og professionalisering. I C. H. & K. V. Rønn (Red.), *Om at opdage - metodiske refleksjoner over politiets undersøgelsespraksis* (s. 55–92). København: Samfundslitteratur.
- Diesen, C. (2000). Beyond Reasonable Doubt: Standard of Proof and Evaluation of Evidence in Criminal Cases. *Scandinavian studies in law*, (40), 169–180.

- Diesen, C. (2015). *Bevisprövning i brottmål*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Doyle, A. (1892) T. A. of S. H. (1892). *The Adventures of Sherlock Holmes*. London, UK: Stand Magazine.
- Ekelöf, P. O. (1983). My Thoughts on Evidentiary Value. I P. Gärdenförs, B. Hansson, N.-E. Sahlin, & S. Halldén (Red.), *Evidentiary Value: Philosophical, Judicial, and Psychological Aspects of a Theory: Essays Dedicated to Sören Halldén on His Sixtieth Birthday*. C.W.K. Gleerups. Hämtad från <https://philpapers.org/rec/EKEMTO>
- Ekelöf, P.-O., Edelstam, H., & Heuman, L. (2009). Rättegång: H. 4, 7 uppl. Norstedt.
- Fahsing, I. (2013). Tænkestile: Effektivitet, dyder og krydspres i efterforskninger. I C. Hald & K. V. (eds). Rønn (Red.), *Om at opdage: Metodiske refleksioner over politiets undersøgelsespraksis*.
- Fahsing, I. (2016). *The Making of an Expert Detective. Thinking and Deciding in Criminal Investigations* (Philosophical Doctorate). University of Gothenburg. Hämtad från <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/47515>
- Fahsing, I., & Ask, K. (2016). The making of an expert detective: The role of experience in English and Norwegian police officers' investigative decision-making. *Psychology, crime & law: PC & L*, 22(3), 203–223. Hämtad från https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1068316X.2015.1077249?casa_token=vPhkN4qDcU0AAAAA:KaDAAY5MMeZuzeBfKYdeEgEiebw0CwgoOIADR2KUQI6xJ0AfEKpIBQGs9YNPzVOv9mNVMLLYIk_F
- Fahsing, I., & Ask, K. (2017). In Search of Indicators of Detective Aptitude: Police Recruits' Logical Reasoning and Ability to Generate Investigative Hypotheses. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 1–14. <https://doi.org/10.1007/s11896-017-9231-3>
- Fahsing, I., & Rachlew, A. (2009). Investigative Interviewing in the Nordic Region. I B. Milne & S. Savage (Red.), *International Developments in Investigative Interviewing*. Devon, UK: Willan Publishing.
- Findley, K. A., & Scott, M. S. (2006). The multiple dimensions of tunnel vision in criminal cases. *Wisconsin law review*, 291, 291–397.

- Gawande, A. (2007). The checklist: if something so simple can transform intensive care, what else can it do? *New Yorker*, 86–101. Hämtad från <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18084821>
- Griffiths, A., & Rachlew, A. (2018). From interrogation to investigative interviewing : The application of psychology. I *The Psychology of Criminal Investigation* (s. 154–178). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315637211-9>
- Hald, C. (2011). *Web Without a Weaver- On the Becoming of Knowledge: A Study of Criminal Investigation in the Danish Police*. Boca Raton, Florida: Universal Publishers.
- Hald, C. (2013). Spor. At opdage tegn på kriminalitet. I H. C. Rønn K.V. (Red.), *Om at opdage - metodiske refleksioner over politiets undersøgelsespraksis* (s. 173–218). Samfundslitteratur.
- Hald, C., & Rønn, K. V. (2013). *Om at opdage*. (C. Hald, Red.). Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Hartwig, M. (2005). *Interrogating to detect deception and truth : effects of strategic use of evidence*. Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet. <https://doi.org/10.1177/1098611104264748>
- Hendricks, V. F. (2013). Slutninger: Kriterier for viden i etterforskning. I C. Hald & K. V. Rønn (Red.), *Om at opdage: Metodiske refleksioner over politiets undersøgelsespraksis* (s. 95–114). Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Herman, S. (2009). Forensic child sexual abuse evaluations. *The evaluation of child sexual abuse*. Hämtad från https://www.researchgate.net/profile/Steve_Herman/publication/271966060_Forensic_child_sexual_abuse_evaluations_Accuracy_ethics_and_admissibility/links/54d7e0110cf2464758187b16.pdf
- HIG. (2016). *Interrogation Best Practises*. Hämtad från <https://www.fbi.gov/file-repository/hig-report-august-2016.pdf/view>
- Hill, C., Memon, A., & McGeorge, P. (2008). The role of confirmation bias in suspect interviews: A systematic evaluation. *Legal and Criminological Psychology*, 13(2), 357–371.
- Innes, M. (2003). *Investigating murder: Detective work and the police response to criminal homicide*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Jackson, J. D. (1988). TWO METHODS OF PROOF IN CRIMINAL PROCEDURE. *The Modern*

- law review*, 51(5), 549–568. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2230.1988.tb01772.x>
- Johannessen, A., Tufta, P. A., & Christoffersen, L. (2010). *Introduktion til Samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Josefsson, D. (2017). Dokument inifrån: Fallet Kevin. *Avsnitt 1: Hemligheten, Avsnitt 2: Huvudvittnet och Avsnitt 3: Minnen*. SVT. Hämtad från <https://www.svtplay.se/dokument-inifran-fallet-kevin>
- Kahneman, D. (2012). *Tänka, snabbt och långsamt*. Stockholm: Volante.
- Karlsen, J. T. (2017). *Prosjektledelse* (Vol. 4). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kassin, S. M., Goldstein, C. C., & Savitsky, K. (2003). Behavioral confirmation in the interrogation room: on the dangers of presuming guilt. *Law and Human Behavior*, 27(2), 187–203. <https://doi.org/10.1023/A:1022599230598>
- Kerstholt, J. H., & Eikelboom, A. R. (2007). Effects of prior interpretation on situation assessment in crime analysis. *Journal of behavioral decision making*, 20(5), 455–465. <https://doi.org/10.1002/bdm.570>
- Klamberg, M. (2011). *Fact-finding in international criminal procedure: How collection of evidence may contribute to testing of alternative hypotheses* (Amsterdam Center for International Law, 30 maj 2011). Hämtad från http://papers.ssrn.com/sol3/cf_dev/AbsByAuth.cfm?per_id=1403865
- Klamberg, M. (2013). *Evidence in International Criminal Trials*. Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004236523>
- Klamberg, M. (2015). The Alternative Hypothesis Approach, Robustness and International Criminal Justice. A Plea for a ‘Combined Approach’ to Evaluation of Evidence. *Journal of International Criminal Justice*, 13(3), 535–553. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqv018>
- Klockars, C. B. (1980). The Dirty Harry Problem. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 452, 33–47. Hämtad från http://www.kyoolee.net/Dirty_Harry_Problem__the_-_Klockars.pdf
- Kolflaath, E. (2015). En metode for bevisbedømmelsen i straffesaker. I R. Aarli, M.-A. Hedlund, & S. E. (red.). Jebens (Red.), *Bevis straffesaker: Utvalgte emner* (s. 507–534). Oslo: Gyldendal juridisk.

- Korkman, J. (2018, april 7). DN Debatt. "Låt Kevin-fallet leda till skärpta krav på barnförhör".
Dagens Nyheter.
- Korkman, J., Pakkanen, T., & Laajasalo, T. (2017). Child Forensic Interviewing in Finland: Investigating Suspected Child Abuse at the Forensic Psychology Unit for Children and Adolescents. I S. Johansson, K. Stefansen, E. Bakketeig, & A. Kaldal (Red.), *Collaborating Against Child Abuse: Exploring the Nordic Barnahus Model* (s. 145–164). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-58388-4_7
- Kotter, J. P. (2012). *Leading change*. Harvard business press. Hämtad från https://www.google.com/books?hl=en&lr=&id=xpGX1EWL_EM&oi=fnd&pg=PR7&dq=kotter&ots=TcX5KjRrJy&sig=AsoOUBnQ6L21WabzM1euo7VCZzY
- Kudo, P. (2018, mars 27). Så gick den kritiserade utredningen till. *Svenska Dagbladet*. Hämtad från <https://www.svd.se/guide-vad-hande-i-Kevin-fallet>
- Lidén, M., Gräns, M., & Juslin, P. (2018). The presumption of guilt in suspect interrogations: Apprehension as a trigger of confirmation bias and debiasing techniques. *Law and Human Behavior*, 42(4), 336–354. <https://doi.org/10.1037/lhb0000287>
- Lord, C. G., Lepper, M. R., & Preston, E. (1984). Considering the opposite: a corrective strategy for social judgment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(6), 1231–1243. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.47.6.1231>
- Monckton-Smith, J., Adams, T., Hart, A. G., & Webb, J. (2013). *Introducing forensic and criminal investigation* (s. 1–34). London: Sage Publications Ltd.
- Morris, B. (2011). History of criminal investigation. I T. Newburn, T. Williamson, & A. (eds). Wright (Red.), *Handbook of criminal investigation* (s. 15–40). New York: Routledge.
- MSN Nöje. (2018). Niclas Wargren presenterar resultatet från nya Kevin-utredningen. Hämtad 08 augusti 2018, från <https://www.msn.com/sv-se/noje/watch/niclas-wargren-presenterar-resultatet-fr%C3%A5n-nya-kevin-utredningen/vp-BBKLvzm>
- National Lead Investigating Officer Development Programme. (2018). *Mennta- og starfsþróunarsetur lögreglunnar - Evaluation Report*. Hämtad från <https://menntaseturlogreglu.is/frettir/mat-a-nami->

i-stjornun-logreglurannsokna/

- NESH. (2016). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss och teologi* (Version 4). De nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora.
- Newburn, T., Williamson, T., & Wright, A. (2007). The future of investigation. I T. Newburn, T. Williamson, & A. (red). Wright (Red.), *Handbook of criminal investigation*. Cullompton: Willan publishing.
- Nickerson, R. S. (1998). Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises. *Review of general psychology: journal of Division 1, of the American Psychological Association*. Hämtad från <http://doi.apa.org/journals/gpr/2/2/175.html>
- Nilsen, J.-A. (2012). Fra kaos til kontroll. Om etterforskningsledelse i startfasen av store kriminalsaker. Masteroppgave.
- Nilsen, J.-A. (2015). Etterforskningsledelse. I S. O. Johannessen & R. Glomseth (Red.), *Politiledelse* (s. 320–340). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Pokharel, M. P., & Choi, S. O. (2015). Exploring the relationship between the learning organization and organizational performance. *Management Reserch Review*, 38(2), 126–148. Hämtad från https://www.researchgate.net/profile/Mohan_Pokharel/publications
- Polanyi, M. (1958). *Personal knowledge: towards a post-critical philosophy*. Chicago: Univ. Chicago Press.
- Polisen. (2014). *PUG Polisens metodstöd för utredning av grova våldsbrott* (Vol. 3.0). Stockholm: Polisen.
- Polisen. (2016). *Polismyndighetens handbok för efterforskning av försvunna personer* (Version PM 2016:12).
- Polisen, & Åklagarmyndigheten. (2018). *Förhör med barn Förhör med vuxna som har osynliga funksjonsnedsetninger handledning för polis och åklagare vid planering och genomförande*. Hämtad från <https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/handbocker/forhorshandboken.pdf>
- Politidirektoratet. (2006). *Instruks for Indicia. Nationale behandlingsrutiner* (Version Vedlegg til rundskriv 2006/010 fra Politidirektoratet).

- Politidirektoratet. (u.å.). *Retningslinjer for bruk av etterforskningsplan* (Version 1.0). Etterforskningsløftet.
- Poole, D. A., & Lamb, M. E. (1998). Investigative interviews of children: A guide for helping professionals. Hämtad 07 oktober 2018, från <http://doi.apa.org/psycinfo/1998-07782-000>
- Popper, K. (1934). *The Logic of Scientific Discovery* (London: Hutchinson, 1959). *Google Scholar*, 59.
- Regeringen. (2017). *Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Polismyndigheten*. Justitiedepartementet. Hämtad från <https://www.esv.se/statsliggaren/regleringsbrev/?RBID=18597>
- Riksadvokaten. (2017). *Rapport om norsk Politi og Påtalemyndighetens behandling av straffesakene mot Sture Bergwall - Riksadvokatens vurderinger, videre oppfølging og pålegg* (No. 2015/016117-020 KES/ggr 69). Hämtad från <https://www.riksadvokaten.no/document/oppfolging-av-bergwall-rapporten/>
- Rønn, K. V. (2013). Mistanke. Hypoteser og forklaringer i opdagelsesarbeidet. I C. Hald & K. V. Rønn (Red.), *Om at opdage - metodiske refleksjoner over politiets undersøgelsespraksis* (s. 255–300). København: Samfundslitteratur.
- Sekar, S. (2018, juni 1). Vindicated. Hämtad 6 januari 2019, från <http://fittedin.org/fittedin/?p=1366>
- Sköld, J., Urisman Otto, A., & af Kleen, B. (2017, april 26). Hård kritik mot barnförhör i Kevin-fallet. *Dagens Nyheter*.
- SOU 2011:45. (u.å.) *Förundersökning - objektivitet, beslag, dokumentation m.m.* Stockholm: Justitiedepartementet. Hämtad från <https://www.regeringen.se/49bb89/contentassets/324428c1ed954822b0d814c00e9ecbb1/forundersokning---objektivitet-beslag-dokumentation-m.m.-sou-201145>
- SOU 2015:52. (u.å.). *Rapport från Bergwallkommissionen*. Fritzes offentliga publikationer. Hämtad från <http://www.regeringen.se/contentassets/4ed0d8cbf1bc490d9ebe5a4c517dff71/sou-2015-52-rapport-fran-bergwallkommissionen.pdf>
- Staines, Z. (2011). Creativity in policing: building the necessary skills to solve complex and

- protracted investigations. *Home team journal*, (3), 133–144. Hämtad från <https://eprints.qut.edu.au/50298/4/50298.pdf>
- Stelfox, P. (2011). Professionalizing criminal investigation. I T. Newburn, T. Williamson, & A. Wright (Red.), *Handbook of criminal investigation* (s. 628–650). New York: Routledge.
- Stelfox, P., & Pease, K. (2005). Cognition and detection: Reluctant bedfellows? I M. J. Smith & N. Tilley (Red.), *Crime science: New approaches to preventing and detecting crime*. Cullompton, UK: Willan.
- Strandberg, M. (2012). Beviskravet i dispositiva tvistemål - en bevisteoretisk studie. I C. Diesen & M. Strandberg (Red.), *Bevisprövning i tvistemål* (s. 17–249). Norstedts Juridik AB.
- Sverdrup, S. (2014). *Evaluering: tilnærminger, modeller og eksempler*. Gyldendal akademisk.
- Tilstone, W. J., Hastrup, M. L., & Hald, C. (2013). *Fishers Techniques of Crime Scene Investigation* First International Edition.
- Tjora, A. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, 185(4157), 1124–1131. <https://doi.org/10.1126/science.185.4157.1124>
- UNICEF. (2017). Hämtad från <https://www.youtube.com/watch?v=hAvvCOrfgBI&app=desktop>
- van Koppen, P. J. (2008). Blundering Justice. I R. N. Kocsis (Red.), *Serial Murder and the Psychology of Violent Crimes* (s. 207–228). New Jersey: Humana Press. https://doi.org/10.1007/978-1-60327-049-6_12
- Vetenskapsrådet. (u.å.). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet. Hämtad från <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>
- Viskum, B. (2013). Argumentation. Att bygge og begrunde en straffesag. I C. Hald & K. V. Rønn (Red.), *Om at opdage* (s. 219–254). Samfundslitteratur.
- Wright, A. (2012). Ethics and corruption. I *Handbook of Criminal Investigation* (s. 612–635). Willan. Hämtad från <https://www.taylorfrancis.com/books/e/9781136308246/chapters/10.4324/9780203118177-34>

BILAGA 1 - FÖRSTA OCH ANDRA ENKÄTEN

Frågorna i fetstil ingår i både första och andra enkäten. De två frågorna som är *kursiva* och inte i fetstil har alltså inte ställts i andra enkäten.

- **Vad jobbar du som? Brottsutredare eller polisiär förundersökningsledare, åklagare eller annat.**
- **Hur många år har du arbetat med förundersökningar?**
- *Vilka är dina främsta arbetsuppgifter i en pågående förundersökning? (Skriv ner 3-5 arbetsuppgifter)*
- *Hur skulle du beskriva att en förundersökning leds?*
- **Vilka faktorer skulle du säga kan påverka din objektivitet och förmåga att göra korrekta bedömningar under en förundersökning?**
- **Vilka individuella faktorer skulle du säga påverkar dig eller generellt kan påverka en brottsutredares, polisiära förundersökningsledare eller åklagares objektivitet och förmåga att göra korrekta bedömningar under en förundersökning?**
- **Vilka situationsbundna faktorer skulle du säga påverkar dig eller generellt kan påverka en brottsutredares, polisiära förundersökningsledare eller åklagares objektivitet och förmåga att göra korrekta bedömningar under en förundersökning?**
- **Om det finns faktorer som skulle kunna påverka objektiviteten i en förundersökning negativt. Kan du på något sätt reducera risken för att de påverkar brottsutredningen negativt?**
- **Vad skulle du säga normalt krävs för att bevisa skuld i brottsutredningar?**
- **Hur arbetar du för att praktiskt bäst uppfylla beviskravet att bevisa skuld i en brottsutredning?**
- **Om du vanligtvis brukar använda en nedskreven förundersökningsplan i dina brottsutredningar beskriv varför du gör det, vad du menar med en förundersökningsplan och hur du använder den. Om du inte gör det, svara att du inte använder en förundersökningsplan.**
- **Använder du i dina brottsutredningar ett verktyg eller liknande för att ha kontroll över, kunna spåra och visa hur du testa dina utredningshypoteser? Om du gör det beskriv varför du gör det; vad du menar och hur du gör det. Om du inte gör det, svara att du inte använder ett sådant verktyg.**

BILAGA 2 - INTERVJUGUIDE: GRUPPINTERVJU ETT

Du ingår i den här studien eftersom du tillhör en grupp brottsutredare som varje dag tar dig an utredningar om brott i det praktiska polisarbetet. Därför har du värdefulla erfarenhet och kunskap om vad det innebär. Du utreder både grova, komplexa brott liksom enklare mer lätt-utredda brott, brott där det är enklare att få klarhet i vad som hänt och brott där ord kan stå mot ord och avgörande stödbevisning kan saknas. För fem till sex veckor sedan fick du en utbildning/information om en strategi som innebär att i utredningsarbetet generera alternativa hypoteser. Det vill säga att utifrån fakta i fallet aktivt skapa fler hypoteser om vad som kan ha hänt än den förklaring som vid första genomgången verkar vara den mest uppenbara förklaringen. Du har ombetts att i ett eller flera ärenden aktivt pröva metoden för att bilda dig en uppfattning om hur det skulle fungera för dig att i ditt polisiära utredningsarbete arbeta med hypoteser.

En hypotes är ett antagande om någonting och används för att kunna pröva om antagandet stämmer. Om gärningsbeskrivningen är huvudhypotesen är det viktigt att formulera ytterligare minst en hypotes som tar sin utgångspunkt i att den som misstänks för brott är oskyldig. Det kan handla om att det kan finnas en annan gärningsperson, att uppgifterna som lämnats är osanna eller missuppfattas eller att det finns helt naturliga och inte brottsliga förklaringar till det som beskrivs. Alternativa hypoteser ska skapas utifrån realistiska alternativ till brottsmisstanken.

Det kan vara så att du faktiskt arbetat med hypoteser i ärenden redan innan utbildningen för fem-sex veckor sedan. Dina erfarenheter från dessa ärenden är också värdefulla i den här och kommande intervju.

Det är viktigt att vi i intervjuerna pratar vi om ärenden avidentifierat för att upprätthålla sekretessen.

Du får här del av de frågor vi kommer beröra under intervjun:

I hur många ärenden har du aktivt arbetat med hypoteser?

Beskriv hur det har varit att arbeta med hypoteser?

- **Hur skiljer sig det hypotestestande arbetssättet mot hur du vanligtvis arbetar?**

I den hypotestestande metoden finns en tanke om att leta efter fakta som kan avfärda hypotesen eller hypoteserna. Förklara hur du har eller (om du inte fullt ut arbetat så) skulle ha kunnat använda hypoteserna i ditt/dina ärenden?

Vad skulle göra att du använde metoden mer frekvent?

Förklara hur det hypotestestande arbetssättet kan vara användbart för dig i ditt arbete.

Beskriv vilka brister du ser i metoden.

Berätta om metoden har skapat några problem för dig.

Finns det ärenden där den hypotestestande metoden inte kan användas?

Hur fungerar den hypotestestande metoden i olika faser av förundersökningen?

Vad har påverkat dig i hur du har valt att använda den hypotestestande metoden?

Hur har den hypotestestande metoden påverkat hur du arbetat gentemot andra parter i ett ärende?

**I den här utvärderingen av den hypotestestande metoden blir du som brottsutredare en viktig person.
Vad tänker du om det?**

Välkomna!

BILAGA 3 - INTERVJUGUIDE: GRUPPINTERVJU TVÅ

Denna andra intervju är en kortare intervju som är tänkt att samla upp de tankar ni har kring att arbeta med metodiken. I förra intervjun uttryckte ni att ni inte hade haft möjlighet att testa metodiken fullt ut. Förhoppningsvis har ni fått möjlighet att testa metodiken mer nu. Frågorna vi kommer gå igenom kommer att bli:

Hur många ärenden har ni använt metodiken i?

Hur upplever ni att det är att tänka falsifierande?

Falsifiera innebär att leta efter det som talar emot en hypotes.

När det gäller metodiken:

- o Styrkor som ni ser med metodiken?**
- o Vad skapar metodiken för möjligheter och vilka alternativ finns?**
- o Svagheter med metodiken?**
- o Problem med metodiken?**

Finns det något annat som du vill ta upp som vi inte pratat om?

Välkomna!

BILAGA 4 - NSD:S GODKÄNNANDE

Ivar Fahsing
Postboks 5027 Majorstua
0301 OSLO

Vår dato: 23.03.2018

Vår ref: 59725 / 3 / BGH

Deres dato:

Deres ref:

Forenklet vurdering fra NSD Personvernombudet for forskning

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 09.03.2018.
Meldingen gjelder prosjektet:

59725	<i>Alternativa hypoteser - en metode for objektivitet i forundersøkingar</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Politi-høgskolen, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Ivar Fahsing</i>
Student	<i>Marie Karlsson</i>

Vurdering

Etter gjennomgang av opplysningene i meldeskjemaet med vedlegg, vurderer vi at prosjektet er omfattet av personopplysningsloven § 31. Personopplysningene som blir samlet inn er ikke sensitive, prosjektet er samtykkebasert og har lav personvernulempe. Prosjektet har derfor fått en forenklet vurdering. Du kan gå i gang med prosjektet. Du har selvstendig ansvar for å følge vilkårene under og sette deg inn i veiledningen i dette brevet.

Vilkår for vår vurdering

Vår anbefaling forutsetter at du gjennomfører prosjektet i tråd med:

- opplysningene gitt i meldeskjemaet
- krav til informert samtykke
- at du ikke innhenter [sensitive opplysninger](#)
- veiledning i dette brevet
- Politihøgskolen sine retningslinjer for datasikkerhet

Veiledning

Krav til informert samtykke

Utvalget skal få skriftlig og/eller muntlig informasjon om prosjektet og samtykke til deltakelse.

Informasjon må minst omfatte:

- at Politihøgskolen er behandlingsansvarlig institusjon for prosjektet
- daglig ansvarlig (eventuelt student og veileder) sine kontaktopplysninger
- prosjektets formål og hva opplysningene skal brukes til
- hvilke opplysninger som skal innhentes og hvordan opplysningene innhentes

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

- når prosjektet skal avsluttes og når personopplysningene skal anonymiseres/slettes

På nettsidene våre finner du mer informasjon og en veiledende mal for [informasjonsskriv](#).

Forskningsetiske retningslinjer

Sett deg inn i [forskningsetiske retningslinjer](#).

Meld fra hvis du gjør vesentlige endringer i prosjektet

Dersom prosjektet endrer seg, kan det være nødvendig å sende inn endringsmelding. På våre nettsider finner du svar på hvilke [endringer](#) du må melde, samt endringskjema.

Opplysninger om prosjektet blir lagt ut på våre nettsider og i Meldingsarkivet

Vi har lagt ut opplysninger om prosjektet på nettsidene våre. Alle våre institusjoner har også tilgang til egne prosjekter i [Meldingsarkivet](#).

Vi tar kontakt om status for behandling av personopplysninger ved prosjektslutt

Ved prosjektslutt 15.12.2018 vil vi ta kontakt for å avklare status for behandlingen av personopplysninger.

Gjelder dette ditt prosjekt?

Dersom du skal bruke databehandler

Dersom du skal bruke databehandler (ekstern transkriberingsassistent/spørreskjemaleverandør) må du inngå en databehandleravtale med vedkommende. For råd om hva databehandleravtalen bør inneholde, se [Datatilsynets veileder](#).

Hvis utvalget har taushetsplikt

Vi minner om at noen grupper (f.eks. opplærings- og helsepersonell/forvaltningsansatte) har [taushetsplikt](#). De kan derfor ikke gi deg identifiserende opplysninger om andre, med mindre de får samtykke fra den det gjelder.

Dersom du forsker på egen arbeidsplass

Vi minner om at når du [forsker på egen arbeidsplass](#) må du være bevisst din dobbeltrolle som både forsker og ansatt. Ved rekruttering er det spesielt viktig at forespørsel rettes på en slik måte at frivilligheten ved deltakelse ivaretas.

Se våre nettsider eller ta kontakt med oss dersom du har spørsmål. Vi ønsker lykke til med prosjektet!

Vennlig hilsen

Marianne Høgetveit Myhren

Belinda Gloppen Helle

Kontaktperson: Belinda Gloppen Helle tlf: 55 58 28 74 / belinda.helle@nsd.no